

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE ISTORIE, STAT ȘI DREPT

REVISTA
DE ISTORIE A MOLDOVEI

Nr. 1 (69)
2007 – ianuarie

REVISTA DE ISTORIE A MOLDOVEI

Publicație Științifică

Nr. 1 (69), 2007

FONDATOR: Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei

ISSN 1857-2022

Colegiul de redacție

Redactor-șef: **Leonid Bulmaga**, dr. în istorie, director al Centrului Studii Istorice al I.I.S.D. al A.Ș.M.

Redactor-șef adjunct: **Lilia Zabolotnaia**, dr. în istorie, conf. universitar, vicedirector al I.I.S.D. al A.Ș.M.

Secretar responsabil: **Alina Felea**, dr. în istorie, I.I.S.D. al A.Ș.M.

Membri ai colegiului de redacție

Alexei Agachi, dr. hab. în istorie, șef al sectorului *Istorie modernă*

Alexandru Burian, dr. hab. în drept, prof. universitar, director al I.I.S.D. al A.Ș.M.

Ion Chirtoagă, dr. hab. în istorie, șef al grupului *Istorie locală*

Valeriu Cozma, dr. hab. în istorie, prof. universitar, șef al secției *Istoria Moldovei*

Ilona Czamanska, dr. hab. în istorie, prof. universitar, Universitatea din Poznan, Polonia

Demir Dragnev, dr. hab. în istorie, prof. universitar, membru corespondent al A.Ș.M., șef al sectorului *Istorie veche și medievală*

Andrei Eșanu, dr. hab. în istorie, prof. universitar, membru corespondent al A.Ș.M., șef al secției *Istorie universală*

Victor Ișcenko, dr. în istorie, vicedirector al Institutului de Istorie Universală al A.Ș. din Rusia

Constantin Rezachevici, dr., prof. universitar, Institutul *Nicolae Iorga* al Academiei Române

Chiril Stratievski, dr. hab. în istorie, prof. universitar, membru corespondent al A.Ș.M.

Vladimir Țaranov, dr. hab., prof. universitar, membru corespondent al A.Ș.M.

Redactor coordonator: L. Arsene

Redactori literari: Alexei Cenușă, doctor în filologie, conf. universitar; Angela Levința

Tehnoredactare: Ana Botnaru, Vera Bostan

ГОДЫ ТРУДНЫЕ, ГОДЫ ГОЛОДНЫЕ (1924-1926 гг. в АМССР)

Кирилл Стратиевский

Главным условием существования человечества всегда было, есть и будет наличие продовольствия, являющегося основой питания людей. Только сытый человек может создавать нормальный образ жизни, творить, созидать, развивать и развиваться. В случаях, когда ущемляются потребности людей в пище, снижается их трудовая и другая активность, появляется угроза самому существованию. К ненормальностям такого порядка относятся периоды, названные в народе «голодными годами», т. е. годами недоедания и даже смерти части людей по этой причине. К сожалению, истории известны многие такие периоды в прошлом, от этого и ныне страдает часть людей в разных странах. Не обошли стороной беды, связанные с голодом, и наши края. Особенно это коснулось 20-го века. Голодными оказались 1901 г., 1921-1922 гг., 1924-1925 гг., 1932-1933 гг., 1946-1947 гг. О том, что явилось причиной и каковы были последствия пережитых годов, писалось в ряде изданий. Однако крайне мало известно о голоде 1924-1925 гг. в Автономной Молдавской ССР. Именно об этом и пойдет речь в этой статье.

Причиной голода обычно является недостаточность получаемой от природы сельскохозяйственной продукции. При этом страдают люди тех территорий, которые собирают небольшой урожай или вообще никакой. Основания для такого состояния могут быть разными. В их числе: войны и военные действия, не позволяющие обрабатывать поля, климатические условия, сопровождающиеся заморозками, ведущими к гибели посевов, отсутствие дождей или чрезмерные осадки, наводнения и другие катаклизмы природы. Бывают, скажем, случаи, когда саранча уничтожает злаковые поля. На урожайность влияет и невыполнение необходимых агротехнических мероприятий и т. д. На последствия неурожайных годов, ведущих к отсутствию продовольствия, в плане быть или не быть голоду, влияют и аспекты политического порядка, т. е. отношение властей к случившемуся. Они должны изыскивать возможности оказания помощи пострадавшим путем приобретения и снабжения населения продуктами питания из других областей страны или даже из-за рубежа. В противном случае следуют тяжелые голодные годы.

Каковы были условия, приведшие к голоду 1924-1925 гг. в Автономной Молдавской ССР? Ответ на этот вопрос носит комплексный характер, охватывая ряд важных проблем. Осложнения с продовольствием последовали после малоурожайного 1924 года. К тому времени национально-административной единицы под названием Автономная Молдавская ССР не было. Она появилась 12 октября 1924 г. в составе УССР, и органы местной власти только оформлялись, вплоть до весны 1925 года. Не было точных границ и территориально-административного устройства. Основу республики составляли села и районы

Балтского округа Украины, упраздненного только 26 ноября 1924 г. [1, р. 121] В состав республики вошли и ряд сел Тираспольского, Слободзейского, Дубоссарского и Григориопольского районов Одесского округа, а также несколько сел и районный центр Каменка Тульчинского округа. Таким образом, из Балтского округа, имевшего 11 районов, не вошли в состав АМССР 4 района: Валегоцуловский, Савранский, Троицкий и Ясиновский. Первые два были расформированы, а оставшиеся два стали частью соседнего округа. Остальные семь районов стали составной частью АМССР: Ананьевский, Алексеевский, Балтский, Бирзульский, Крутянский, Рыбницкий, Ставровский [2, д. 24 л. 2]. Из Одесского округа в состав АМССР вошли Слободзейский, Тираспольский, Григориопольский и Дубоссарский районы. Из Тульчинского округа к АМССР отошел Каменский район. Таким порядком республика заимела 12 районов. Однако в феврале 1925 г. Ставровский район был упразднен, а его территория была разделена между Алексеевским и Ананьевским районами [2, д. 159, л. 4]. Как выяснилось потом, село Алексеевка по месту расположения и по хозяйственному положению не могло выполнять роль райцентра. С ноября 1925 г. стал дебатироваться вопрос о переносе райцентра в село Красные Окна. Алексеевцы вначале возражали, но районный съезд Советов, состоявшийся в первых числах мая 1926 г., принял решение об изменении названия района на Красноокнянский с переносом райцентра в Красные Окна, а новый состав райисполкома поддержал такое изменение перед Центральной территориальной Комиссией УССР. Таким образом АМССР территориально делилась на 11 районов (Ананьевский, Балтский, Бирзульский (с 1935 г. Котовский), Григориопольский, Дубоссарский, Каменский, Крутянский (с 1929 г. Кодымский), Красноокнянский, Рыбницкий, Слободзейский и Тираспольский) [3].

В пределах этих районов, общая территория которых после всех уточнений составляла по переписи 1926 г. 8.429,2 кв. км и с населением в 572.339 человек, стала оформляться экономическая основа республики с учетом естественно-географического и социально-политического состояния. АМССР относилась к сельскохозяйственному региону. Подземных ископаемых для промышленной переработки не было, за исключением камня, песка и глины, являющихся сырьем для производства строительных материалов. Основным богатством являлась земля, значительной частью черноземная. Неудобной земли было только 6 % [2, д. 221, л. 1]. Подавляющее большинство населения (85 %) занималось сельским хозяйством [2, д. 221, л. 1]. Специалисты-аграрники относили 4 северо-восточных района (Ананьевский, Балтский, Бирзульский и Крутянский) к степной полосе. Остальные 7 (Каменский, Рыбницкий, Красноокнянский, Григориопольский, Дубоссарский, Тираспольский, Слободзейский) к полосе Приднестровья, имеющие благоприятные условия для развития садоводства, виноградарства и овощеводства. Конечно, это деление было относительным, т. к. все районы, зная цену хлеба, значительные площади засевали злаковыми культурами. К характерным климатическим особенностям региона относились плюсовая (+9° по Цельсию) среднегодовая температура, а также частые заморозки и ветры в весенний период и отсутствие дождей в летний период. В силу этого часто повторялись малоурожайные и неурожайные годы.

К сложностям климатического порядка добавлялись и особые трудности политического характера. С самого начала 20 века их было предостаточно. В их числе: ряд революций, первая мировая война, гражданская война в России,

продолжавшаяся и во многих национальных районах СССР (в том числе в Левобережье Днестра) до 1923 г. Это тоже отрицательно влияло на развитие сельского хозяйства. Часть людей, особенно мужского пола, выбывала из участия в сельскохозяйственном производстве, сокращались посевные площади, уменьшалось поголовье скота.

В наступивший период мирной жизни население стремилось к восстановлению хозяйства и культуры. Однако шел этот процесс весьма сложно. Углубляясь в анализ происходивших перемен, вряд ли можно согласиться с установившимся ко второй половине 30-х годов мнением, что к концу 1925 г. завершилось восстановление, т. е. был достигнут довоенный уровень. Приводимый в подтверждение этого тезиса фактический материал был крайне недостаточен. Об этом по-особенному свидетельствуют и данные по АМССР, тем более, что такой административно-территориальной единицы не было до революции, и попытки сравнения показателей не всегда выдерживали критики.

Более того, в условиях СССР до 1930 г. действовала старая система ведения учета различных показателей по хозяйственным годам, которые начинались 1 октября текущего года и завершались 30 сентября следующего года. И писались они через косую черту. К примеру? 1924/25 год, 1925/26 год и т. д. Кроме того, в первой половине 20-х годов применялась и старая система измерения площадей (десятина, сажень, аршин) и веса (фунт, пуд, ведро). Только со второй половины 20-х годов стали внедрять новую, метрическую систему. В АМССР ее ввели постановлением правительства от 5 декабря 1925 г. Этот документ был подготовлен как проект ЦИК и СНК автономной республики с указанием на то, что с 1 июля 1926 г. будет запрещено применение старой системы [2, д. 124, л. 161]. В измерениях стали вводить понятия: сантиметр, метр, сотая часть (сотка), гектар, грамм, килограмм, центнер, тонна и т. д. Конечно, переход не был резким, ибо не все могли переводить старую систему мер на новую с требуемой точностью. Это было делом статистов и статистических ведомств.

С учетом всех этих условий и обстоятельств складывалась жизнь населения автономной республики в первые годы Советской власти. Основной задачей было восстановление сельскохозяйственного производства. Речь шла, естественно, не о восстановлении всего того, что было до революции, а о достижении экономических показателей, выражающихся в посевных площадях, урожайности, поголовье скота, тягловой силе и других. При этом шел процесс коренной ломки социально-политической жизни на селе. Согласно действующему известному декрету Советской власти «О земле», было ликвидировано помещичье и другое нетрудовое землевладение, часть помещиков покинула свои имения и места жительства, остальных ожидала высылка. Статистика приводила данные о том, что общая земельная площадь в пределах 11 районов до революции состояла из 750.000 десятин [2, д. 84, л. 23]. В трудовом пользовании у населения было 450.000 десятин или 57 %. Остальная площадь находилась в частном владении у церкви, а также в распоряжении заводов и разных учреждений. После революции временным уравнительным распределением земли в трудовом пользовании оказались 660.000 десятин, т. е. 88 % [2, д. 84, л. 23]. Остальная земля оставалась в распоряжении земорганов, под лесами, совхозами, госимуществом и колонизационными фондами. Было осуществлено межселенное землеустройство и развернулось внутриселенное землеустройство, которое предусматривалось завершить в ближайшие два года. По ходу проводимых земель-

ных реформ власти осуществляли политику ограничения и вытеснения кулачества и союза рабочего класса со середняком при опоре на бедноту.

Предпринимаемые усилия со стороны крестьянства, да и властей, давали определенные результаты. Посевная площадь постепенно расширялась, составив в 1924 г. 427.957 дес. вместо 334.037 дес. в 1916 г. [2, д. 80, л. 1]. И все-таки не был достигнут уровень 1914 г., когда она равнялась 453.000 дес. [2, д. 80, л. 1]. Основную часть посевных площадей составляли злаковые культуры, потом следовали сады, виноградники и другие. Соотношение между озимыми (146.876 дес.) и яровыми (256.021 дес.) культурами было в пользу последних [2, д. 165, л. 2]. А это, учитывая весенние заморозки и летние засухи, отрицательно влияло на урожай яровых. Из озимых основные площади занимали пшеница (84.282 дес.) и рожь (59.324 дес.), а из яровых кукуруза (96.849 дес.) и ячмень (34.315 дес.) [2, д. 165, л. 2]. Значительные площади засевались подсолнечником и овсом.

Однако, учитывая большую плотность населения республики (76 человек на кв. км) [2, д. 220, л. 4], земельных угодий не хватало. В среднем на одно крестьянское хозяйство приходилось 4,2 дес., на одного едока от с до 1 $\frac{1}{3}$ дес. При более дробном делении выявлялось следующее: до 0,25 дес. на едока имели 3,2 % хозяйств, до 0,50 дес. – 4,5 %, до 0,75 дес. – 10,3 %, до 1 дес. – 17,3 %, а до 1,25 дес. – 19,2 % и до 1,50 дес. – 17,2 %. Как видно, свыше 70 % хозяйств имели только до 1,50 дес. или большинство [2, д. 222, л. 2]. Еще до образования АМССР Одесское губземуправление определило для районов, позже ставших составной частью автономной республики, среднепотребительскую норму на двор площадью в 5-7 дес. [2, д. 221, л. 15]. На этой основе был составлен план расселения на госфондовские земли 7.396 дворов [2, д. 221, л. 15]. Жаждающих переселиться оказалось предостаточно. На 10 марта 1925 г. подали заявления 5.283 двора [2, д. 221, л. 15]. По ходу выяснилось, что не хватает земельных угодий для всех желающих, и 17 февраля было объявлено о прекращении приема заявлений [2, д. 221, л. 15]. Несмотря на это, заявления продолжали поступать. Для выполнения намеченного плана требовалось более 100 тыс. десятин земельных угодий в Одесской губернии, но вместо этого было забронировано только 48 тыс. десятин [2, д. 221, л. 15]. Сами власти АМССР изыскивали возможности в республике для выделения 25.786 десятин, из которых уже были заселены 19.152 десятины [2, д. 221, л. 15]. Так что и переселение превращалось в трудно разрешимую проблему.

Более того, получая землю, крестьяне призваны были ее обработать. Для этого требовались семена, инвентарь, тяговая сила. Иначе получать хотя бы среднюю урожайность невозможно было. А ведь 55 % крестьянских хозяйств являлись безлошадными, 37 % – безскотными и 23 % – с 1 гол скота [2, д. 222, л. 6]. В Слободзейском, Ананьевском и Дубоссарском районах более 40 % дворов были безскотными [2, д. 222, л. 6]. Конечно, при такой материально-технической базе, да и в неблагоприятных климатических условиях в 1924 г. по зерновым был получен урожай на уровне где-то 20 пудов с десятины, или немногим более трех центнеров. В силу этого год был оценен как недородный. Точную среднюю урожайность в целом по АМССР никто тогда не выводил, т. к. республики еще не было, и власти большей частью занимались политическими вопросами. Речь шла об определении границ республики, районировании и других вопросах организационного характера. По ходу проведения этих кампаний выявлялись

сложности с продовольствием, а с февраля 1925 г., как считали власти, наступил и голод в ряде мест [2, д. 64, л. 6].

Зная о результатах прошедшего сельскохозяйственного года, руководство АМССР не отнеслось должным образом к возникшим трудностям. Главное внимание уделялось выборам в советы, подготовке к I съезду Советов республики, который состоялся в апреле 1925 г., другим кампаниям общего порядка. Особое место среди них занимала проблема сельскохозяйственного налога. Его всегда платили крестьяне. В 1921 г. он вводился как продовольственный налог на производимую крестьянами продукцию по отраслям хозяйства. В 1922 г. объединили все отрасли в единый продналог, облагая каждый крестьянский двор по удобной земельной площади. В 1923 и 1924 гг. в связи с развитием товарности, выражающейся в денежном исчислении (в условиях НЭПа после погашения продналога), хозяйствам предоставлялось право покрывать налог не только натурой, но и деньгами. В 1924/25 г. перешли к исчислению налога только деньгами, ибо государству было выгодно при тех ценах легче заготавливать сельхозпродукты.

В основу обложения сельхозналогом была положена условная чистая доходность сельского хозяйства в конкретном районном масштабе. Методы исчисления отличались крайней условностью, и поэтому между начисленной и действительной доходностью допускалось большое несоответствие. К этому добавлялось не совсем правильное обложение доходов от скота, а потом и от промысловых занятий. Были также определены конкретные сроки взноса налога и выражена необходимость максимального приближения его к действительной доходности. Но увы, даже власти считали, что осуществить последнее не удавалось, тем более, что на это свое влияние оказывала политика государства, сводящаяся к поддержке бедноты, и проведение нажима на слои, производящие основную массу продукции. Принцип прогрессивного налогообложения был доведен до такого состояния, что производить больше было делом не выгодным. В тот период времени основной частью населения села, производящей главную долю продукции, считалось середнячество. На них и давил налоговый пресс, т. е., как считалось тогда, на союзника рабочего класса.

С виду единый сельхозналог не составлял особой тяжести, а на деле, при тех условиях развития производства и товарно-денежных отношений, для крестьян он был обременительным. Цены на сельскохозяйственную продукцию были совсем низкими, и собрать крестьянину деньги было делом крайне трудным. Не зря оплата сельхозналога превращалась в особую кампанию, проводимую властями месяцами. Обычно это начиналось с протестов части крестьян на несовпадение налога с действительной доходностью, тем более что во многих местах к периоду уборочных работ резко менялось положение в сторону снижения урожайности. В таких случаях получалось переобложение. И, естественно, крестьяне обращались в различные инстанции с требованием пересмотреть необоснованность обложения. С начала октября 1924 г. и до февраля 1925 г. поступило и было рассмотрено 11.689 жалоб и ходатайств. Из этого числа было удовлетворено 10.980 или 94 % [2, д. 222, л. 47]. Большая часть жалоб касалась гибели посевов, неправильного учета объектов обложения и предоставления декретированных льгот.

Считавшийся приблизительно нормальным 16-ти процентный доход отчуждения в налог часто нарушался, и следовала негативная реакция крестьян,

выражающаяся в неуплате, в недоимке. К этой группе относились 42 % хозяйств средней мощности [2, д. 235, л. 14]. Если учесть это, то получалось, что при покрытии на 100% суммы твердого задания оклад налога снизу в среднем по АМССР был выполнен на 78 % [2, д. 235, л. 14]. А имея в виду неурожай и необходимость предоставления дополнительных льгот неплатежеспособным хозяйствам, то требовалась более углубленная работа сельсоветов для исправления допущенных несправедливостей.

Конечно, сам ход оплаты сельхозналога 1924/25 года свидетельствовал о том, что власти с учетом конкретных условий каждого района были вынуждены снизить налогообложение части крестьян, но он с самого начала был завышен, о чем и свидетельствовали следующие показатели. Сумма оплаченного сельхозналога на 23 января 1925 г. составила 1.444.452 рубля, а на 7 февраля поднялась до 1.479.896 рублей, что составляло 72,3 % [2, д. 235, л. 17]. Однако если сравнить с суммой твердого задания, то получим выполнение на 104,1 %. Значит был перебор, и это имело негативные последствия. Чувствовались затруднения, которые и привели к голоду в ряде мест. Власти, хотя и с опозданием, вынуждены были признать наступление голода. Полагаем, произошло это раньше, в конце 1924 года. Однако уже тогда на вооружение была взята линия секретности, о чем свидетельствуют письма руководителей АМССР в Харьков, да и в районы республики [2, д. 64, л. 4, 6, 7, 8].

Особенно это видно из совершенно секретного письма, направленного 10 января 1925 г. всем райкомам партии и райисполкомам, которое подписали за секретаря обкома партии Раевич, председатель Ревкома Старый и заведующий финансовым отделом Ревкома Меренер с требованием проявлять осторожность в работе на селе, не допуская «применения массовых мер репрессий при взыскании единого сельхозналога» [2, д. 74, л. 17]. Такая осторожность обосновывалась тем, что АМССР граничила с одной из наиболее враждебных СССР капиталистических стран (имелась в виду Румыния), что могло, мол, послужить усилению антисоветской пропаганды. Боязнь поднимать шумиху среди населения, попытки скрыть наступление голода, самоуспокоение – все это стало делом особой полотики. Так, в одной из информации обкома КП(б)У к весне 1925 года сообщалось: «В общем и целом состояние хлебов к настоящему моменту ничего угрожающего не представляет. Если будут мартовские и апрельские осадки в достаточной мере, то можно рассчитывать на вполне удовлетворительный урожай» [2, д. 84, л. 17].

И все же не смогли умолчать о беде те, которые страдали от голода. Крестьяне ряда сел стали обивать пороги районных инстанций, требуя помощи. В середине апреля 1925 г. председатель Ревкома АМССР Старый, ставший через несколько дней (после I съезда Советов) председателем ЦИК республики, был вынужден заявить на пленуме обкома партии, что «мы слышали жалобы крестьян и даже желание организовать крестьянский союз» [2, д. 86, л. 19]. Видимо, имелся в виду существовавший до революции такой союз, который часть крестьян считала выразителем их интересов. И что если слышали. А меры-то не принимались.

Конечно, крестьяне проявляли недовольство не только сельхозналогом, который исчислялся не всегда законным порядком, но и хлебозаготовками. Они тоже проводились как кампании особой экономической, да и политической важности. Проходили также очень трудно. Помня о голоде 1922 г., крестьяне выражали особую тревогу, боясь как бы снова не пострадать и неохотно сдавали

хлеб государству. К тому же заготовительные цены были совсем низкими, а, следовательно, и выгода для крестьян была крайне мала. В случаях, когда цены на местном рынке росли, государство завозило зерно с расчетом сбить их. Такое в те годы тоже имело место. Но крестьянам не было куда деваться, т. к. вывозить зерно в соседние области, где были такие же условия, было бесполезно.

При всех этих обстоятельствах, несмотря на значительное недоедание части крестьян, длительная кампания 1924/25 г. завершилась заготовкой приблизительно 4.000.000 пудов [2, д. 235, л. 18]. Заготовки вели 7 государственных и кооперативных организаций, среди которых две главных государственных (Госторг и Госбанк). Именно на долю последних пришлось 2.352.239 пудов или более 60 % [2, д. 235, л. 18]. Эти, да и другие показатели приводились в докладе Наркомторга АМССР на заседании Госплана республики 10 июня 1925 г. По культурам госзаготовки составили:

кукуруза – 957041 пуд 35 фунтов или 40 %	суржик – 19303 пуда 28 фун. - 0,9 %
пшеница – 519045 »-« 0,3 »-« - 22 %	подсолнечник – 402905 »-« 04 »-« - 17 %
рожь – 96433 »-« 23 »-« - 4,2 %	жмых – 214881 »-« 11 »-« - 9 %
ячмень – 108 »-« 34 »-« - 5 %	прочие – 36600 »-« 22 »-« - 1 %

Источник: АОПОРМ. Ф. 49, оп. 1, д. 235, л. 18.

Как видим, общая цифра в пудах, да и другие не такие уж большие. Однако при той ситуации эти показатели могли сыграть решающую роль в спасении части населения от голода. Но крестьяне иначе не могли поступать, ибо им нужны были деньги на выплату налога, да и на приобретение инвентаря, семян, рабочего скота, одежды и для других нужд. Поэтому они продавали хлеб государству и ряду частных заготовителей.

И все-таки, несмотря на некоторое ослабление голода в связи с появлением овощей и фруктов весной и в начале лета 1925 г., отсутствие хлебных ресурсов не снимало напряженности на селе. Крайне трудное положение заставляло часть крестьян забивать и продавать скот, а также сельхозинвентарь. К весне 1925 г. по сравнению с тем же периодом 1924 г. поголовье лошадей сократилось с 61.715 до 58.154 (на 5 %), волов – с 21.268 до 16.258 (на 24,2 %), коров и быков с 66.447 до 60.895 (на 8,5 %) [2, д. 84, л. 4]. И это при том, что 59 % маломощных хозяйств имели только по 1 голове скота, а 39 тыс. были безскотными [2, д. 84, л. 4].

Обстановка заставила произвести полный анализ состояния дел и определить меры по избавлению людей от голода. Уже весной выяснилось, что озимые посевы в среднем погибли на площади в 46,5 % [2, д. 84, л. 4]. По отдельным районам это составляло от 11,6 % и до 91,7 % [2, д. 84, л. 4]. Особенно в трудном положении оказались Тираспольский, Слободзейский, Григориопольский, Рыбницкий, Крутянский и Каменский районы. Скажем, в Тираспольском районе погибли 100 % озимых, в Слободзейском – 87 %, в Каменском – 90,2 %, в Григориопольском – 86,5 %, в Рыбницком – 57 %, в Дубоссарском – 55 % [2, д. 245, л. 9]. Было много сел, где недосчитались посевов на 80-90 %, а в селе Броштены Крутянского района вообще не стало озимых посевов [2, д. 245, л. 9]. Более или менее благополучными считались Балтский, Ананьевский, Алексеевский и Бирзульский районы.

Получалось так, что большую активность в борьбе с голодом проявлял председатель ЦИКа АМССР Старый, а не главный хозяйственник по должности

председатель СНК Строев. Возможно, на это влияло неважное состояние здоровья последнего. Именно при ЦИКе 5 мая 1925 г. была создана Комиссия помощи голодающим (Компомгол). Она работала до 27 июня, т. е. около двух месяцев [2, д. 168, л. 1]. Ею было установлено, что голодающее население сел достигало 50% [2, д. 168, л. 1]. Срочным порядком была оказана помощь Крутянским и Балтским селам, где на человека было выделено по 2 рубля денежного пособия или по 1 пуду кукурузы [2, д. 168, л. 1]. Потом выявлены были голодающие Слободзейского района, которым отпустили 3.000 рублей [2, д. 168, л. 1]. Каменскому району выделили 3.600 рублей, Алексеевскому – 1.000 рублей [2, д. 168, л. 1]. В Каменском районе голодали 1.900 человек, в Алексеевском – 500 человек, а по отдельным 10-ти селам, где голодали 2.410 человек, было отпущено 5.470 рублей [2, д. 168, л. 1].

Потом комиссия решила выяснить число голодающих по всем районам и добилась выделения на помощь 33.000 рублей для взрослого населения и 17.000 рублей для детей [2, д. 168, л. 1]. Сумма для взрослых была переведена в эквиваленте на зерно и приобретено 10 вагонов зерна, которые подлежали распределению по районам: Алексеевскому, Ананьевскому, Балтскому, Бирзульскому, Дубоссарскому, Каменскому, Рыбницкому и Крутянскому по 1 вагону, а Тираспольскому, Слободзейскому и Григориопольскому районам вместе 2 вагона [2, д. 168, л. 1]. Деньги, предназначенные детям, направлялись на организацию питания при детдомах и в столовых. Кроме того, Комиссия помогла организовать помощь инвалидам, добившись выделения 6.400 рублей, которые были распределены по положенной норме [2, д. 168, л. 1]. Этим и завершилась деятельность Комиссии помгола. А ситуация и дальше осложнялась.

О серьезности складывающейся обстановки свидетельствует и вынужденное внимание к проблеме первого лица республики – секретаря Молдавского обкома КП(б)У Бадеева, который до этого проявлял спокойствие. Однако 13 июня 1925 г. им было направлено письмо в ЦК КП(б)У, в котором докладывалось, что руководство республики решило не подымать шумиху, а изучить положение дел и ходатайствовать в высшие инстанции об оказании помощи. Письмо заканчивалось словами: «Наше общее мнение, что мы своими силами из создавшегося трудного положения выйти не сможем» [2, д. 64, л. 6]. Да, пришлось отказаться от секретности, ибо шумиху поднимали те, кто голодал. Об этом стало известно в Харькове и Москве. Республику посетил Председатель ВУЦИКа Петровский и работник ЦК КП(б)У Кузнецов. Последний все-таки поднял шумиху в ведомствах столицы Украины г. Харькове, требуя оказать срочную помощь АМССР.

Положение резко изменилось к худшему, когда к концу июня 1925 г. выяснилось, что в результате засухи погибло 72,8 % яровых культур [2, д. 165, л. 52]. Не без указания сверху 27 июня было созвано объединенное заседание ЦИК АМССР с участием Наркоматов, на котором было решено создать новую, уже Чрезвычайную комиссию при ЦИКе с участием представителей Наркоматов и других ведомств, на которую возложить задачу полного выяснения экономического положения республики и определения мер по выходу из создавшегося кризиса [2, д. 168, л. 1]. Чрезвычайная комиссия выработала и направила в районы письмо-телеграмму с требованием срочно составить сведения по показателям, позволяющим судить о состоянии каждого села и района в целом, с учетом гибели посевов и продовольственного положения, с охватом всех

сторон экономической деятельности. Особый интерес представляла урожайность, ожидаемая в 1925 г. В этих целях районы были разбиты на 3 группы. К первой относились 4 наиболее пострадавших от летней засухи районов (Григориопольский, Каменский, Слободзейский и Тираспольский). Ко второй – 4 района менее пораженных неурожаем (Рыбницкий, Алексеевский, Дубоссарский, Ананьевский). К третьей группе – относительно благополучные (Балтский, Бирзульский и Крутянский) [2, д. 168, л. 2].

Работа Чрезвычайной комиссии сопровождалась выездом ее членов на места ради уточнения позиций по многим вопросам. Скажем, член Комиссии Орловский, побывав в Григориопольском районе, установил, что от заморозков прошлой зимы уцелели только 13,8 % озимых, а урожай оставшихся составлял лишь где-то 6 пудов с десятины. Яровых в результате засухи осталось только 1 % при урожае 4 пуда с десятины [2, д. 168, л. 2]. В ряде сел голодали сотни и даже тысячи людей. В районном центре таких было 1.562 человека, в Ташлыке – 750, Буторе – 930, Шипке – 1.274, Бергдорфе – 555, Нейдорфе – 802, Гликстале – 862 [2, д. 168, л. 4]. Количество едоков, нуждающихся в продовольственной ссуде, составляло 13.259 человек [2, д. 168, л. 4]. Люди группами ходили в райисполком и просили помощи. Полученных с мая месяца 600 пудов зерна было крайне недостаточно [2, д. 168, л. 4]. Совсем трудным было и положение других районов первой группы, да и второй.

Высшая власть в Харькове решила досконально разобраться с состоянием дел в АМССР. Планировалось в начале июля заслушать доклад секретаря Молдавского обкома партии на заседании Оргбюро ЦК КП(б)У. Потом это дело было отложено, дабы дать возможность властям автономной республики лучше подготовиться и глубже вникнуть в существо происходящего. Кроме того, давалось время и украинским республиканским ведомствам определить свое отношение к состоянию дел в АМССР. Уже 9 июля Украинское экономическое совещание направило депешу властям автономной республики с требованием представить в срочном порядке полную информацию о голоде, засухе и ее последствиях [2, д. 245, л. 7]. Естественно, все это проходило с учетом подготовки к предстоящему заседанию Оргбюро ЦК КП(б)У. Оно состоялось 29 июля и заслушало доклад секретаря Молдавского обкома КП(б)У Бадеева [2, д. 66]. Обсуждение прошло активно и критически. Однако оно больше внимания уделило аспектам партийной и политической работы. Решение хозяйственно-экономических проблем, преодоление переживаемых трудностей по неурожаю и голоду передавалось соответствующим ведомствам.

По данным Чрезвычайной комиссии общее число дворов республики, нуждающихся в продовольствии, к августу 1925 г. составляло 26.974. Для удовлетворения их нужд требовалось 1.840.750 пудов хлебопродуктов [2, д. 86, л. 44]. Эти проблемы обсуждались на пленуме Молдавского обкома КП(б)У, состоявшемся в начале августа 1925 г. Он считался объединенным, так как в нем участвовали секретари райкомов партии, а также представитель из центра Завицкий [2, д. 86, л. 43, 50]. В докладе Старого на пленуме об итогах неурожая и мероприятиях по борьбе с ним, в частности, шла речь о трех группах районов, пострадавших в различной степени, и необходимых ресурсах по преодолению трудностей. Назывались и конкретные цифры. Скажем, указывалось, что полученные 32.000 пудов хлеба и 27.475 рублей деньгами хоть и оказали какую-то помощь голодающим, но заметно не изменили положение [2, д. 86, л. 44].

Детям из общей цифры было выделено 4.000 пудов [2, д. 86, л. 44]. Денежные средства позволили приобрести 45.000 пудов продовольствия [2, д. 86, л. 44]. Докладчик заявил, что поступившая помощь давала возможность 10 тыс. дворов прокормить себя, а их было в два с лишним раза больше [2, д. 86, л. 44]. Да и осенний сев был на носу, а где было брать семена? Среди перечисленных цифровых показателей требуемой помощи выражалась и просьба о выделении республике 60 тракторов.

В соответствии с требованиями Украинского экономического совещания в работу Чрезвычайной комиссии включались и некоторые местные ведомства для участия в подготовке ряда итоговых документов по определению мер избавления людей от голода и создания условий недопущения такой ситуации в будущем. В частности, заметный вклад внесли Наркомфин и Наркомвнуторг. Разработанный Наркомфином АМССР предварительный план снижения сельхозналога из-за неурожая был детально проработан на специально созванном в начале августа совещании председателей райисполкомов [2, д. 245, л. 6]. После окончательного согласования по каждому району и даже отдельным селам этот документ был представлен в ЦИК АМССР и стал предметом обсуждения на II сессии ЦИК республики 11 августа 1925 г. [2, д. 245, л. 6].

После сессии Наркомфин АМССР направил Украинскому экономическому совещанию полную информацию о предоставленных пострадавшим районам льгот по единому сельхозналогу 1925/26 г. с указанием сколько погибло озимых и яровых по площадям и в процентном отношении и каковы были возможности оплаты налога. Притом приводились и данные по многим селам, в которых урожай был ниже, - от 50 до 100 %. Общая сумма льгот составила 548.474 руб., или 47,7 % от предполагаемой [2, д. 245, л. 13]. К уплате оставалось 599.080 руб. Это без освобождения от налога на сады и виноградники, который ориентировочно был определен в 41.614 руб. [2, д. 245, л. 13]. Кроме того, ЦИК и СНК АМССР обратились с просьбой о предоставлении дополнительных льгот Дубоссарскому району, урожай в котором оказался ниже ранее отмеченного. Украинское экономическое совещание 31 августа санкционировало предоставление дополнительных льгот этому району в сумме 11.526 рублей [2, д. 245, л. 16].

Сложившаяся ситуация грозила отрицательно повлиять на дела в сельском хозяйстве автономной республики и в будущем. Ведь нужда заставляла крестьян уходить на заработки в другие места, продавать скот и инвентарь, как это было и весной 1925 г. Скот продавали и потому, что не было чем кормить. По сведениям, имевшимся по трем районам, за август месяц было продано 108 лошадей, 750 коров, 2.356 овец [2, д. 245, л. 39]. Естественно, по всем районам вместе взятым эти показатели были куда больше. По данным Чрезвычайной комиссии, за август 1925 г. было зарегистрировано свыше 1.000 человек, покинувших пределы республики в поисках работы [2, д. 245, л. 39].

А тут еще приближалась осенняя посевная кампания, требовались семена, которых не было. 18 августа состоялось заседание правительства автономной республики под председательством Строева, где первым стоял вопрос «О плане проведения осенней посевной кампании» [2, д. 124, л. 44]. По предварительным наметкам площади озимого клина необходимо было увеличить с 172 тыс. дес. до 205.240 дес. Для этого требовалось семенная ссуда в 411.739 пудов [2, д. 245, л. 38]. Как отмечалось на заседании правительства, центром было решено

предоставить 312.000 пудов [2, д. 245, л. 44]. Учитывая нехватку семян, принятое постановление обязывало СНК в срочном порядке ходатайствовать перед правительством Украины об изыскании возможностей для предоставления республике недостающих семян в количестве 100.000 пудов [2, д. 245, л. 44]. Вновь, уже от имени СНК АМССР, выражалась просьба о выделении тех же 60 тракторов, крайне нужных республике.

Все эти обращения к правительству Украины о помощи свидетельствовали об ухудшающемся положении дел по многим показателям в АМССР и заметно возрастающем внимании со стороны руководства Харькова. Доказательством тому служило и постановление СНК УССР о создании в конце августа 1925 г. двух новых комиссий. Одна во главе с Минаевым по определению мер борьбы с последствиями неурожая в ряде районов Украины и вторая во главе с Ашупп-Ильзенем по важным вопросам Приднестровья и погранполосы [2, д. 128, л. 23]. Обе эти Комиссии по целям и характеру имели отношение к проблемам АМССР. Комиссия Минаева добилась дополнительного выделения семенной ссуды для озимого сева, доведя ее до 458.000 пудов [2, д. 128, л. 23]. Она также настояла на определении мер помощи к будущей весенней посевной кампании, установив необходимость предоставления АМССР 321.615 пудов посевного материала [2, д. 128, л. 24].

Кроме мер, рассчитанных на ближайшее время, Комиссия посчитала нужным учесть просьбу республики относительно осуществления некоторых общественно-мелиоративных мероприятий на перспективу. Предполагалось развернуть работу по осушению плавней реки Днестр, для чего требовалось произвести обвалование берегов. Для начала этих операций из общесоюзного фонда в 500.000 рублей Комиссия решила предоставить автономной республике 145.000 рублей [2, д. 128, л. 24]. Все это, естественно, внушало какой-то оптимизм в преодолении трудностей в будущем.

На положение дел должны были влиять и результаты урожая по пропашным культурам и в особенности кукурузы. При определении урожая пропашных на корню уже после летней засухи предполагалось получить продукции в 6.497.068 пудов, а когда подвели итоги уборки, то оказалось заметно меньше – 4.872.861 пуд, т. е. на 25 % ниже ожидаемого [2, д. 86, л. 85]. Не оправдались и надежды на кукурузу, ибо было собрано только по 20-25 пудов с десятины [2, д. 86, л. 84]. Результаты 1925 г., да и пережитого 1924 г., лишний раз подтверждали необходимость повышения агрокультурного уровня ведения сельскохозяйственного производства. А именно: соблюдения севооборотов, черный пар, зяблевая вспашка, внедрение новых сортов различных культур, особенно засухоустойчивых, борьба с вредителями растений, использование удобрений. Требовалось также завершить внутриселенное землеустройство, которое тормозилось также неурожаем, т. к. крестьяне не могли внести 25 % задаточных рублей на эти цели [2, д. 86, л. 86].

При всей сложности ситуации того периода времени государство не забывало о своих интересах в плане взимания сельскохозяйственного налога с крестьян и проведения хлебозаготовок. Правда, по мере выявления урожайности на местах приходилось отступать. Как отмечалось в отчетном материале ко II Молдавской областной партийной конференции, состоявшейся в ноябре 1925 г., несмотря на помощь, голодающих оставалось еще много. В пяти

наиболее трудных районах (Григориопольском, Каменском, Слободзейском, Тираспольском и Алексеевском), отнесенных к голодающим, по данным Чрезвычайной комиссии, числилось свыше 150.000 голодающих обоого пола, детей до 10 лет – 15.000, а также 2.500 беспризорных [2, д. 86, л. 84]. Были голодающие и в других районах. Проблема помощи продолжала оставаться главной.

Первоначально сумма сельхозналога на 1925/26 г. была определена в 1.221.000 рублей [2, д. 205, л. 4]. Она, конечно, была ниже предыдущего, 1924/25 г., ибо урожай 1925 г. был крайне низким. Учитывая это, власти были вынуждены сократить налог до 540.000 рублей [2, д. 205, л. 4]. К середине ноября крестьяне выплатили 324.000 рублей [2, д. 205, л. 4]. Конечно, с виду сумма небольшая, но для тех условий и это было много.

Естественно, крестьяне не без волнений ожидали и хлебозаготовительную кампанию. Еще до ее начала возникал ряд вопросов. В их числе: какой урожай будет собран, что пойдет на внутреннее потребление, какое количество останется для заготовителей и какими будут цены. Учитывая недород 1924 г. многие из участников этих операций рассчитывали поправить свое положение в ожидании лучшего урожая. Тем временем цены на хлебные продукты оставались высокими и продолжали расти. Споры велись между Наркомвнуторгом, занимающим ведущую роль в управлении заготовками, Наркомземом, определяющим виды на урожай и количества товарного хлеба, и ЦСУ АМССР, которое вело учет всему и вся. Вначале в ход были пущены весьма высокие цифровые показатели, исходящие из нормальных климатических условий, а, следовательно, и хорошего урожая.

При исчислении по нормам ЦСУ внутреннего потребления и учитывая пятибалльную систему до 1 июня получалось, что общий урожай выразится цифрой в 13.742.418 пудов [2, д. 81, л. 77]. На внутреннее потребление, полагали, пойдет 13.106.022 пуда [2, д. 81, л. 77]. А это означало, что товарный остаток станет совсем маленьким. Наркомзем заметно занижал расчеты на внутреннее потребление, доведя их до 12.770.760 пудов. И доля товарного остатка таким образом увеличивалась почти до 1 млн. (971.658) пудов. Зато Наркомзем более пессимистически относился к общей урожайности, снижая ее до 10.000.000 пудов [2, д. 235, л. 19].

Однако все эти расчеты оказались нереальными. В последних числах июля и в августе последовала большая засуха, которая резко ухудшила состояние посевов пропашных культур. Получилось так, что после недорода 1924 г., гибели озимых в конце 1924 г. и начале 1925 г. последовал неурожай 1925 г. И как следствие, начавшаяся с середины июля хлебозаготовительная кампания вскоре захлебнулась из-за значительного роста заготовительных цен. Последовали новые показатели по урожайности и товарности, конечно, более чем наполовину ниже предыдущих. Наркомвнуторг стремился сохранить довольно значительную цифру товарности зернопродуктов, ориентировочно доведя ее до 4.361.000 пудов, в том числе для государственных и кооперативных заготовителей до 3.000.000 пудов [2, д. 81, л. 84]. При этом особые надежды возлагались на кукурузу. Увы, но и урожай кукурузы оказался небольшим – от 20 до 25 пудов с десятины. И в итоге валовый сбор оказался на 25 % ниже ожидаемого, составив 4.872.801 пуд [2, д. 81, л. 84].

Правительство АМССР несколько раз обсуждало на своих заседаниях ход

хлебозаготовок, констатируя сохранение высоких заготовительных цен. Ради их снижения в республику было завезено 127 вагонов зерна и муки [2, д. 80, л. 6]. Это позволило снизить цены на пшеницу с 2 руб. 90 коп. за пуд до 1 руб. 50 коп., а ржи с 2 руб. 20 коп. до 1 руб. 05 коп. [2, д. 80, л. 6]. Остро стоял вопрос о завозе промтоваров в торговую сеть, чтобы отвлечь денежные ресурсы населения на приобретение мануфактуры, керосина, обуви и разного ширпотреба.

А тут и голод не давал покоя. Особком Украины через органы СССР, с учетом обоснованных и документально оформленных запросов со стороны АМССР, определил меры помощи республике как в финансовом отношении, так и в натуре. Об этом было заявлено и доведено до сведения граждан республики через прессу и ряда официальных документов, в том числе и решений 2-й сессии ЦИК АМССР, проходившей в начале ноября 1925 г. Конкретно помощь выразилась в следующем:

А. Безвозвратные ссуды

1. На общественные работы – 280.243 руб. плюс 19,5 тыс. руб. на орграсходы
2. На кормление детей – 269.311 руб. плюс 3 % на орграсходы
3. На питание матерей – 56.000 плюс 3 % на орграсходы
4. Наркомсобесу – 32.480 руб.
5. На эпидемзаболевания – 5.585 руб.

Всего – 643.619 руб.

Б. Возвратные ссуды

1. Яровая – 398.815 руб. плюс 37 коп с пуда на доставку и орграсходы
2. На наем скота – 110.484 руб.
3. На покупку скота – 220.000 руб.
4. На скотозаготов. операции – 359.090 руб.
5. На сбыт и раз. – 610.000 руб.
6. На медсбор – 5.179 руб.

Всего – 1.703.568 руб.

Вся система помощи исчислялась в 2.347.187 руб.

Источник: АОПОМ. Ф. 49, оп. 1, д. 81, л. 83.

Семенная ссуда

Получено в первый раз – 312 тыс. пудов, в т. ч. ржи 100 тыс. пуд.,
пшеницы рядовой 177 тыс. пуд.
сортовой 35 тыс. пуд.

Получено во второй раз – 146 тыс. пудов, в т. ч. ржи 45 тыс. пуд.,
пшеницы рядовой 77 тыс. пуд.,
сортовой 24 тыс. пуд. [2, д. 165, л. 53]

На 2-й сессии ЦИК АМССР были заслушаны ряд докладов по проблемам сельского хозяйства и борьбы с голодом. Первым в повестке дня стоял вопрос: «Доклад Наркомзема о состоянии сельского хозяйства и перспективах укрепления его» [2, д. 120, л. 1]. В принятом постановлении речь шла о мероприятиях в перспективе, которые должны были способствовать избавлению от неурожая. Пятый пункт повестки дня формулировался: «О снижении единого сельхозналога пострадавшим от неурожая местностям» [2, д. 120, л. 7]. После активного обсуждения члены ЦИК приняли постановление,

в котором говорилось, что сессия одобряет «представленный Президиумом Центрального Исполнительного Комитета и Советом Народных Комиссаров план снижения единого сельскохозяйственного налога, разработанного на основании соответствующего распространения Украинского Экономического совещания» [2, д. 120, л. 8]. Потом следовало многостраничное перечисление районов и сел с конкретным указанием льгот по освобождению от уплаты налога в процентном отношении. Жители села с заметным одобрением восприняли денежную помощь в форме ссуды, а также семенную ссуду. Оставалось все это получить и разумно использовать в целях избавления от голода и проведения осенней посевной кампании.

Однако отмечались и факты неправильного распределение получаемой помощи, расхищения средств, что, конечно, не позволяло быстро избавиться от беды. Продолжали голодать крестьяне ряда сел Тираспольского, Каменского, Бирзульского и других районов. В последнем отмечались случаи опухания от недоедания [2, д. 81, л. 79].

Власти по-прежнему весьма упорно вели работу по сбору сельхозналога и хлебозаготовок. Эти вопросы не снимались с повестки дня заседаний ЦИК и СНК АМССР. Так, 30 ноября 1925 г. на совместном заседании была заслушана информация зам. Наркомфина Лимонова о поступлении сельхозналога. Было отмечено, что выполнение идет неудовлетворительно, а посему предложили в некоторых случаях приступить к принудительному взысканию налога [2, д. 121, л. 258].

На ряде заседаний СНК слушались и вопросы хода хлебозаготовок и тоже отмечалось неудовлетворительное выполнение планируемых показателей. Главное состояло в сохранении высоких заготовительных цен, что отрицательно влияло на рентабельность заготовок. Все время говорилось о необходимости завоза извне зерна и муки, а также промышленных товаров, но мало что конкретного делалось в этом направлении.

Заметные меры помощи по борьбе с голодом, предпринятые сверху, были при участии существовавшей при ЦИКе АМССР Чрезвычайной комиссии. После выполнения возложенных на нее функций, ставился вопрос о ее судьбе. На Украине комиссии такого порядка создавались как Особые (Особкомы) для какой-то конкретной задачи, а не как чрезвычайные. Власти АМССР решили внести ясность в этом вопросе, стремясь избавиться от различий в названии. 17 октября 1925 г. на заседании СНК республики в повестку дня был включен вопрос «О выявлении функций Особкома» [2, д. 124, л. 123]. С докладом выступал зам.пред. СНК и Нарком земледелия Криворуков. Было решено обратиться в Комиссию законодательных предположений ЦИКа с просьбой выработать проект Положения об обязанностях и правах Особкома [2, д. 124, л. 123]. Однако в ЦИКе посчитали, что такие комиссии создаются при СНК, а, следовательно, правительство само должно определять их функции. Такое решение ЦИКа было принято 10 ноября. На этом основании 21 ноября на заседании СНК был поставлен вопрос «О реорганизации Чрезвычайной Комиссии». Решение гласило «вместо Чрезвычайной Комиссии по борьбе с недородом, существовавшей при ЦИКе, создать при СНК Особую Комиссию в составе: председателя Криворукова, зама Галицкого, членов – Сидоренко, Колесникова, Волтьева, Обороча, Мельцера, Лимонова, Богопольского, Кузюка, Колосова, Киор-Янаке (КНС)” [2, д. 124, л. 155]. Все члены этой комиссии представляли различные ведомства и организации.

Естественно, эта комиссия продолжала заниматься выявлением количества голодающих и принятием мер по оказанию помощи им. Ее председатель, как зампред СНК и Нарком земледелия, выступал на заседаниях бюро обкома партии и заседаниях СНК в качестве докладчика, информируя правительство и общественность о состоянии дел с поступлением продовольственной и семейной ссуд, денежных средств и распределением полученного на местах. Сам факт создания этой комиссии и ее деятельность свидетельствовали о том, что голод в ряде мест продолжался и в 1926 г. Скажем, 9 марта 1926 г. на бюро обкома партии специально был заслушан доклад Криворукова о распределении семенной ссуды [2, д. 520, л. 32]. Было отмечено, что имеются голодающие районы, а положенная ссуда еще не вся получена, в том числе и семенная. Это отрицательно могло сказаться на выполнении весеннего сева. Более того, Каменский РИК отказывался от получения ссуды, так как уже много был должен [2, д. 520, л. 33]. А все это потом следовало возвращать.

Вопросы помощи голодающим, недопущения эпидемических заболеваний в голодающих районах, работы Особкома и Наркомздрава в этом направлении обсуждались на заседании бюро обкома партии и 23 марта 1926 г. [2, д. 520, л. 45]. От Особкома выступал Криворуков, от Рабоче-крестьянской инспекции (РКИ) Старченко, от Наркомздрава Арборе. Особое внимание уделялось сохранению детских столовых, получению 75.000 рублей на нужды голодающих [2, д. 520, л. 46]. Поднимался вопрос и о просьбе к Особкому Украины предоставить голодающим районам автономной республики еще 500.000 пудов продовольственной ссуды, а также дополнительных кредитов на мелиоративные работы [2, д. 520, л. 64].

При всех переживаемых трудностях не снимался с повестки дня вопрос о сборе единого сельскохозяйственного налога на 1925/26 год. Наркомфин регулярно информировал власти о ходе поступления налога и всегда получал неудовлетворительную оценку. Скажем, 21 апреля 1926 г. на бюро обкома партии говорилось о том, что ни в одном районе республики не превышен 80 % уровень поступления налога. Предлагалось заводить по 2-3 судебных дела по отношению к злостным неплательщикам [2, д. 520, л. 89]. И так продолжалось до лета, а в начале июля последовала даже телеграмма из Москвы за подписью Молотова о необходимости завершения кампании по сельхозналогу [2, д. 520, л. 130].

Конечно, Особая Комиссия продолжала свою работу. 8 апреля на заседании правительства был заслушан доклад председателя Криворукова о ее деятельности [2, д. 547, л. 97]. В принятом постановлении из 11 пунктов обращалось внимание на необходимость получения 20.000 рублей, дополнительно отпущенных для помощи недородным районам, увеличения количества пунктов для детского питания, продолжения мелиоративных работ в Слободзейском районе. Речь шла и об отчетах РИКов по распределению и использованию средств [2, д. 547, л. 97].

И все-таки проблем с продовольствием оставалось много. Особые трудности были с питанием детей. Детские питательные пункты не могли охватить всех нуждающихся, да и родители не всегда водили детей на эти пункты. 5 мая 1926 г. на совместном заседании ЦИК и СНК было принято решение о закрытии пунктов и переходе детского питания на сухой паек, с выдачей его родителям. Детские пункты не стали кормить детей, а перешли к выдаче сухих пайков [2, д. 544, л. 134].

В середине мая 1926 г. состоялся II съезд Советов АМССР. Он тоже заострил

внимание на работе по борьбе с голодом, месте и роли Особкома в этом. По итогам съезда произошли значительные кадровые изменения. Первая сессия после съезда избрала председателем ЦИК АМССР Вороновича Е.П., а Старый Г.И. был назначен председателем СНК. Поменялись и ряд наркомов, в том числе и земледелия. Криворуков вскоре покинул республику. Временно Особком возглавил заместитель наркома земледелия Колесников [2, д. 547, л. 97]. Несколько спустя наркомом земледелия был назначен Лойтр. Он и стал руководителем Особкома. Комиссия за время своего существования провела более 20 заседаний и завершила свою деятельность только 25 августа 1926 г. [2, д. 547, л. 163]. В тот день правительством был заслушан доклад Лойтра под названием: «О ликвидации Особкома». Решили согласиться с таким предложением, инициированным 16 августа на своем заседании самой Комиссией. Все дела передавались Наркомзему. Райисполкомы обязывались до 1 октября представить отчеты о полученной и распределенной помощи [2, д. 547, л. 163].

Заметный сдвиг на выход из голода начался с весны 1926 г., когда кроме продовольственной помощи появились первые овощи, а потом и ранние фрукты.

По оценке состояния озимых, да и пропашных специалисты-аграрники предсказывали неплохой урожай в 1926 г. Это поднимало настроение крестьян и вселяло уверенность в полное избавление от недоедания. Радовались и заготовители хлебопродуктов. На заседании правительства 2 августа слушали вопрос о плане хлебозаготовок на 1926 г. Докладчик Наркомвнуторг Шишкевич назвал весьма большую цифру хлебопродуктов, которых ожидали получить. Это 23.761.200 пудов. Из них 16.387.600 пудов намечалось на внутреннее потребление, а, следовательно, и заготовки должны были вырасти очень заметным образом [2, д. 547, л. 152]. Конечно, не все это совпало по итогам уборки урожая, но год оказался одним из урожайных, что и позволило избавиться от голода.

* * *

Таким образом, голодные 1924-1926 гг. в АМССР явились результатом, употребляя терминологию того времени, недорода 1924 г. и неурожая 1925 г. Отсутствие достаточных осадков в 1924 г., гибель озимых зимой 1924/25 г., сильная засуха летом 1925 г., от которой пострадали пропашные культуры – все это и привело к значительному падению урожайности и валового сбора зерновых. Следствием и стала нехватка хлебопродуктов, особенно на селе, ибо в городе действовали государственная система снабжения и распределения. Те, которые производили хлеб, те и страдали в первую очередь. И все-таки голода можно было избежать, если бы государство проявило заботу о тружениках села, с самого начала не стремилось к сокрытию факта наступления голода, отказалось бы от сельхозналога и хлебозаготовок, оперативно помогло бы крестьянам безвозмездно деньгами и натурой, а также денежной и продовольственной ссудой. Вина местных руководителей состояла в том, что они больше внимания уделяли оформлению властных структур только что созданной Автономной Молдавской Республики, сами с опозданием признали наступление голода и не настояли перед правительствами Украины и Союза на немедленных и достаточных мерах помощи страдающим. То, что стало поступать к весне 1925 г., хотя и помогало определенному количеству людей выжить, но не меняло заметно положения в лучшую сторону. Только с лета

1925 г., когда была создана и заработала в открытую Особая Комиссия (Особком) при правительстве автономной республики, последовали более радикальные меры поддержки со стороны украинских и союзных ведомств, выразившиеся в заметном увеличении безвозвездных пособий деньгами и хлебопродуктами, а также денежной, продовольственной и семенной ссудой. Этим удалось избавить людей, доведенных в ряде мест до опухлости, улучшить положение других голодающих, а по мере появления овощей и фруктов весной 1926 г. вселить надежду на выход из трагического состояния.

К сожалению из голода 1924-1925 годов не было сделано должных выводов. Урок как говорится, не пошел впрок. Именно это и привело к повторению голодных годов в 1932-1933 и 1945-1946 гг., притом с более тяжелыми последствиями.

Примечания

1. Образование Молдавской ССР и создание Коммунистической партии Молдавии. Кишинев, 1984.
2. Архив общественно-политических организаций Республики Молдова. Ф. 49, оп. 1.
3. Газ. «Плугарул Рош», 4 июня 1926 г.

SUMMARY

The article analyses different aspects of the 1924-1926 starvation in the Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic. There are underlined the causes of this phenomenon and its consequences for the rural population.

MITROPOLITUL GAVRIIL BĂNULESCU-BODONI ÎN FRUNTEA EXARHATULUI MOLDOVEI, VALAHIEI ȘI BASARABIEI

Nicolae Fuștei

1. Înființarea Exarhatului Moldovei, Valahiei și Basarabiei

Înainte de a trece la examinarea problemei legate de înființarea Exarhatului, să facem o trecere în revistă a evenimentelor care au precedat înființarea acestuia.

Unul dintre pretextele care au grăbit declanșarea ostilităților militare dintre ruși și turci, a fost mazilirea de către sultan, în august 1806, a domnilor Moldovei și Munteniei, Alexandru Moruzi și Constantin Ipsilanti, și numirea în locul lor a lui Scarlat Calimachi și Alexandru Șuțu.

Că acesta a fost doar un pretext și nu motivul începerii războiului, rezultă din cele ce aveau să urmeze.

După mazilirea domnilor din Principate, ambasadorul rus a remis Porții Otomane un ultimatum, avertizând că, dacă în termen de trei zile Sultanul nu-i va readuce în domnie pe foștii voievozi, el va părăsi Istanbulul [1, p. 96; 2, p. 56].

Poarta, reieșind din situația în care se afla, a fost nevoită să cedeze și la 3 octombrie 1806 a adus oficial la cunoștința lui A. Italinski, știrea despre restabilirea lui C. Ipsilanti și a lui Al. Moruzi în tronul din Principate. Ceremonia oficială a avut loc la Istanbul la 4 și 5 octombrie 1806 [3, t. 1, p. 301-302].

Însă la 16 octombrie 1806, Alexandru I i-a ordonat generalului I. Michelson ca trupele ruse să treacă Nistrul și să ocupe Moldova, iar la 23 octombrie, în pofida primirii depeșei lui A. Italinski despre restabilirea domnitorilor substituiți, țarul confirmă ordinul precedent și la 11 noiembrie [4, p. 380-381], fără vreo declarație de război, trupele ruse au trecut Nistrul.

Ocupând Moldova și Muntenia, Rusia intenționa, pentru moment, să-i mențină pe A. Moruzi și C. Ipsilanti la domnie, cu atât mai mult, cu cât ambii erau considerați filoruși.

Aflat la Peterburg, C. Ipsilanti își exprimă speranța că Moldova și Muntenia vor fi unite sub conducerea lui [5, p. 28].

După ocuparea Moldovei, rezidentul Rusiei în Principate, K. K. Rodofinkin, cere lui A. Moruzi să vină la Iași [5, p. 28]. Însă Moruzi, sub pretext de boală, continuă să rămână la Focșani, aflând despre înaintarea trupelor rusești spre oraș, el trece peste Dunăre la Rusciuc [4, p. 93].

Atitudinea neloială a lui Moruzi l-a determinat pe Alexandru I să-l numească domn al Moldovei și Munteniei pe C. Ipsilanti, care se întorsese de la Peterburg.

La 15 decembrie 1806, C. Ipsilanti sosește la București, împreună cu comandantul armatei ruse I. I. Michelson [6, p. 100-101].

După puțin timp de la sosirea lui C. Ipsilanti la București, a fost dată citirii proclamația lui Alexandru I către locuitorii Principatelor Române în care se stipulau următoarele: „Scopul nostru este ca să rămână în lucrarea funcțiilor toate autoritățile statornice, presupunând că ele din partea lor vor înlesni mișcarea oștilor, precum și lucrările la care s-au orânduit și care privesc numai consolidarea țărilor și deplina dobândire a drepturilor lor” [7, p. 92].

Și într-adevăr, în corespundere cu conjunctura internațională, Rusia la acel mo-

ment, intenționa să susțină formarea din ambele Principate a unui stat „tampon” între cele trei imperii – habsburgic, țarist și otoman, avându-l ca domn pe C. Ipsilanti. Ulterior, planurile politico-administrative ale rușilor au suferit schimbări.

În acest context vom aminti că Ministrul de externe al Rusiei A. Budberg, la 1 februarie 1807, i-a atras atenția lui I. Michelson că țarul l-a restabilit pe C. Ipsilanti doar în drepturile cârmuirii vremelnice sub tutela Rusiei, fără a-i extinde aceste drepturi, „lăsând totul în ordinea veche” [3, t. III, p. 418].

Către mijlocul verii anului 1807, conjunctura politică se modifică, Moldova și Muntenia se aflau deja sub ocupația rusă. Tratatul de pace ruso-francez și alianța încheiată la Tilsit (25 iunie 1807) între Alexandru I și Napoleon Bonaparte prevedea, în mod voalat, posibilitatea anexării Principatelor [8, nr. 3, p. 42]. În condițiile create, prezența unui domnitor în Principate devenea incomodă pentru Rusia, din care cauză țarul Alexandru I hotărăște înlăturarea lui C. Ipsilanti de la domnie și introducerea unei administrații civile în Principate.

Prin depeșa ministrului de externe al Rusiei, expediată la 22 mai 1807 din Tilsit către generalul I. Michelson, se preconiza restructurarea administrativă a Principatelor. Alexandru I acceptase ca din partea Rusiei să fie desemnat un „Asistent în Divanul Moldovenesc”, cu misiunea de aplanare a conflictelor între trupele rusești și guvernul Principatului [9, f. 109].

În această funcție a fost numit consilierul de taină S. L. Lașkariov, prin rescriptul țarului din 28 iunie 1807 [9, f. 110-111 verso]. Însă după semnarea la 12 august 1807 a armistițiului de la Slobozia, care prevedea evacuarea trupelor ruse, armistițiul, pe care țarul a refuzat să-l ratifice, Lașkariov cade în dizgrație și este rechemat în Rusia [8, nr. 3, p. 43].

Ulterior, cârmuirea civilă era dirijată direct de împuterniciții Rusiei, care exercitau funcția de președinți ai divanului.

Prin rescriptul țarului din 17 februarie 1808, primul în acest post este desemnat senatorul S. S. Kușnikov (1808-1810), schimbat apoi de către V. I. Krasno-Milașevici (din mai 1810 până în noiembrie 1812) [10, p. 331-374].

Ocupându-și postul, S. Kușnikov a hotărât să reorganizeze Divanurile principatelor, cu scopul de a găsi noi resurse financiare, majorând astfel veniturile, care erau folosite pentru aprovizionarea armatei ruse [11].

Este necesar să menționăm că atât Kușnikov, cât și Krasno-Milașevici, în calitate de președinți ai Divanurilor Moldovei și Munteniei, își asumau funcția de a numi și destitui pe membrii Divanurilor și ai departamentelor acestora, pe ispravnici și pe alți funcționari. Nu erau rare cazurile când ei înlăturau de la conducere pe boierii care nu executau ordinele administrației militare ruse, lipsindu-i de principala sursă de venituri. Uneori, aceștia erau exilați din capitală sau chiar din țară. Despre această practică vicioasă a administrației ruse vorbește cazul izgonirii din București a fostului vistiernic al Țării Românești Varlaam, a boierilor Chica C. și Slătineanu I. [12, d. 7, f. 450-451], sau cazul lui Filipescu, alt vistiernic al Țării Românești, care a fost deportat în Rusia [12, d. 2286, f. 187, 285-286].

În scopul subordonării totale a administrației locale, senatorul Kușnikov ordonă Divanurilor Moldovei și Munteniei, în iunie 1808, să poruncească ispravnicilor să depună jurământul de credință față de serviciu, patrie și țarul Rusiei, „cu mâna pe Evanghelie și sărutând crucea mântuitorului nostru Iisus Hristos”, semnând cu propria mână [12, d. 7, f. 267].

În ambele Principate a fost introdusă administrația rusă civilă, comună în frunte cu senatorii S. Kușnikov și Krasno-Milașevici. Ultimii și-au asumat dreptul de conducători ai Moldovei și Munteniei, de instanță juridică supremă, au reorganizat organele administrative ale Principatelor pentru a asigura controlul Rusiei și dea majora veniturile utilizate pentru întreținerea trupelor [8, nr. 4, p. 158].

În urma acestor acțiuni ale Rusiei Principatele primeau practic, statutul unor regiuni rusești de frontieră, declarate în stare de război, în care toată activitatea militară, administrativă și economică era canalizată să servească doar unei singure cauze a imperiului – „cea a războiului pentru patrie” [10, p. 327].

Introducerea noii administrații civile a atras după sine și schimbarea în administrația bisericească.

Biserica din Principate, la acel moment, se afla în dependență mai mult formală decât reală față de patriarhul de la Constantinopol. După cum reiese din raportul mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse: “Mitropoliții principatelor moldav și valah, ca și patriarhul bulgar de Ipek se considerau în dependență față de patriarhul de la Constantinopol. Mitropoliții erau aleși la pristolul mitropolitan de către cinurile bisericești și de boieri fiind confirmați de domnitori. Aceștia informau despre alegere pe patriarhul de la Constantinopol. La fel și Mitropoliții, intrând în exercițiul funcțiunii, se adresau patriarhului cu un raport despre alegerea lor și despre începerea activității și primeau o gramotă de aprobare de la patriarh. Tot așa, când se schimbau patriarhii, mitropoliții îi expediau noului patriarh o felicitare cu un plocon în obiecte sau uneori bani în semn de fidelitate „față de marea biserică”. În timpul serviciilor divine, mitropoliții îl pomeneau, unde se cuvenea, pe patriarhul de la Constantinopol, iar episcopii - doar pe mitropolitul lor. Chestiunile apărute erau soluționate pe loc, iar acolo unde existau probleme din domeniul doctrinar, precum și în alte probleme de importanță ecleziastică, se solicita intervenția patriarhului de la Constantinopol. Mirul sfânt era primit tot de la patriarh pentru care se trimitea o sumă de bani în semn de prinos și de recunoștință” [13, p. 112].

Această stare de lucruri s-a menținut în Principate până în anul 1808.

Deși Moldova și Valahia erau ocupate de armatele ruse, totuși mitropolitul Valahiei Dositei (Filitti) și cel al Moldovei Veniamin (Costachi) se supuneau juridic (canonic) patriarhului de Constantinopol.

Însă odată cu schimbarea conjuncturii politice, în urma căreia Rusia dorea să-și încorporeze teritoriile Principatelor, a urmat și reforma statutului Bisericii din Moldova și Muntenia, prin care acestea erau incorporate în cadrul Bisericii Ortodoxe Ruse, după principiul „un stat – o Biserică”, principiu fundamentat, pe Canonul 17 al sinodului IV ecumenic care „fixează în mod foarte clar principiul ca împărțirea unităților administrative ale Bisericii să se facă ținându-se seama de felul în care sunt împărțite unitățile administrative ale statelor și alte unități cu caracter obștesc” [14, p. 96].

Astfel prin rescriptul țarului Alexandru I, din 27 martie 1808, este înființat exarhatul Moldovei, Valahiei și Basarabiei [12, d. 170, f.1].

În fruntea noii structuri administrativ-teritoriale bisericești, prin același ucaz al lui Alexandru I, este numit fostul mitropolit al Kievului și Haliciului, Gavriil Bănulescu-Bodoni [12, d. 170, f.1]. În urma demisiei Mitropolitului Moldovei Veniamin Costachi catedra Moldovei rămâne vacantă.

Unii dintre cercetători consideră că Mitropolitul Veniamin Costachi a fost înlăturat de la conducerea Bisericii datorită intrigilor Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni [15, p. 6]. Nu putem confirma și nici infirma această opinie, cert este însă că datorită

împrejurărilor deosebite, Mitropolitul Veniamin Costachi a fost implicat în niște lucruri care cad sub incidența canoanelor bisericești. Astfel, în ianuarie 1807, el a botezat cadavrul colonelului rus Kniper, protestant, pentru ca să-l înmormânteze după ritul ortodox [16, p. 474; 15, p. 7]. Aceste acțiuni vin în contradicție cu Canonul 18 al sinodului din Cartagina, care prevede ca „să nu boteze din neștiință pe cei ce au murit deja” [14, p. 276]. Acest caz, dar și alte nemulțumiri din partea unor persoane ia determinat pe boierii din „partida” lui Balș din Iași și pe cea a lui Filipescu din București să adreseze o „jaloabă” pe numele lui Prozorowsky în care este acuzat Mitropolitul Veniamin și cei doi episcopi Gherasim al Romanului și Meleteie al Hușilor, care „fiind tineri și cu neștiință în cele bisericești, urmează multe ataxii (neorânduiești) și greșeli, atât în treburile cele duhovnicești cât și în cele politicești...” [15, p. 7]. Mitropolitul Veniamin, amărât de învinuirile care i s-au adus, la 1 martie 1808 își dă demisia motivându-o că are nevoie de a petrece la munte, „pentru mântuirea sufletului și din pricina slăbiciunii sănătății” [15, p. 8].

Demisia a fost acceptată de către Prozorowsky. Mitropolitul Veniamin urma să se stabilească la mănăstirea Slatina, care i-a fost oferită ca apanaj până la moarte, împreună cu o vie din dealul Socolii. Însă Mitropolitul Veniamin nu a plecat la Slatina, ci s-a stabilit la mănăstirea Neamț [17, p. 45-48].

Peste zece zile de la demiterea Mitropolitului Veniamin, este numit vremelnice, ca episcop al Mitropoliei Moldovei, Gherasim episcopul Romanului [15, p. 8], iar la 23 mai 1808, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni este împuternicit prin rescriptul țarului, să conducă și treburile Mitropoliei Moldovei [12, d. 170, f. 7].

De acum înainte, toate problemele ce constituiau prerogativa patriarhului Constantinopolului urmau să fie rezolvate de Sfântul Sinod la Bisericii Ortodoxe Ruse și de exarhul acestuia, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni [12, d. 170, f. 3].

Pentru întreținerea aparatului administrativ al noii unități teritoriale administrative bisericești a fost făcut și un calcul care prevedea următoarele sume:

- Salariul exarhului - 7000 lei sau 4200 ruble rusești;
- Aceluiași: pentru masă, încălzit și luminat – 8000 lei; 4800 rub.
- Aceluiași pentru echipaj, servitori și furaj – 300 lei; 180 rub.
- Dicasteria Exarhicească:
 - Primul consilier – 1500 lei sau 900 ruble
 - Al doilea consilier - 1200/720
 - Al treilea consilier - 1000/600
 - Secretarul – 1500/900
 - La doi șefi de birou – câte 750 lei – 1500/900
 - La patru scriitori: doi pentru acte rusești, iar doi pentru grecești și românești, câte 500 lei fiecare – 2000/1200;
 - La doi traducători câte 500 lei – 1000/600;
 - Unui executor – 500/300;
 - La doi paznici câte 100 lei – 200/120;
- Slujitorii bisericești:
 - Un protopop – 1000/600;
 - Un cluciar – 800/480;
 - Veșmântar și casier – 500/300;
 - Reparatorul veșmintelor – 500/300;
 - Ieromonah cu cruce sau un preot – 400/240;
 - Arhidiacon - 500/ 300;

La doi diaconi câte 300 lei – 600/360;
La doi ipodiaconi câte 200 lei – 400/240;
La patru cântăreți câte 100 lei - 400/240;
La doi clopotari câte 100 lei – 200/120;
Dirijorului de cor – 1000/600;
Pentru toți cântăreții din cor și întreținerea lor – 6000/3600
Total – 40700 lei sau 24420 de ruble rusești [12, d. 627, f. 3].

Suma urma să fie achitată câte jumătate de la fiecare divan al Moldovei și Valahiei. Lunar se trimiteau mitropolitului 1545 taleri 100 bani, iar 150 de taleri se opreau la București de protopopul Gheorghe Radostat, pentru slujba Dicasteriei și a cluceriei [12, d. 627, f. 8]. Spre sfârșitul anului, în decembrie, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni îi scrie din Iași lui Kușnikov că Divanul Valahiei nu achitase salariul pe patru luni; la fel scrie exarhul și în august 1811 către arhon vel vistier că pe alte patru luni nu i-au trimis „vistieria țării românești” [18, p. 337].

Mitropolitul Gavriil urma să-și aleagă un loc de reședință. Luând în considerație că pe lângă funcția de exarh, Gavriil Bănulescu-Bodoni îndeplinea și pe cea de Mitropolit al Moldovei, el a ales ca loc de reședință capitala Moldovei, orașul Iași.

În felul acesta, în plan bisericesc, Valahia fusese unită cu Moldova, sub supremația exarhului, până atunci mitropoliții valah și cel moldove-nesc nu avuseră între ei nici un fel de relații, precum și în plan politic, Valahia și Moldova fusese două state separate.

În componența exarhatului moldo-valah intrau următoarele mitropolii: cea Ungrovlahă cu trei episcopi de Argeș, de Buzău și de Râmnic, mitropolia Moldovei cu două episcopii de Roman și de Huși. Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni nu va interveni cu schimbări în structura teritorial administrativă a mitropoliilor Moldovei și Valahiei. Atât în Moldova, cât și în Valahia rămăneau câte 45 de protopopi. În Valahia continua să activeze câte un protopop la fiecare „plai” (plasă), iar în Moldova câte un protopop la fiecare ținut.

La 11 aprilie 1808, împărăteasa Elisaveta îi trimite mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni 2000 de ruble pentru călătoria acestuia la locul destinat [19, p. 370].

2. Situația eparhiilor la momentul înființării exarhatului

La scurt timp, sosind la Iași, exarhul a efectuat o călătorie de lungă durată mai întâi prin Moldova, apoi prin Valahia, pentru a lua cunoștință de starea de lucruri existentă în bisericile din exarhatul încredințat lui, ca mai apoi să-și organizeze, în dependentă de aceasta, într-un fel sau altul, activitatea [20, p. 280].

În timpul intrării în funcție a mitropolitului în Moldova erau 203 mănăstiri și schituri, 2312 biserici, 1860 de călugări și 15197 de clerici [21, p. 291].

Situația economică a Mitropoliei Moldovei era într-o stare nesatisfăcătoare. Mitropolia avea o datorie de 200000 de lei și 18000 de lei pentru procente pe an. Această datorie rămăsese după mitropoliții Iacov și Veniamin [22, p. 142]. După cum aflăm dintr-o scrisoare a mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni către Sfântului Sinod, datoria acumulată de mitropolit, episcop sau starețul mănăstirii după destituirea acestora, sau după mutarea lor în alt loc, rămânea pe contul instituțiilor pe care l-au condus. Pentru redresarea situației, Mitropolitul Gavriil propune ca nici un episcop sau arhimandrit să nu mai facă datorii pe contul instituțiilor conduse de ei, decât doar în cazuri excepționale și cu condiția ca vexelul să fie confirmat de exarh prin aplicarea ștampilei [22, p. 143].

De regulă, în Mitropolia Moldovei bisericile erau bine amenajate, preoții țineau slujba în limba română destul de bine. Episcopiile de Roman și Huși erau conduse de către episcopul Gherasim Clipa-Barbovski [23, p. 382-389; 24, p. 174-190], de vârstă medie, binecredincios; a doua episcopie era condusă de Meletie Lefter [23, p. 292-427; 24, p. 190-200; 25, p. 8, 26], tânăr de vârstă și vrednic de credință.

Pe lângă acești doi episcopi titulari, în Moldova mai aveau reședința și câțiva mitropoliți fără episcopii: Grigorie al Ierapolului, Nicodim al Sinadinei; Grigorii al Irinopolului; Teoclit al Euhaitiei; Paisie al Apamiei; Nectarie al Sardiniei și Serafim al Edesei [12, F. 733, r. 1, d. 21, ff. 11-12]. Toți aceștia aveau doar titluri onorifice în cinstea unor unități administrativ-teritoriale bisericești care își încetase existența la acel moment.

După ce a luat cunoștință de starea de lucru în mitropolia Moldovei, exarhul Gavriil s-a îndreptat spre Valahia, unde la acel moment erau patru eparhii, una mitropolitană și trei episcopii: Râmnic, Argeș și Buzău. Mitropolitul Ungrovlahiei – Dositei [27, p. 275, 276, 292, 341] era bătrân de vârstă, nu făcea vizite și slujbe la eparhii, locuia la București și conducea episcopia prin intermediul protopopilor. Episcopul de Râmnic Nectarie [27, p. 269, 270, 277, 292], la fel, era în vârstă și „ramolit”, niciodată nu slujea, locuind la București, nu-și vizita eparhiile, pe care le conducea prin intermediul protopopilor săi. Episcopul de la Argeș, Iosif [27, p. 294], de vârstă medie, slujea conștiincios și avea grijă de viața eparhiei, locuia la București, uneori vizita eparhia, boierii din divan îl stimau de aceea îl rețineau deseori pentru a participa la ședințele divanului. La Buzău era episcop Constantin [27, p. 252, 414, 441], nepotul mitropolitului Dositei, care locuia la București, de aceea episcopia era în delăsare, chiar și în pristol și în vasul cu sfintele daruri era dezordine, iar în episcopia de la Buzău sfintele daruri s-au dovedit a fi muzeizate [28, p. 332-333]. Mitropolitul Dositei și episcopii de Râmnic și Buzău erau dintre grecii veniți în Valahia, doar episcopul de Argeș Iosif era dintre autohtoni. Situația preoților în Valahia era mai grea decât a celor din Moldova. După cum comunică protoiereul Gheorghe Radostat în raportul său referitor la starea bisericilor din Valahia, „clerul în marea majoritate e în neștiință de a săvârși dumnezeiasca Liturghie precum și alte slujbe creștinești, iar despre catehism nici a gândi nu vor. În unele biserici, în deosebi în eparhia Buzăului, din pricina cutre-murului de pământ, nu se face nici un fel de reparație și de aceea e periculos a oficia serviciul divin, iar episcopul Buzăului mai niciodată nu se află în eparhie; în unele biserici nu se găsește Sf. Mir și la întrebarea mea, de ce nu este? preoții răspundeau că mai întâi ei sunt datori să adune banii ce se cuvin pentru mir, altfel nu-l pot primi.

Într-un cuvânt, bisericile și clerul din Valahia sunt în starea cea mai rea” [28, p. 332-333].

Bisericile nu aveau registre de stare civilă, nici registru de venituri și cheltuieli. Nu exista nici un fel de organ legal de supraveghere, însărcinarea respectivă revenindu-le protopopilor, care primeau pentru această bani și luau bisericile în arendă.

În Basarabia a fost depistată aceeași situație. Dar întrucât o parte din Basarabia, zonele Ismail și Brăila continuau să fie ocupate de turci, nu a fost posibil să se facă o investigație la serioasă referitor la starea de lucruri existentă în bisericile regiunilor date.

În urma investigațiilor întreprinse pentru aflarea situației concrete din exarhat, Mitropolitul Gavriil ajunge la concluzia că bisericile din exarhatul moldo-valah prezentau un tablou destul de trist [21, p. 291].

Exarhul, văzând această stare de lucruri, hotărăște să recurgă la toate măsurile

posibile pentru a pune capăt dezordinii depistate. Pentru redresarea situației, mitropolitul Gavriil intenționa să aplice modelul rusesc de funcționare a eparhiilor, sperând, că sistemul dat va schimba lucrurile spre bine și va instaura ordinea în biserica din Moldova și din Valahia.

Mitropolitul Gavriil s-a aflat patru ani la cârma exarhatului Moldovei și Valahiei. Din scrisoarea sa adresată lui Ciceagov aflăm că în acest răstimp el a reușit să plătească 135753 de lei din datoriile bisericești [22, p. 150].

La 8 august 1812, mitropolitul Gavriil pregătește un referat pentru amiralul Ciciagov despre starea mitropoliei Moldovei la momentul plecării exarhului de la Iași.

Din această scurtă dare de seamă aflăm că în anul 1808, în iunie, când mitropolitul Gavriil a fost numit exarh al Moldovei, Valahiei și Basarabiei, intrând și în conducerea Mitropoliei Moldovei, a găsit-o în grele datorii și cu multe procente, ajungând la suma de două sute de mii de lei, din care cauză a fost nevoit să ceară asigurarea unei sume deosebite pentru întreținerea personalului aflat pe lângă Mitropolie și anume: Dicasteria exarhicească, personalul preoțesc. Mitropolia mai avea datorii și neajunsuri la odoarele bisericești și chiar de nevoia unor clădiri pentru oficierea serviciului divin.

În timpul a patru ani de conducere a exarhatului, mitropolitul Gavriil a reușit să înfăptuiască următoarele:

Să construiască la Mitropolie o clădire, în care se afla cantina frățască, care lipsea până atunci, cu beciuri, bucătărie, brutărie și alte servicii. Pentru această construcție s-a cheltuit o sumă de 35000 de lei [29, p. 32].

S-a înnoit și s-a îmbogățit vestmântăria cu vestminte arherești și preoțești și odoare bisericești, pentru care s-au cheltuit 12560 de lei [29, p. 32].

Au fost cumpărate vii și livezi și s-au construit acolo clădirile necesare pentru ce a fost nevoie de 25000 de lei [29, p. 32].

Alte 15000 mii de lei au fost folosiți pentru turnarea a două clopote, de aramă.

Pentru toate clădirile și averea și pentru întreținerea casei mitropolitane, a servitorilor, soborului monahal și Consistoriului, și pentru întreținerea fiecăruia cu leafă anuală, nu numai că nu s-au mărit datoriile, dar cu ajutorul vistieriei Moldovei și cu jertfirea veniturilor proprii ale Mitropoliei s-au plătit datorii și capital și procente de 135753 de lei (Ganețki indică o sumă mai mică cu 1 leu, adică 135,752 lei) [29, p. 32; 22, p. 150].

3. Schimbări în administrația eparhiilor din exarhat

Schimbările în administrația bisericească efectuate de Mitropolitul Gavriil se referă la instituirea Dicasteriei exarhale și a Consistoriilor mitropolitane la Iași și București, modificări în conducerea protopopiatelor și parohiilor, în clasificarea mănăstirilor și introducerea registrelor stării civile și a condicilor de venituri și cheltuieli în parohii și înființarea postului de episcop vicar.

În 30 septembrie 1808, datorită intervenției exarhului, pe lângă Sfântul Sinod, cu permisiunea țarului, a fost înființată la Iași Dicasteria Exarhicească, pentru a conduce treburile bisericești în principate. Mai mult de atât la Iași, tot la insistența mitropolitului Gavriil, a fost instituit un Consistoriu mitropolitan, prin care se reorganiza judecata duhovnicească de pe timpurile mitropolitului Veniamin.

Ca membri în Consistoriul din Iași, exarhul a desemnat preoții locali. Pentru buna curgere a lucrurilor în noul organ judecătoresc, mitropolitul Gavriil a poruncit să se țină registre, cererile și plângerile să fie scrise pe hârtie și să fie notate deciziile luate, ținându-se cont de regulile existente, iar deciziile adoptate de Consistoriu să

fie prezentate exarhului spre examinare și confirmare, toate acestea având scopul de a instaura treptat ordinea în cârmuirea bisericească [12, F. 1, r. 1, d. 170, f. 6-7].

Consistoriul de la București a fost instituit ceva mai târziu. După destituirea din funcție a mitropolitului Dositei, exarhul Gavriil pleacă la București, pentru ca, în măsura posibilităților, să facă ordine în viața bisericească, așa cum o făcuse și în Moldova [12, F. 1, r. 1, d. 1574, f. 1]. Mai întâi de toate, el a înființat pe lângă mitropolie Consistoriul. Despre aceasta a informat divanele principatelor, menționând că Consistoriul este instituit în mod legal și trebuie să beneficieze de aceleași drepturi și prerogative ca și judecătoriile civile [12, F. 1, r. 1, d. 170, f. 6-7]. În rezultatul a două decrete trimise de Sfântul Sinod, la 23 decembrie 1808 și la 29 noiembrie 1809, scria exarhul, s-a permis să fie înființat pe lângă mitropolia Valahiei un Consistoriu duhovnicesc, adică o judecată duhovnicească, întocmai cum a fost constituit pe lângă mitropolia din Iași. Mitropolitul Gavriil a desemnat în Consistoriu cinci persoane, dintre care patru erau clerici și a cincia fiind civil. Acești judecători, sub conducerea mitropolitului valah, aveau să rezolve toate problemele ce țin de judecata bisericească, conform canoanelor Bisericii Ortodoxe. Despre aceasta exarhul Gavriil a informat Divanul Valahiei, să fie recunoscut Consistoriul din partea tuturor instituțiilor de stat ale principatului, ca organ de judecată, care are ca scop soluționarea tuturor litigiilor în conformitate cu legislația în vigoare „fără părtinire și fără mită” [30, p. 197].

La începutul anului 1809, mitropolitul Gavriil inițiază și alte reforme, care urmau să redreseze situația parohiilor, printre care sunt următoarele: introducerea postului de epitrop (staroste) la parohii, introducerea cărților de inventar, cărților de conturi, ș.a Totodată, el a introdus funcția de blagocini pentru a căror călăuzire traduce din limba rusă în română un regulament special, împreună cu o gramotă de înștiințare, adresată preoțimii și, mai ales, blagocinilor în care vorbește despre îndeplinirea cuviincioasă, de către ei, a obligațiilor ce le revin [31].

Exarhul Gavriil mai face, în scris, o propunere mitropolitului Dositei ca acesta să-i numească pe blagocini “precum în Moldova au fost aleși cei mai buni preoți, pentru ca ei să le amintească ziditorilor și enoriașilor despre bunăcuviința acestora, dar și să-i impună pe preoții mai puțin pregătiți să slujească mai des pe lângă aceștia și să-i învețe tipicul bisericesc” [13, p. 121].

Luând în considerație că protopopii plăteau mitropolitului Valahiei o anumită sumă de bani pentru protopopie, Exarhul Gavriil în instrucțiunea sa arată în ce consta funcția unui protopop, menționând că „în general, aceste funcții trebuie încredințate nu pentru bani, ci după merite” [32, p. 552].

Exarhul Gavriil avea nevoie de un ajutor, pentru că era prea ocupat cu treburile bisericești, dar și cu cele legate de activitatea în Divanul Moldovei. De aceea, al 27 octombrie 1810, el se adresează Sfântul Sinod, cu rugămintea de a institui la Iași un vicariat [33, p. 151]. Cerința mitropolitului Gavriil este motivată astfel: când pleacă la București nu poate să rămână mai mult acolo, deoarece în lipsa lui la Iași episcopii din Moldova hirotonesc prea mulți preoți, necătând la interzicerea acestui lucru din partea exarhului. Un eventual episcop vicar ar supraveghea episcopiai locului și ar opri hirotoniile nedorit de multe în Moldova [22, p. 150].

La 21 noiembrie, este primită gramota Sfântului Sinod pentru hirotonia episcopului vicar Dimitrie [22, p. 150]. De la 16 iulie 1811, mitropolia Moldovei are un episcop vicar introdus în viața eparhiei în mod canonic, după cum consideră Tomescu C. [33, p. 159].

Mitropolitul Gavriil, dorind să introducă o anumită scară onorifică între mănăstirile

din exarhatul Moldovei și Valahiei, a hotărât să împartă mănăstirile în trei categorii, ca și în Rusia, la fel și interzicerea trecerii călugărilor de la o mănăstire la alta, fără o aprobare specială din partea arhiereului eparhial. Tunderea în monahism urma să se facă doar cu aprobarea exarhului. Ultima restricție avea menirea să excludă tunderea în monahism fără un termen de încercare, la fel și micșorarea numărului de călugări vagabonzi care duceau o viață incompatibilă cu voturile depuse [22, p. 147].

În octombrie 1808, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni introduce în bisericele din Moldova și Valahia registrele metrice (metriche knigi), în care erau înscrise botezurile, cununțiile și decesele. A fost o inițiativă deosebit de importantă, deoarece aceste registre puteau servi ca documente oficiale pentru cazurile de judecată, care trebuiau să dovedească paternitatea sau rudenia dintre diferite persoane. Pe lângă acestea, registrele contribuiau la micșorarea numărului de copii nelegitimi, în al treilea rând aceste documente permiteau a ține la evidență migrația oamenilor [32, p. 543].

Însă schimbările propuse de către mitropolitul Gavriil nu erau ușor acceptate. Astfel, la 16 iulie 1809, într-o scrisoare către Kușnikov, mitropolitul Gavriil îi aduce la cunoștință că funcționarii, în special „ocolașii” nu doresc să-i elibereze pe epitropi de la dările obștești iar în unele biserici refuză să primească registrele metrice și cărțile de condică [32, p. 543].

Spre sfârșitul anului 1809, este îndepărtat de la conducerea mitropoliei Ungrovalahiei Dositei „pentru nerespectarea indicațiilor conducerii superioare și neactivitate” [12, f. 1, r. 1, d. 1290, f. 12].

Schimbările efectuate de mitropolitul Gavriil în timpul aflării sale la conducerea exarhatului au avut efecte pozitive, lucru despre care ne vorbesc documentele de epocă. Astfel, în adeverința din 20 septembrie 1812, de predare a Mitropoliei Moldovei, semnată de către mitropolitul Nicodim, epitropul Mitropoliei Moldovei, arhimandritul Chiril, locțiitor al Mitropoliei, iconomul Isaia și secretarul Constantin Chelar, la trecerea mitropolitului Gavriil în Basarabia, găsim unele aprecieri favorabile la adresa fostului exarh. În acest document se stipulează că vreme de patru ani, în care Î.P.S. mitropolit, exarh și cavaler Gavriil a condus Mitropolia Moldovei, „s-a arătat un adevărat patriot și desăvârșit ocrotitor în folosul și buna organizare a acestei Mitropolii... Pentru aceasta „să rămână Mitropolia recunoscătoare Î.P.S. Sale... A predat Mitropolia Moldovei nu numai cu toate proprietățile ei, nelăsând asupra ei nici o datorie, ci și cu agonisiri” [34, p. 37].

Drept recunoștință pentru contribuția mitropolitului Gavriil la buna orânduire a vieții creștinilor din exarhatul Moldovei, Valahiei și Basarabiei, acesta a fost menționat cu diferite decorații. La 30 aprilie 1810 - cu ordinul „Sfântul Vladimir”. În scrisoarea împăratului Alexandru I către exarhul Gavriil se stipulează: „vedem cu plăcere toate orânduirile Voastre pentru buna rânduială în păstorie și progresul Bisericii încredințate Vouă. Sfințita preoțime cu bunele voastre exemple ați ridicat-o la un nivel destul de lăudabil și cu binefacerile Voastre ați contribuit la ușurarea sorții locuitorilor acelei țări, unde se află acum oștirile Noastre” [35, p. 371]. Peste doi ani, mai exact la 8 aprilie 1812, pentru „novațiunile în favoarea Bisericii și a patriei, precum și al turmei credincioase... izbânda credinței și a influenței înțelepților păstori asupra năravurilor și a bunei stări a cetățenilor”, mitropolitul Gavriil primește insigne pentru ordinul „Sfântul Andrei” [36, p. 371].

4. Modificări în viața liturgică a bisericilor din principate

Aflându-se în fruntea noii unități administrative bisericești, care incorpora pe

credincioșii ortodocși din cele două principate românești, Moldova și Valahia, mitropolitul Gavriil a observat că obiceiurile în Moldova și Valahia sunt identice cu cele din Grecia, cu excepția unui singur caz. Când arhierii binecuvântau protopopii sau preoții să sfințească o biserică, să înmâne antimisele [37], aceștia săvârșeau ritualul ca și arhierii. De aceea mitropolitul Gavriil a fost nevoit să traducă din Trebnicul Mare rus ritualul sfințirii bisericii de către arhimandriți, protopopi sau preoți de rând, trimițându-l arhierilor din eparhiile moldovenești și valahe pentru a fi pus în aplicare [22, p. 142].

Mitropolitul a mai găsit și alt obicei vechi în principate și anume acela că preoții de mir plăteau în fiecare an câte șapte lei pentru întreținerea arhierului și câte șase lei pentru întreținerea școlilor grecești unde învățau copiii persoanelor laice.

La înfăptuirea reformelor, Mitropolitul Gavriil s-a bazat pe exemplul Bisericii ruse, cerând ca Liturgia să fie săvârșită în conformitate cu rânduielile prevăzute în cărțile de cult [21, p. 293].

Una dintre primele dispoziții ale exarhului Gavriil fusese cea de a se pomeni la oficierea serviciilor divine numele țarului, al familiei împăratului, al Sfântului Sinod și al exarhului. Pentru aceasta, el a tradus din limba rusă în limba română și în greacă „forma pomenirii” și, tipărind-o, a expediat-o la toate mănăstirile și bisericile din Moldova, Valahia și Basarabia. În această chestiune mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni s-a adresat oberprocurorului Sfântului Sinod, cneazului A. N. Golîțîn, solicitându-i, printre altele, explicații dacă „se cerea ca în Valahia, unde este mitropolit, la ectenii și în alte locuri, după cuviință, după numele împăratului și după Sfântul Sinod, să fie pomenit și exarhul sau numai împăratul, Sfântul Sinod și mitropolitul eparhial?” Prin decretul de la 30 septembrie 1808 s-a poruncit ca „în timpul oficierei serviciilor divine, la ectenii și în alte locuri, după cuviință, după numele Măriei Sale Țarul, al familiei acestuia, la fel și al Sfântului Sinod, a-l pomeni mai întâi pe exarh și apoi pe mitropolitul eparhial [13, p. 115].

În octombrie 1809, au fost traduse cărți de Te-Deum în limba română. Mitropolitul Gavriil poruncește ca aceste „*molebnice cu paraclise la praznice împărătești de peste an*” să fie expediate la toate bisericile și mănăstirile din principate [38, p. 338].

După această poruncă, s-au împărțit pe la mănăstirile închinete câte un exemplar românesc și altul grecesc. În total au primit astfel de Te-Deum-uri 37 de mănăstiri, și anume: Galata, Cetățuia, „Sf. Sava”, Barnovschi, Bârnova, Pobrata, Bistrița, Tazlău, Cașin, Soveja, Frumoasa, „Sf. Nicolae” din Galați, „Sf. Parascheva” din Iași, Fistici, Golia, Bărboi, Mira, „Adormirea” din Galați, Răchitoasa, Birzunți, „Sf. Trei Ierarhi” din Iași, Dancul, „Sf. Dimitrie” din Galați, Burdujeni, „Adormirea” din Bacău, „Adormirea” din Focșani, Dobrovăț, Căpriana, Râșcani, „Adormirea” din Târgul Ocna, Aron Vodă, „Sf. Nicolae” din Botoșani, Ruhalnița sau Hangu, „Sf. Ioan” din Iași, Vizantea, Florești și „Sf. Gheorghe” din Galați [38, p. 338]. Un raport arată că Te-Deum-uri, tipărite în limba română, au fost expediate: 844 de exemplare, - episcopului Gherasim al Romanului, 362 exemplare, - episcopului Meletie al Hușilor, 400, - lui Iosif al Argeșului, 409 exemplare - episcopului Nectarie al Buzăului, 1144 exemplare - Consistoriului Mitropoliei Valahiei; mănăstirii Neamț - 5 exemplare, Mitropolitului Veniamin la Slatina - 2 exemplare. În total au fost expediate diferitor beneficiari din Moldova și Valahia 3229 de exemplare în limba română 39, p. 339].

Alt pas spre unificarea cultului a fost încercarea de a introduce muzica lineară în bisericile din principate.

La venirea în scaunul exarhicesc a mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, în 1808, direcțiile de dezvoltare a cântării bisericești în Moldova și Valahia fuseseră în bună măsură stabilite încă sub păstoria înaintașilor săi. Este vorba de cele două direcții principale: cântarea de strană (monodică) și cea corală (armonico-polifonică). Este cunoscut faptul că la sfârșitul secolului al XVIII-lea, începutul secolului al XIX-lea, la școala de la mănăstirea Antim, înființată în 1797, se făcea muzică psaltică. În Moldova, la mănăstirea Neamț, activa monahul protopsalt Iosif. Acesta a creat o adevărată „școală muzicală”, continuată de Visarion monahul până la mijlocul secolului al XIX-lea [40, p. 618].

Cântarea de strană obișnuită pe cuprinsul exarhatului Moldovei Valahiei și Basarabiei a rămas aceeași și în timpul păstoriei mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni.

În cele două capitale funcționau câteva coruri pe lângă catedrale. În cele mai multe cazuri, stilul coral al pieselor se încadra în limitele limbajului clasic, accesibil și plăcut auditoriului. Uneori acest stil a fost apreciat drept „eclectic”, ca o consecință a aplicării unei armonizări simple de factură scolastică la linii melodice „răsăritene”, bisericești (de origine bizantină) sau populare (folclorice) [41, p. 53].

În cazul cântărilor armonico-polifonice (corale) pentru Sfânta Liturghie, una dintre căile obișnuite era cea a armonizării cât mai adecvată a melodiilor bisericești tradiționale de strană. De fapt, aceasta a fost și calea folosită cel mai des, pentru armonizarea melodiilor unor colinde sau cântece populare tradiționale, aplicată de mulți muzicieni.

Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, venind dintr-o eparhie unde cântarea armonico-polifonică devenise o normă pentru corurile din catedrale, a încercat să introducă această practică și în exarhatul nou înființat.

Pentru realizarea acestui plan, mitropolitul Gavriil își amintește de o veche cunoștință a sa, dirijorul de cor Petru Ghetopanov cu care colaborase la Kiev. De aceea, la 6 decembrie 1808, el se adresează mitropolitului Serapion al Kievului ca să permită transferul conducătorului de cor P. Ghetopanov de la Kiev la Iași [12, F. 1, r. 1, d. 431, f. 1-2].

Aflând de propunerea mitropolitului Gavriil, Ghetopanov imediat se îndreaptă spre Iași, chiar fără știrea ierarhului locului.

După cum aflăm din răspunsul mitropolitului Serapion al Kievului din 3 martie 1809, Ghetopanov, aflând de cererea mitropolitului Gavriil, fără binecuvântarea mitropolitului de Kiev, a părăsit eparhia, fapt prin care i-a adus ofense, dar mitropolitul îl iartă și poate pleca liber la Iași [12, F. 1, r. 1, d. 431, f. 3].

Sosind la Iași, Ghetopanov este familiarizat în detalii de către mitropolitul Gavriil cu planul său de dezvoltare a muzicii armonico-polifonice în Moldova și Valahia. În urma discuțiilor cu mitropolitul Gavriil, Ghetopanov își dă acordul să preia conducerea corului mitropoliei din Iași.

Astfel, din martie 1809, corul mitropolitan din Iași este condus de către Petru Ghetopanov.

În statutul de salarizare a exarhiei Moldovei, Valahiei și Basarabiei era stipulat că pentru plata dirijorului de cor se vor aloca 1000 de lei sau 600 ruble, iar pentru întreținerea corului mitropolitan se prevedea suma de 6000 de lei sau 3600 de ruble [12, F. 1, r. 1, d. 627, f. 3].

Perioada de păstorie a mitropolitului Gavriil Bănulescu Bodoni a celor două țări românești a dat impulsuri pentru introducerea muzicii lineare în serviciul divin, lucru

realizat de fapt ceva mai târziu în timpul lui Ioan Vodă Cuza, care a condus, la jumătatea secolului al XIX-lea, la îndepărtarea din biserică a cântării tradiționale de strună și înlocuirea ei cu cântarea pe mai multe voci, armonico-polifonică, acest lucru fiind favorizat de mai multe împrejurări, și anume: tendința de a scoate din biserici tot ce era grecesc și influența puternică modernistă, exercitată de muzica armonico-polifonică – bisericească din Rusia și din Apus.

5. Scoaterea cimitirelor din Iași și București în afara orașelor

În urma cercetărilor efectuate în ultimul timp, în fondurile Arhivei Naționale din Republica Moldova au fost descoperite o serie de documente noi, care varsă mai multă lumină asupra personalității cărturarului nostru. Este vorba de corespondența lui Gavriil Bănulescu-Bodoni cu Kușnikov, cu Divanul Moldovei și cel al Valahiei privind cimitirele din Iași și București.

Biserica este prezentă și asistă pe om în toate momentele și împrejurările mai importante ale vieții lui, de la leagăn până la mormânt. Ea întâmpină pe om încă de la venirea lui pe lume și îl însoțește până în ultimele clipe ale existenței lui pământești, petrecându-l pe calea cea fără de întoarcere. De aceea și mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, venind la cărmuirea exarhatului Moldovei, Valahiei și Basarabiei, nu putea trece cu vederea și această tristă dar necesară activitate.

Până la venirea mitropolitului Gavriil la conducerea exarhatului aici se practicau înmormântările în biserici, iar cimitirele erau amplasate în raza orașelor.

Lucrul acesta putea deveni cauza răspândirii unor boli, sau chiar a unor epidemii, mau ales atunci când cimitirele se aflau în partea de sus a locurilor de se făcea aprovizionarea cu apă a populației.

Pentru a evita astfel de incidente, mitropolitul Gavriil propune unele modificări, printre care interzicerea înmormântărilor în biserici, închiderea cimitirelor din raza orașelor și instituirea unor noi cimitire în afara orașelor.

Pentru început, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni se adresează lui Milașevici cu propunerea să fie înființate patru cimitire în afara orașului Iași [12, F. 1, r. 1, d. 45, f. 23]. Noile cimitire urmau să aibă o zonă de protecție sanitară de la cimitir până la marginea zonei populate. Evident, că cimitirele nu trebuiau construite în zonele pentru aprovizionări cu apă, cu roci acvifere și crăpături mari, pe malurile râurilor folosite de populație în diferite scopuri. Loturile de teren pentru cimitire trebuiau să aibă înclinare în partea opusă a bazinelor cu apă; să nu fie supuse alunecărilor și prăbușirilor; să nu fie inundate, iar solul să fie uscat și poros.

Propunerea mitropolitului Gavriil a fost cercetată și în sfârșit este acceptată de către Milașevici, care la rândul său se adresează cu un demers referitor la problema dată către Divanul Moldovei [12, F. 1, r. 1, d. 45, f. 27].

După cum aflăm din documentele păstrate în Fondul Senatorilor la Arhiva Națională a Moldovei din Chișinău, la 8 mai 1811 Divanul Moldovei, la rândul său, studiind cu atenție demersul lui Milașevici, cade de acord cu propunerile mitropolitului Gavriil, ba mai mult ca atât, Divanul a schițat chiar și un cont al cheltuielilor pentru înființarea a patru cimitire în afara orașului Iași [12, F. 1, r. 1, d. 45, f. 34-35].

Divanul Moldovei, prin aceeași hotărâre din 8 mai 1811, prevede ca pentru munca tristă a celor care urmau să se preocupe de cele de pe urmă onoruri aduse celor decedați, să fie fi angajate 120 de persoane, care urmau să fie scutite de orice impozite și prestații [12, F. 1, r. 1, d. 45, f. 24].

Trebuie să menționăm că la Iași și până la venirea mitropolitului Gavriil Bănulescu-

Bodoni, nu prea mulți, dar erau gropari permanenți, pe când la București această categorie de persoane era angajată doar în timpul epidemiilor. De aceea mitropolitul Gavriil intervine cu un alt demers către același Krasno-Milașevici, propunând ca și la București să se introducă aceeași practică ca și la Iași.

Krasno-Milașevici, fiind la curent cu problema din demersul precedent al mitropolitului Gavriil, de data aceasta nu mai cercetează cu amănuntul propunerile mitropolitului Gavriil și la 14 iulie 1811 se adresează de acum mitropolitului Ignatie al Valahiei să ia măsurile de rigoare pentru a organiza patru cimitire în afara orașului București. Pentru a include în această activitate și organele civile ale Valahiei, la 15 iulie 1811, Krasno-Milașevici se adresează și Divanului Valahiei cu propunerea ca să aleagă 200 de persoane care vor fi scutite de impozite și să fie puse la dispoziția mitropolitului Ignatie [12, F. 1, r. 1, d. 45, f. 20].

Din cele relatate mai sus, vedem că mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a avut un rol important și în ameliorarea situației epidemiologice din cele două capitale românești - Iași și București, datorită inițierii procesului de scoatere a cimitirelor din raza orașelor, și prin respectarea anumitor condiții igienice la instituirea noilor necropole.

Note

1. Oțetea A. *Tudor Vladimirescu și mișcarea ȣteristă în Ȧările Românești*, 1812-1822, București, 1945.
2. Семенова Л. Е. *Константин Инсиланти и Первое сербское восстание* (1804. август 1807 г., în *Балканские исследования*. Выпуск 9, Москва, 1984 г.
3. *Внешняя политика России XIX века*. Документы Российского МИДа. Серия I, Т. 1; Т. III. Москва, 1960.
4. Петров А. Н. *Война России с Турцией* (1806-1812), Т. I, Петербург, 1885.
5. Кассо Л. А. *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*. Москва, 1913.
6. Urechea V. A. *Istoria românilor*, t. IX.
7. Mishevca Vladimir, Zavitsanos Periklis. *Principele Constantin Ypsilanti*. 1760-1816, Chișinău, 1999.
8. Agachi Alexei. *Organizarea administrativă a Moldovei și Munteniei sub ocupația militară rusă din anii 1806-1812.*, în *Destin Românesc*, Chișinău-București, nr. 3, nr. 4, 1997.
9. Arhiva Politicii Externe a Rusiei, Fondul Consulatului General din Iași, 1807 (Архив Внешней Политики Российской Империи, Фонд Генерального Консульства в Яссах, 1807 год), r. 468, d. 1885.
10. *Труды Бессарабской ученой архивной комиссии*, т. 1.
11. Agachi Alexei. *Divanurile și dregătoriile Moldovei și Munteniei sub ocupațiunea militară rusă de la 1806-1812*. // Pergament. Anuarul Arhivelor Republicii Moldova, vol. II, 1999, 253.
12. (Arhiva Națională a Republicii Moldova), F. 1, r. 1.
13. Стадникий А. Г. *Гавриил Банулеско-Бодони*, Екзарх.
14. Floca Ioan N. *Canoanele Bisericii Ortodoxe*. Note și comentarii, Sibiu, 2005.
15. Pocitan Vasile. *Biserica Românească din Basarabia*. București, 1914.
16. V. Rosetti Radu: *Arhiva Senatorilor Chișinău*, în *Anal. Ac. Române*, 1908/1909.
17. Erbiceanu V. C. *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei*.
18. *Statul de salarizare a exarhatului Moldovei, Valahiei și Basarabiei*, începând de la 16 ianuarie 1809, // AB, nr.3, 1930.
19. Stefanelli T. V. *Originea câmpulungeană a lui Gavriil, mitropolitul Kievului*. // *Analele Academiei Române*. Seria II. Tomul XXII. 1900-1901. Memoriile secțiunii istorice, București, 1901.
20. La sfârșitul lui mai, exarhul merge în Moldova, iar în iunie - în Valahia pentru inspecție. În „Chronica Protosinghelului Naum Râmnicăneanu de la 1768-1819, la data de 10 iulie 1808 se stipulează că „noaptea, la ora 12, a intrat în București exarhul Sfântului Sinod, mitropolitul Gavriil cu cinul bisericesc”, iar la data de 4 august a aceluiași an se spune că „marți dimineața, pe la orele 11, exarhul a părăsit Iași”, în *Cronicari greci*, ed. C. Erbiceanu.
21. Suttner E. Chr. *Mitropolit Gabriel Banulescu-Bodoni*. Zur rumänischen Kirchengeschichte und Kirchenrechtsordnung in der Phanariotenzeit, în *Ostkirchliche Studien*. Augustinus-Verlag. Würzburg. Bano 22. Neft 4, 1973.

22. Ганецкий М. А. *Очерк истории Кишиневской Духовной Семинарии*, // КЕВ, № 05, 1871.
23. Malhisedec. *Cronica Hușilor*.
24. Malhisedec. *Cronica Romanului*.
25. Andronic. *Istoria monastirei Nemțului*, 1860.
26. Erbiceanu C. *Istoria Mitropoliei Moldaviei*, 1888.
27. Enăceanu Ghenadie. *Condica Sântă*, București, 1886.
28. Rodostat Gheorghe. *Din starea bisericeasca a Ungrovlahiei la 1809*, // Arhivele Basarabiei, nr. 3, 1930.
29. *Scurtă dare de seamă de starea Mitropoliei Moldovei*.// AB, nr. 2, 1929.
30. *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 5, 1892.
31. "Datoria și stăpânirea blagocinilor (sub-protoiereiilor) și a protopopilor" Tipărită la Iași, an de la Christos 1808 Noemyrie 23. Prezintă câteva fragmente din cartea pastorală inserată în predoslovie la "instrucțiune". "În măsură în care este necesar să fie păstrată curățenia în sfintele lăcașuri, în aceeași măsură mai ales, slujitorii acestor lăcașuri trebuie să respecte buna cuviință și curățenia, să fie plini de evlavie și să ducă o viață exemplară, cucernică. Aceasta se referă atât la slujitorii lăcașurilor sfinte, cât și, în general, la toți creștinii, ceea ce ne învață credința ortodoxă. Pentru a-i supraveghea pe slujitorii Domnului, am găsit de cuviință să instituim în eparhiile Moldovei, Valahiei și Basarabiei funcția de blagocini (sub-protoierei), adică păstrători ai ordinii cuvenite, obligațiunile lor sînt indicate în această cărțuie. Acesta nici pe departe nu distruge, nu nesocotește funcția protopopilor, care trebuie să supravegheze tot județul, dimpotrivă, facilitează munca lor și este menit să contribuie la o mai bună înlăturare a neajunsurilor, care s-au strecurat în viața bisericească, blagocinii trebuie să citească cât de des aceasta carte. Viața creștinilor trebuie să fie supravegheată de blagocini, preoți, diaconi și alți țarcovnici, ei îndeplinindu-și obligațiile indicate în această carte și în conformitate cu indicațiile de aici, trebuie să-i învețe și pe alții prin cuvânt și exemple bune. Toate acestea trebuie să fie supravegheate de protopopi, ca ajutori nemijlociți ai mei. Totodată consider necesar să atrag atenția asupra neorânduiri, care există de foarte multă vreme, iar acum trebuie să le punem capăt. Până acum aici există un obicei în eparhiile mitropoliei moldo-valahe și în cele ale Basarabiei, de a da "taxe" speciale protopopilor, în unele cazuri de către persoane care s-au făcut vinovate de oarecare fapte. Faptul în cauză era cunoscut și arhierilor eparhiali, deoarece în această privință existaseră chiar decrete în scris din partea fostului mitropolit Veniamin, în care se stabilea ce urma a se cere. Considerăm că taxele respective nu fac față judecătorilor duhovnici. De aceea stabilesc a lichida întru totul aceste taxe și a considera anulate decretul respective în loc de aceasta, cei care s-au făcut vinovați, la judecata Consistoriului și la a mea, urmează a fi supuși canonisării sau pedepsei, conform regulilor sfinților Părinți. În ceea ce privește retribuția protopopilor pentru munca lor le amintesc că, în afară de faptul că sînt scutiți de toate impozitele și prestațiile, se vor bucura de atenția mea specială și vor fi recompensați, reieșind din raționamentele mele păstorești. Totodată, îmi pun toate speranțele în Dumnezeu, care îi va răsplăti pe toți pentru munca și slujba lor devotată". Vezi detalii asupra acestei instrucții la A. Xenopol *Istoria Românilor*, t. V, p. 742; C. Erbiceanu. *Învețura pentru ispovedanie, în Biserica Ortodoxă Română*, 1893, nr. 3, p. 917.
32. Зыков Г. *Очерк деятельности митрополита Гавриила – экзарха Молдавии и Валахии, по улучшению положения церкви и православного духовенства в княжествах и Бессарабии, с 1808 – 1812 г* (Составлен по официальным источникам из архива Бессарабского губернского Правления), // КЕВ, 1879, nr. 14.
33. Tomescu C. N. *Hirotonia la Iași a episcopului vicar Dimitrie Sulima*, // Arhivele Basarabiei, nr. 2, 1932.
34. *Adeverința de predare a Mitropoliei Moldovei la trecerea mitropolitului Gavriil în Basarabia*, // AB, nr. 2, 1929.
35. Scrisoarea împăratului Alexandru I către mitropolitul Gavriil, exarh al Moldovei, Valahiei și Basarabiei referitoare la decorarea acestuia cu ordinul "Sfântul Vladimir" a fost publicată de Stefanelli T. V., în lucrarea *Originea câmpulungeană a lui Gavriil, mitropolitul Kievului*. // Analele Academiei Române. Seria II. Tomul XXII. 1900-1901. Memoriile secțiunii istorice, București, 1901.
36. Scrisoarea împăratului Alexandru prin care se conferă mitropolitului Gavriil insignile la ordinul "Sf. Andrei" este publicată de Stefanelli T. V. în anexele la lucrarea sa *Originea câmpulungeană a lui Gavriil, mitropolitul Kievului*, // Analele Academiei Române. Seria II – Tomul XXIII. 1900-1901. Memoriile secțiunii istorice. București, 1901.
37. *Antimis* – de la latinescul "ante-mense – în locul mesei. Acoperământ liturgic pe care sunt reprezentate punerea în mormânt și patimile lui Hristos, care se așează pe altarul bisericii în vederea liturghiei credincioșilor.
38. *Cărți de Te-Deum pentru biserici în limba română*, // Arhivele Basarabiei, nr. 3, 1930.

39. Diferite știri din Arhiva Consiliului eparhial Chișinău, // AB, nr. 3, 1930.

40. Păcurariu Mircea. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, București, 1992.

41. *Muzica corală bisericească la români*, Editura Mentor S.A., Timișoara, 1944.

SUMMARY

The present study is dedicated to the reflection of some moments of the Metropolitan Gavriil Bănulescu-Bodoni's activity while an exarhath of Moldova, Muntenia and Basarabia during the period between 1808-1812.

Thanks to the newly documents from archives more evidence and "more light" is being spread over the activity of famous personality, whose life is linked with the history of culture of three peoples: Romanian, Ukrainian and Russian one.

CONFERINȚELE ÎNVĂȚĂTORILOR DIN BUCOVINA (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)

Constantin Ungureanu

La sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, învățământul primar din Bucovina a cunoscut un progres remarcabil, a crescut semnificativ numărul școlilor și al copiilor școlarizați, s-a diminuat ponderea populației analfabe, s-a îmbunătățit starea materială și socială a cadrelor didactice. Totodată, în Bucovina s-a produs naționalizarea învățământului primar, adică majoritatea școlilor mixte au fost desființate, marea majoritate a copiilor având posibilitatea să fie instruiți în limba maternă, au fost numiți inspectori școlari provinciali și districtuali naționali, învățători de diferite etnii au înființat asociații pedagogice proprii, în Bucovina erau editate reviste pedagogice în limbile germană, română și ucraineană.

La sfârșitul anilor '60 ai sec. al XIX-lea Monarhia habsburgică a cunoscut profunde transformări politice și constituționale. În anii '60-70 Parlamentul austriac a adoptat mai multe legi importante, menite să modernizeze economia și societatea, inclusiv cea referitoare la învățământ, care a fost promulgată la 14 mai 1869. Prin adoptarea acestei legi se conferea un caracter uniform organizării școlare din Austria, fiind proclamată independența învățământului față de autoritatea bisericească.

După adoptarea legii imperiale, Dieta Bucovinei a votat o lege privitoare la controlul școlilor, care a fost sancționată la 8 februarie 1869. La 26 martie 1869 a fost aprobată altă lege cu privire la organizarea consiliului școlar provincial și a celor districtuale. La 30 ianuarie 1873 Dieta Bucovinei a votat legea provincială despre învățământ, care reglementa modalitatea de înființare, întreținere și de frecvență a școlilor primare. În baza acestei legi a funcționat învățământul primar din Bucovina până în ajunul izbucnirii primului război mondial.

În momentul adoptării noii legi a învățământului, frecvența școlilor primare din Bucovina era cea mai joasă din toate provinciile austriece. În 1871 doar cca. 12-13% din copiii de vârstă școlară erau școlarizați. În deceniile următoare s-a dezvoltat rapid sistemul de învățământ primar din Bucovina, mărindu-se atât numărul de școli oficiale și particulare, cât și procentul copiilor școlarizați. Astfel, în anul de învățământ 1881/82 doar cca. 19 mii de copii erau școlarizați. În anul școlar 1889/90 deja 54,5% din numărul total de copii frecventau o școală primară publică sau particulară, ori o altă școală. La începutul sec. al XX-lea din totalul de 96.973 de copii de vârstă școlară, 75.836 (78,2% din total) erau școlarizați, iar în anul de învățământ 1912/13 frecvența se ridicase la 96,1% [1, p. 7-27].

O dată cu dezvoltarea sistemului de învățământ și îmbunătățirea nivelului de școlarizare a copiilor, s-a modificat esențial și structura contingentului de elevi după confesiuni și limba maternă. În 1870 din totalul de aproape 10 mii de elevi numai 39,4% erau ortodocși, în schimb catolicii constituiau 34,9%, evanghelicii – 15,3% și mozaicii – 9,7%. În 1890 deja 60,7% din elevi erau ortodocși, 16,5% – romano-catolici, 14,7% – mozaici, 5,1% – evanghelici și 2,7% greco-catolici. Până în anul 1900 ponderea elevilor de religie ortodoxă a ajuns la 68,1%, în schimb s-a diminuat puțin ponderea elevilor de confesiune romano-catolică (12,9%), mozaică (12,2%) și evanghelică (3,7%) [2].

La începutul sec. al XX-lea a crescut foarte rapid, mai ales, numărul elevilor,

care erau instruiți în școlile cu limbile de instruire română și polonă, în schimb s-a micșorat ponderea elevilor din școlile germane și ucrainene. Potrivit informațiilor statistice, publicate de Consiliul Școlar provincial, în anul 1913 la școlile primare publice și particulare din Bucovina erau înscriși 109.441 de copii, dintre care 41.635 (38%) români, 38.081 (34,8%) ucraineni, 23.072 (21,1%) germani și evrei, 4.791 (4,4%) polonezi și 1.510 (1,4%) maghiari [3]. În localitățile urbane peste 50% dintre elevi erau vorbitori de germană, cca. 20-21% români, cca. 17-18% ucraineni și cca. 10% polonezi. În schimb la sate cei mai mulți elevi erau de origine română sau ucraineană, germanii constituiau cca. 13%, maghiarii – cca. 2%, iar polonezii – mai puțin de 2%.

La sfârșitul anului 1913 școlile primare din capitala Bucovinei erau frecventate de 9.771 de elevi. Mai mult de jumătate dintre elevii orașului Cernăuți erau germani și evrei, urmați de români (16,3%), polonezi (15,1%) și ucraineni (14,3%). După confesiuni, cei mai mulți elevi erau mozaici (32,7%) și romano-catolici (30,5%), urmați de ortodocși (20,8%), greco-catolici (10%) și evanghelici (5,7%). Școlile primare publice din partea centrală a orașului erau frecventate de 5.445 de elevi, dintre care 57,7% germani după limba maternă, 22,4% polonezi, 16,5% ucraineni și numai 3,1% români. În schimb, la școlile din suburbii își făceau studiile 3.018 copii, inclusiv 41,4% români și 40,4% germani și evrei. Peste 1.300 de copii frecventau diferite școli particulare din capitala Bucovinei [3].

Dezvoltarea rapidă a învățământului primar din Bucovina în ultimele decenii de stăpânire austriacă a contribuit la diminuarea semnificativă a populației necărturate din acest teritoriu (de la 87,5% în 1880 la 53,9% în 1910), reducându-se astfel și decalajul dintre Bucovina și alte provincii austriece în ceea ce privește ponderea populației analfabete. La începutul sec. al XX-lea erau știutori de carte 46,1% dintre locuitorii de peste 10 ani din Bucovina (în 1910), 43,5% din totalul populației din Transilvania și Banat (în 1910), 39,3% din locuitorii de peste 8 ani din România (în 1912) și doar 15,6% din totalul populației Basarabiei (în 1897). În Bucovina 39,6% dintre românii în vârstă de peste 10 ani puteau în 1910 să scrie și să citească. În Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș ponderea locuitorilor cărturari era la români mai joasă decât la alte popoare, precum la germani și maghiari [4].

Un rol foarte important în învățământul primar din Bucovina l-au jucat și inspectorii școlari provinciali și districtuali, care erau membri ai Consiliului Școlar provincial al Bucovinei, respectiv al consiliilor școlare districtuale, și erau obligați să controleze școlile primare, aflate în subordinea lor. Până la sfârșitul stăpânirii austriece, procedura de inspectare și examinare a școlilor primare din Bucovina fusese în totalitate naționalizată. În ajunul declanșării războiului școlile primare germane, românești, ucrainene, poloneze și maghiare dispuneau de inspectori școlari provinciali și districtuali proprii, care aveau dreptul să controleze doar școlile sau clasele cu limba respectivă de instruire. Atunci în orașul Cernăuți erau câte un inspector german, român, ucrainean și polonez, iar în celelalte districte școlare activau 5 inspectori germani, 7 români, 8 ucraineni, doi polonezi și un maghiar [5, p. 23-37].

De asemenea, Comisia pentru examinarea școlilor primare fusese reorganizată pe criterii etnice, fiind create patru comisii autonome, care erau obligate să examineze numai școlile cu limba respectivă de instruire. Această modalitate de inspectare și examinare a școlilor primare constituia un caz unic în întreaga Monarhie Austro-Ungară și reprezintă un exemplu modern de soluționare a unor probleme sensibile din domeniul învățământului într-o provincie multietnică.

În preajma declanșării primului război mondial, sistemul de învățământ din Bucovina era superior față de cel din Basarabia, din Vechiul Regat, și chiar din Transilvania și Banat. Atunci cca. 62% dintre copiii de vârstă școlară din România, cca. 2/3 dintre copiii de români din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și cca. 95-97% dintre copiii români din Bucovina erau înscriși la o școală primară oficială, confesională sau particulară. În Basarabia, marea majoritate a copiilor nu frecventau însă nici o școală și erau neștiutori de carte.

Una din prioritățile autorităților școlare din Bucovina a fost pregătirea unor învățători calificați. Încă la sfârșitul administrației militare au fost deschise două școli normale, la Cernăuți și Suceava, la care urmau să fie pregătiți și învățători pentru școlile elementare din Bucovina. Sub presiunea evenimentelor revoluționare din anul 1848 s-a realizat și o doleanță a românilor bucovineni de a avea o preparandie ortodoxă la Cernăuți. După adoptarea în anul 1869 a noii legi imperiale cu privire la reorganizarea învățământului, a fost necesar să fie modificat substanțial și modul de pregătire a cadrelor didactice. La 1 octombrie 1870 a fost deschisă la Cernăuți Școala Normală de Învățători, iar în toamna anului 1872 s-a înființat și Școala Normală de Învățătoare [6, p. 325-337].

Cadrelor didactice din Bucovina s-au încadrat activ în viața culturală și politică a provinciei, s-au organizat în societăți profesionale și au participat activ la conferințe și discuții privind îmbunătățirea procesului de instruire în învățământul primar. La sfârșitul stăpânirii austriece corpul didactic devenise o forță influentă în societate, capabilă să atragă de partea sa un număr mare de locuitori, să propună soluții pentru rezolvarea unor probleme stringente, să contribuie nemijlocit la modernizarea și democratizarea societății bucovinene. La începutul sec. al XX-lea mai mulți învățători s-au implicat activ în campaniile electorale, fiind aleși deputați în Dieta Bucovinei și în Parlamentul austriac. Alături de primari și preoți, învățătorii s-au bucurat de cel mai mare respect din partea populației, mai ales în localitățile rurale ale Bucovinei.

Legislația școlară austriacă prevedea participarea activă a cadrelor didactice la conferințe de diferite niveluri ale învățătorilor, în cadrul cărora trebuia să fie dezbătute problemele existente în învățământul primar și să fie propuse soluții în direcția îmbunătățirii procesului de instruire. Art. 45 al legii școlare din anul 1869 specifica: “scopul conferințelor districtuale ale învățătorilor este să discute despre chestiunile care privesc învățământul și în special obiectele de învățământ ale școlii primare, despre metodică învățământului, materialul didactic, introducerea de cărți didactice și de citire, disciplina școlară” [7, p. 200-201].

Conferințele învățătorilor au avut o importanță deosebită pentru viața școlară și pentru dezvoltarea profesională a învățătorilor. Acestea au fost introduse în sistemul de învățământ prin regulamentul școlar din 20 august 1870 și prin ordinul ministerial din 8 mai 1872 [7, p. 213]. Se prevedea organizarea a trei tipuri de conferințe: locale, districtuale și provinciale. Corpul didactic al fiecărei școli trebuia să se adune la conferința locală o dată pe lună. În cadrul acestor conferințe locale urmau să fie discutate principiile învățământului, disciplina și organizarea școlară, morala și progresul școlar al elevilor, probleme specifice pe plan local. Dacă se constatau abateri de la normele generale, fixate pentru școlile primare, atunci conferința locală avea dreptul să înainteze propuneri sau hotărâri, prin consiliul școlar districtual, către Consiliul Școlar provincial [7, p. 214].

Conferințele districtuale ale învățătorilor trebuia să se organizeze o dată pe an, să

fie conduse de inspectorii școlari districtuali și să se țină ședințe trei zile consecutive. Toți învățătorii din district erau obligați să participe la ședințele acestor conferințe, fiind asigurați cu diurne. Drept de vot aveau numai învățătorii titulari. În cadrul conferințelor districtuale, învățătorii aveau dreptul să examineze manuale didactice, aflate în uz, precum și celelalte materiale didactice și mijloace de promovare a învățământului, să facă propuneri pentru perfecționarea lor sau pentru introducerea de noi mijloace de învățământ și didactică; să discute în detaliu metodele de învățământ, teoretice și practice, să se pronunțe asupra acceptării acestora, precum și asupra principiilor disciplinei școlare; să acorde atenție deosebită grădinițelor de copii, bibliotecilor școlare, câmpului de experiențe agricole, lecțiilor de gimnastică, precum și tuturor disciplinelor, care contribuiau la păstrarea sănătății elevilor; să examineze piedicile existente în învățământul public din district și să facă propuneri pentru înlăturarea lor; să discute mijloacele, care să se întrebuițeze în direcția obținerii unei armonii între educația din familie și educația din școală; să se pronunțe asupra căilor de lărgire a rețelei școlare și a învățământului din district, în special asupra înființării de cursuri pentru adulți și de școli profesionale inferioare potrivit cu nevoile districtului; să discute asupra mijloacelor pentru cultivarea profesională a învățătorilor, asupra înființării de biblioteci învățătoarești ... [7, p. 215-216]

Potrivit regulamentului școlar, conferința provincială a învățătorilor trebuia să aibă loc o dată la șase ani în capitala provinciei. Ea se compunea din delegații învățătorilor (2-3 din fiecare district), care erau aleși de învățători la conferințele districtuale; din toți inspectorii școlari provinciali și districtuali; din directorul Școlii Normale de Învățători și Învățătoare. Conferința provincială lucra în adunări plenare și în secțiuni. Ședințele plenare erau prezidate de unul dintre inspectorii școlari provinciali. Scopul conferinței provinciale a învățătorilor era de a lua atitudine asupra chestiunilor școlare stringente din provincie, de a se pronunța asupra mijloacelor pentru promovarea învățământului primar, de a discuta chestiunile, care priveau drepturile, datoriile și situația corpului didactic. Conferințele provinciale aveau dreptul să facă propuneri din inițiativă proprie cu privire la îmbunătățirea sau modificarea unor prevederi a legislației școlare [7, p. 216-217].

Prima conferință provincială a învățătorilor din Bucovina s-a desfășurat la Cernăuți în perioada 28 iulie – 1 august 1874. La această adunare a participat inspectorul școlar provincial Josef Marek, directorul Școlii Normale din Cernăuți Dimitrie Isopescul, inspectorii școlari districtuali și reprezentanți ai corpului didactic din partea tuturor districtelor școlare. Ședințele plenare ale conferinței au fost prezidate de inspectorul școlar provincial Josef Marek, locțiitor al președintelui a fost ales Dimitrie Isopescul, iar secretari de ședințe – Vasile Avraam și Georg Turkiewicz.

La această conferință s-au luat în discuție cele mai arzătoare probleme ale învățământului primar bucovinean, care se afla abia la începutul procesului de reorganizare și modernizare. Deoarece în Bucovina locuiau reprezentanți ai mai multor etnii și confesiuni, una dintre problemele cele mai dificile ale sistemului de învățământ era alegerea limbii de instruire în școli, mai ales în localitățile cu populație mixtă. Această chestiune a fost dezbătută pe larg și în cadrul ședințelor conferinței provinciale, tema discuției fiind formulată astfel: “când trebuie să înceapă învățământul în a doua, respectiv în a treia limbă a țării, pentru a obține după principii pedagogice rezultatul scontat, fără a supraîncărca învățătorul sau elevii?” [8, p. 269].

Asupra acestei teme și-au expus părerea mai mulți participanți la conferință, cei

mai mulți fiind de părere că, în școlile cu una sau cu două clase, altă limbă trebuia să fie introdusă în procesul de învățământ abia din anul III de studii. Participanții la conferință au mai propus ca în școlile cu mai multe clase, această chestiune să fie decisă de conferința locală a învățătorilor, cu acordul autorităților școlare districtuale [8, p. 269, 292]. Unii delegați la conferință însă au menționat că, în realitate discuția se purta în jurul întrebării, când urma să fie introdus obiectul de limbă germană în școlile din satele cu populație română sau ucraineană. S-a pus în discuție chiar întrebarea, care dintre cele două limbi ale țării (româna sau ruteana) ar trebui studiată în școlile din localitățile cu populație germană? [8, p. 274] Participanții la conferință au evitat totuși să precizeze, care limbă anume trebuia să fie studiată ca a doua limbă a țării. Cert este însă că până la izbucnirea primului război mondial, în toate școlile primare bucovinene cu limbile de instruire română, ruteană, poloneză sau maghiară, germana a fost obiect obligatoriu de studiu, pe când în școlile germane, practic, nu s-au studiat alte limbi, care erau vorbite în Bucovina.

În perioada 1874-1914 s-au desfășurat la Cernăuți în total șapte conferințe provinciale ale învățătorilor. De fiecare dată, la aceste conferințe au participat cei mai buni specialiști din învățământul primar, care se bucurau de încredere și stimă printre colegii lor de breaslă. La aceste conferințe au fost discutate diferite aspecte ale învățământului primar, precum limbile de instruire în școli, frecvența școlară, metodele de instruire, combaterea analfabetismului, starea materială a cadrelor didactice etc. Dezbaterile din cadrul ultimelor două conferințe provinciale ale învățătorilor au fost publicate pe larg în revista pedagogică *Bukowiner Schule* [9, p. 193-236; 10, p. 193-236].

A VI-a conferință provincială a învățătorilor a avut loc la Cernăuți în perioada 20-24 august 1907. La această conferință au participat 36 de delegați din partea corpului didactic, câte trei din partea fiecărui district școlar, și anume: din partea orașului Cernăuți: învățătorii Sabine Gartenlaub, Mihai Chisanovici și Heinrich Kipper; Cernăuți rural: învățătorii superiori Emil Iwanicki, Darius Pihuliak și Vasile Slușanschi; Câmpulung: Emil Kelsch, Constantin Stipor și Constantin Grigorovici; Coțmani: Ladislaus Kukielka, Viktor Iwasiuk și Eustach Popowicz; Gura Humorului: Vasile Balade, Alexandru Cozarchievi și Constantin Coroamă; Rădăuți: Christofor Isachievi, Dionis Sorocean și Aspasia Mihalcean; Siret: Leo Böhmer, George Paranici și Eutychiu Striszka; Storojineț: Cornel Vasilovici, Ștefan Sorocean și Dimitrie Olinic; Suceava: Alexandru Voievidca, Amfilochie Țurcan și Jeanette Parola; Vașcăuți: Vasile Czachowski, Dionys Rusnak și Ilarion Karbulicki; Vijnița: Kornel Danyliuk, Anton Seniuk și Elias Teutul; Zastavna: Theophil Popowicz, Dionys Omelski și Vasile Radomski [11, p. 9-10]. Majoritatea delegaților din partea corpului didactic erau de origine română sau ucraineană, învățători germani au fost aleși numai din partea orașelor Cernăuți, Siret și Suceava. Totodată, toți reprezentanții din partea districtelor Coțmani, Vașcăuți, Vijnița și Zastavna erau ucraineni; în districtele Câmpulung, Gura Humorului, Rădăuți, Storojineț și Suceava au fost aleși învățători de origine română, iar districtele cu populație mixtă Cernăuți rural și Siret erau reprezentate de învățători români și ucraineni.

La această conferință au mai fost prezenți 12 inspectori școlari districtuali, dintre care cinci ucraineni (Vasile Prodan, Ilarion Stratyczuk, Michael Rongusz, Gregor Nikorowicz și Alexander Kupczanko), patru români (Isidor Dolinschi, Ioan Nuțu, Petru Pitei și Nicu Tarasievici), un german (Johann Berhang), un polonez (Josef

Grabowski) și un maghiar (Johann Kubaszek) [11, p. 11], inspectorii școlari provinciali Alfred Pawlitschek, Dionis Simionovici, Omelian Popowicz și Otto Zukowski, precum și directorul Școlii Normale din Cernăuți.

Conferința provincială din 1907 a fost prezidată de inspectorul școlar provincial Omelian Popowicz. Secretari de ședințe au fost aleși Ștefan Sorocean și Jeanette Parola. În comitetul permanent au fost desemnați cinci delegați, inclusiv doi români (Mihai Chisanovici și Constantin Grigorovici), doi ucraineni (Kornel Danyliuk și Emil Iwanicki) și un german (Heinrich Kipper) [11, p. 12]. Toți delegații conferinței au fost repartizați în cinci secții de lucru: 16 în I-a secție (președinte Ștefan Sorocean, secretar Dionis Sorocean); 6 – în a II-a (Viktor Iwasiuk, respectiv Dimitrie Olinic); 15 – în a III-a (Petru Pitei și Aspasia Mihalcean); 6 – în a IV-a (Vasile Balade și Eustach Popowicz) și 11 – în a V-a secție (președinte Darius Pihuliak, secretar Constantin Coroamă) [9, p. 134-135].

Pe ordinea de zi a conferinței s-au aflat cinci chestiuni principale, referitoare la deficiențe din învățământul primar bucovinean privind școlarizarea și frecvența școlară; îngrijirea copiilor de școală săraci; reformarea procesului de predare a limbilor în școli; materialele didactice și mijloacele de învățământ, precum și despre drepturile și obligațiile corpului didactic [9, p. 131-132]. Aceste probleme au fost dezbătute, mai întâi, separat pe secțiuni, apoi principalele concluzii și propuneri au fost discutate în ședințele plenare ale conferinței. De remarcat faptul că delegații la conferință aveau posibilitatea să aleagă singuri secția, unde preferau să lucreze, cei mai mulți optând pentru secțiile I și III, în care au fost discutate problemele școlarizării și predării limbilor în școli.

Delegații au participat activ la ședințele plenare și pe secțiuni ale conferinței, fiind înregistrate în total 175 de propuneri referitoare la chestiunile din învățământul primar, propuse spre discuție. Cele mai multe propuneri au survenit din partea secțiunii a V-a (85) și I-a (48), în care s-a vorbit despre drepturile și obligațiile învățătorilor, respectiv, despre cauzele școlarizării și frecvenței școlare insuficiente a copiilor de vârstă școlară [9, p. 141-168]. Delegații la conferință au menționat că, lacunele principale în ce privește frecvența școlară încă slabă constau în următoarele: evidența incorectă și incompletă a copiilor de vârstă școlară; întinderea teritorială neobișnuită a unor comunități școlare (*Schulsprengel*); supraîncărcarea claselor; sărăcia populației; componența necorespunzătoare a consiliilor școlare districtuale; prezența în școli a unui număr mare de ajutori de învățători ... [9, p. 174-177] Cadrele didactice au criticat dur modul de predare a limbilor în școlile minoritare, unde copiii erau instruiți în primele două clase în limba maternă, iar din clasa a III-a, practic, studiau doar în limba germană. Vorbitorul din partea secției a III-a, învățătorul superior Kornel Danyliuk, a menționat că elevii români, ruteni și polonezi, care învățau în astfel de școli, nu reușeau în clasa a III-a să obțină rezultatele necesare în limba germană. Din această cauză, numai cca. 40% dintre elevii acestor școli reușeau să promoveze clasa a III-a, pe când cca. 60% rămâneau repetenți [9, p. 183-184]. Participanții la conferință au cerut ca aceste școli minoritare să fie desființate sau reorganizate astfel, încât elevii să poată fi instruiți și în clasele superioare în limba maternă.

Președintele conferinței, inspectorul școlar provincial Omelian Popowicz, căruia i s-a oferit cuvântul de încheiere, a menționat printre altele că “noi putem fi pe deplin satisfăcuți de rezultatele din domeniul învățământului în ultimul deceniu. Cu 10 ani în urmă erau în Bucovina tot atât de multe clase, câte școli există acum, dacă includem și școlile minoritare, expoziturile și filialele școlare. Numărul cadrelor

didactice în această perioadă s-a triplat. Nu trebuie totuși să negăm că încă mai este mult de făcut în domeniul învățământului primar, o realitate, care încă mult timp nu va putea fi îndreptățită ..." [9, p. 187].

A VII-a și ultima conferință provincială a învățătorilor bucovineni s-a desfășurat la Cernăuți în perioada 8-10 iulie 1913. Prezenți la conferință au fost 26 de delegați, aleși de conferințele districtuale ale învățătorilor: Heinrich Kipper și Josef Bezpalko (din partea orașului Cernăuți); Stefan Nedelko, Emil Iwanicki și Ostap Popowicz (districtul Cernăuți rural); Dimitrie Mitric-Bruja și Samuel Ioneț (Câmpulung); Johann Prokopowicz (Coțmani); Constantin Coroamă, Constantin Cosmiuc și Grigore Poleac (Gura Humorului); Aspasia Mihalcean, George Popadiuc și Ioan Fedorciuc (Rădăuți); Nikolai Hawryszczuk și Cornel Clain (Siret); George Popescul și Dimitrie Moldovan (Storajineț); Ștefan Sorocean și Ieremie Ieremiciuc (Suceava); Ilarion Karbulicki și Georg Schlemko (Vașcăuți), Nikolai Hlibka și Peter Prodanek (Vijnița); Michael Rongusz și Hippolyt Omelski (Zastavna). Din cauza stării de boală, nu au putut participa la această conferință Mihai Chisanovici (delegat din partea orașului Cernăuți) și Isidor Tomorug (din partea districtului Coțmani) [11, p. 35-36]. Dintre cei 26 de delegați din partea corpului didactic, 13 erau români, 12 ucraineni și numai un german.

La conferință au mai fost prezenți cei patru inspectori școlari provinciali (Alfred Pawlitschek, Dionis Simionovici, Anton Klym și Otto Zukowski), directorul Școlii Normale din Cernăuți și 27 de inspectori școlari districtuali, dintre care nouă ucraineni (Gregor Nikorowicz, Alexander Kupczanko, Vasile Prodan, Ilarion Stratyczuk, Serghei Kaniuk, Vasile Czechowski, Michael Daszkiewicz, Ladislaus Kukielka și Georg Jakubowicz), opt români (Nicolae Mihalescul, Ioan Nuțu, Alexandru Chiselita, Dimitrie Olinic, Dorimedont Vlad, Nicu Tarasievici, Samuel Bucevschi și Dimitrie Teleaga), șase germani (Emil Adolf Richter, Alois Ernst, Elias Maier, Johann Chodakowski, Karl Decker și Karl Heiler), trei polonezi (Matthäus Kasprzak, Ladislaus Kaczorowski și Josef Grabowski) și un maghiar (Johann Kubaszek) [11, p. 36-37]. Astfel, marea majoritate a participanților la conferință erau de etnie română sau ucraineană. Dintre cei 57 de delegați (31 de inspectori școlari și 26 de învățători), 22 erau români, 22 ucraineni, opt germani, patru polonezi și un maghiar.

Conferința provincială din vara anului 1913 a fost prezidată de Alfred Pawlitschek, inspectorul școlar provincial pentru școlile germane. Secretari de ședințe au fost aleși Constantin Cosmiuc și Ostap Popowicz. În comitetul permanent au fost desemnați doi români (Constantin Coroamă și Cornel Clain), doi ucraineni (Emil Iwanicki și Nikolai Hawryszczuk) și germanul Heinrich Kipper [10, p. 199].

La această conferință au fost propuse spre dezbateri patru teme referitoare la învățământul primar și anume: a). Cum trebuie școala primară să îi pregătească pe copii pentru viața practică, mai ales în relația lingvistică? b). Care sunt cauzele nivelului încă foarte mare a analfabetismului în Bucovina și prin ce mijloace s-ar putea cel mai eficient de combătut acest fenomen? c). Pornind de la împrejurările deosebite existente în Bucovina, cum s-ar putea cel mai bine promova conlucrarea dintre școală și casa părintească, pentru a spori bunăvoința populației față de școală și a obține rezultatele scontate în instruirea și educația elevilor? d). Dezbaterea problemei, dacă și în ce măsură ar fi de dorit modificări în legislația existentă privind întreținerea și supravegherea învățământului primar? [11, p. 37] Toți participanții la conferință s-au împărțit în patru secții de lucru, în fiecare fiind dezbătută câte una dintre temele, menționate mai sus. Pentru a lucra mai eficient, fiecare secție a ales câte un președinte, un adjunct și un secretar.

În cuvântul de deschidere a conferinței, președintele Alfred Pawlitschek a ținut să menționeze succesele obținute în învățământul primar bucovinean la începutul sec. al XX-lea: “Cât de mari sunt progresele, făcute la noi în ultimii 12 ani, deducem din următoarele date, care indică situația din 31 decembrie 1900, 1906 și 1912. Numărul școlilor primare oficiale era în anul 1900 de 365, apoi de 456, acum e de 537, deci o creștere cu 25 și 18%; numărul de clase: 1.007, 1.618 și 2.109, al cadrelor didactice: 1.007, 1.680 și 2.202 (așadar, acești indicatori mai mult decât s-au dublat față de anul 1900); copii de vârstă școlară erau în anul 1900: 99.869, apoi 107.905, acum 120.236, pe când copii școlarizați: 80.706, apoi 97.740, acum 112.981, astfel e o creștere cu 21 și 16%. Copii de vârstă școlară cu starea sănătății normale și neșcolarizați erau cu 12 ani în urmă încă 15.451, cu șase ani anterior 7.841 și acum numai 3.728, adică o reducere cu 60, respectiv 52%” [12, p. 216; 11, p. 43-44].

În cadrul acestei conferințe s-au dezbătut detaliat temele puse în discuție și s-au făcut un șir de propuneri, menite să îmbunătățească situația existentă și să încheie procesul de naționalizare a învățământului primar din Bucovina. Astfel, în cadrul primei secții de lucru, Emil Iwanicki a propus să fie emis un proiect de lege, după care cadrele didactice să aparțină acelei naționalități, din care fac parte și copiii din școlile publice respective. Tot el a cerut ca limbile țării (adică germana, româna și ruteana) să fie introduse în toate funcțiile publice [12, p. 208]. În cadrul aceleiași secțiuni, Dimitrie Mitric-Bruja a cerut editarea noilor manuale în limba română conform noii ortografii, iar aceste manuale să conțină și adausuri privind istoria și literatura poporului român. La rândul său, Dimitrie Moldovan a revendicat introducerea limbii române ca limbă oficială obligatorie în relațiile și corespondența dintre consiliile școlare districtuale și direcțiile școlilor primare, precum și tipărirea *Foii ordinelor și legilor publice* în toate cele trei limbi oficiale ale Bucovinei [12, p. 209-210].

Delegații din a II-a secțiune de lucru au evidențiat cauzele principale ale nivelului încă foarte înalt a analfabetismului din Bucovina, și anume: reorganizarea adevărată a învățământului primar bucovinean nu din anul 1869 ci abia după anul 1890; plecarea unui număr important de locuitori săraci de la țară împreună cu copiii lor la lucrări agricole sezoniere în România; atitudinea insuficientă față de școală a populației rurale; teoretizarea excesivă a programei de învățământ în școli; supraîncărcarea claselor etc. Mulți părinți de la țară nu vedeau nici un folos din instruirea copiilor lor și explicau neșcolarizarea acestora astfel: “Copilul meu nu va trăi din școală. El trebuie să se învețe să lucreze, pentru a putea să se hrănească” [12, p. 222-223].

Participanții la conferință au propus mai multe soluții în vederea diminuării numărului populației analfabete din Bucovina. Învățătoarea Aspasia Mihalcean, de exemplu, a înaintat un șir de propuneri, printre care reducerea numărului maximal al elevilor într-o clasă de la 80 la 40; desființarea școlilor cu învățământ parțial; separarea tuturor școlilor cu instruirea în mai multe limbi; neacceptarea ajutorilor de învățători în școli; reformarea planului și a programei de învățământ în așa mod, ca să corespundă mai mult nevoilor economice și naționale ale populației rurale... [12, p. 210-212]

Mai multe propuneri de reorganizare sau modificare a legislației școlare au fost înaintate și de delegații secției a IV-a. Printre altele s-a revendicat separarea națională a consiliilor școlare locale și districtuale, și secționarea pe criterii etnice a Consiliului Școlar provincial. Drept model au fost prezentate prevederile legislației școlare în acest sens din Boemia și Moravia. S-a motivat că, o dată ce există deja inspectori școlari naționali, ar trebui să existe și consilii școlare corespunzătoare [12, p. 230]. Cât despre Consiliul Școlar provincial, s-a propus separarea acestuia în patru secții

naționale: română, ruteană, germană și poloneză. Aceste secții ar fi trebuit să se ocupe cu supravegherea consiliilor școlare districtuale și locale a etniei respective, să decidă sau să confirme numirea cadrelor didactice în funcții, să acorde concedii învățătorilor. S-a propus, de asemenea, reorganizarea Consiliului școlar al orașului Cernăuți. În viziunea participanților la conferință, acest consiliu trebuia să-l aibă ca președinte pe primarul orașului și să fie constituit din opt cadre didactice (câte doi germani, români, ruteni și polonezi), aleși de conferința orășenească a învățătorilor, din opt membri ai Consiliului municipal Cernăuți (inclusiv câte doi reprezentanți ai naționalităților menționate), din patru inspectori școlari naționali. Fiecare secție națională urma să fie constituită din doi reprezentanți ai consiliului municipal, două cadre didactice, un inspector școlar și un referent pentru afacerile administrative și economice [12, p. 232-233].

La această conferință s-a mai cerut reorganizarea semnificativă a modalității de organizare a conferințelor provinciale a învățătorilor. Ilarion Karbulitcki a propus ca viitoarele conferințe provinciale să se desfășoare în trei secții naționale separate și anume, română, ruteană și germană, delegații polonezi și maghiari urmând să facă parte din secția germană [12, p. 233].

Desigur, nu toate propunerile delegaților la conferințe erau acceptate sau realizate imediat, dar nici autoritățile școlare nu puteau să ignoreze părerile cadrelor didactice, expuse cu ocazia unor astfel de manifestări. Multe din solicitările delegaților la conferință nu au fost puse în practică și din cauza izbucnirii primului război mondial, care a întrerupt brusc procesul de modernizare și naționalizare a învățământului primar din Bucovina. Conferințele provinciale ale învățătorilor au jucat un rol foarte important în dezvoltarea sistemului de învățământ, în cadrul acestor manifestări fiind dezbătute cele mai actuale probleme ale învățământului și propuse soluții pentru îmbunătățirea situației existente. Atât procedura de alegere a delegaților, cât și modul de organizare și desfășurare a acestor conferințe, au avut un profund caracter democratic, asigurându-se libera expunere a diferitelor puncte de vedere pe parcursul discutării anumitor probleme. Alegerea delegaților de către conferințele districtuale ale învățătorilor asigura, pe de o parte, reprezentarea proporțională a tuturor districtelor școlare, iar pe de altă parte, delegarea acelor cadre didactice, care se bucurau de cea mai mare autoritate și stimă pe plan local. Dezbaterile din cadrul conferințelor provinciale ale învățătorilor se desfășurau preponderent în limba germană, dar oricare delegat avea dreptul și posibilitatea să i-a cuvântul și în limbile română sau ucraineană. De remarcat faptul că, a VII-a conferință provincială a învățătorilor s-a încheiat după ce a fost intonat imnul național austriac în trei limbi – germană, română și ucraineană [12, p. 207].

La sfârșitul sec. al XIX-lea cadrele didactice din Bucovina s-au organizat și în asociații profesionale cu scopul de a-și apăra mai eficient drepturile, de a-și îmbunătăți nivelul de trai și condițiile de lucru, de a contribui la dezvoltarea calitativă și cantitativă a sistemului de învățământ din Bucovina. În anul 1872 a fost înființată *Societatea învățătorilor din Bucovina* (*Bukowiner Landes-Lehrerverein*), în cadrul căreia au activat învățători de diferite etnii și confesiuni. Organul de presă al acestei societăți a fost *Bukowiner Pädagogische Blätter*, primul număr fiind publicat la 15 iulie 1873. Această foaie pedagogică a fost publicată pe parcursul a 30 de ani, până în anul 1902. În fiecare vară avea loc adunarea generală a acestei asociații. De obicei, asemenea manifestări se desfășurau în lunile iulie sau august în diferite localități din Bucovina.

La începutul sec. al XX-lea, cadrele didactice și-au manifestat tot mai hotărât

dorința de a se organiza și activa în societăți pedagogice naționale. Astfel de societăți au fost inițiate de învățătorii ucraineni, români, germani și evrei. La 27 august 1905 a avut loc adunarea de constituire a *Reuniunii Școlare Române din Bucovina*. La 31 ianuarie 1909 *Reuniunea* a fost transformată în *Asociația Corpului Didactic Român din Bucovina*. Președinte al *Asociației* a fost reales George Tofan. Organul de presă al *Asociației* a fost revista *Școala*, care a apărut în perioada mai 1907 – aprilie 1908 și ianuarie 1911 – iulie 1914. La 7 și 8 iunie s-a desfășurat la Suceava primul congres al corpului didactic român, la care au participat peste 500 din totalul de cca. 700-800 de învățători români bucovineni. Congresul învățătorilor români s-a bucurat de un mare succes, fiind, totodată, ultima mare manifestare națională a românilor din Bucovina în cadrul Monarhiei habsburgice.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Lehrer haben sich wirksam in das kulturelle und politische Leben der Bukowina eingebunden, sich in Berufsvereinigungen organisiert und aktiv an pädagogischen Konferenzen teilgenommen. Gemäß der Schulbestimmungen, die Bezirkslehrerkonferenzen sollten einmal im Jahr organisiert und von Bezirksschulinspektoren geleitet sein. Die Landeslehrerkonferenz sollte einmal in sechs Jahren in Czernowitz stattfinden. Die erste Landeslehrerkonferenz ist am 28. Juli – 1. August 1874 in Czernowitz stattgefunden. Die VII. und letzte Landeslehrerkonferenz wurde am 8-10. Juli 1913 in Hauptstadt der Bukowina organisiert gewesen. Die Landes- und Bezirkslehrerkonferenzen haben eine bedeutende Rolle bei der Entwicklung des Unterrichtssystems gespielt. Bei diesen Konferenzen wurden aktuelle Probleme des Unterrichtswesens erörtert und die Lösungen für Verbesserungen der Lage vorgeschlagen.

Note

1. Mai detaliat despre frecvența școlară din Bucovina în perioada 1869-1914, vezi Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina în perioada 1869-1914*, în Glasul Bucovinei, Cernăuți-București, an XII, 3/2005.
2. Calculat și corectat după Jahres Hauptbericht über den Zustand des Volksschulwesens in der Bukowina...
3. Calculat și corectat după Statistische Nachweisung über den Stand der Volksschulen und Lehrerbildungsanstalten nebst einem Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1913, Czernowitz 1914.
4. Mai detaliat despre știința de carte din Bucovina – vezi Constantin Ungureanu, *Știința de carte în Bucovina la începutul secolului al XX-lea*, în Glasul Bucovinei, an XII, 2/2005, p. 44-64; Idem, *Știința de carte în teritoriile populate de români la începutul secolului XX*, în Codrul Cosminului, serie Nouă, nr. 11 (21), Suceava 2005, p. 75-101.
5. Mai detaliat despre inspectorii școlari din Bucovina – vezi Constantin Ungureanu, *Inspectorii școlari din Bucovina în perioada 1869-1918*, în Glasul Bucovinei, an XIII, 2/2006.
6. Despre Școala Normală din Cernăuți – vezi Constantin Ungureanu, *Școala Normală de Învățători și Învățătoare din Cernăuți*, în Civilizația medievală și modernă în Moldova (în onoare demir Dragnev), Chișinău 2006.
7. George Tofan, *Învățământul public în Bucovina*, (lucrare în manuscris, păstrată la Biblioteca Centrală Pedagogică din București).
8. Bukowiner Pädagogische Blätter, anul II, 1874.
9. Bukowiner Schule, anul IV, 1907.
10. Bukowiner Schule, anul X, 1913.
11. Deutschsprachige Quellen zur Geschichte des Bildungswesens der Bukowina um 1900, editat de Galina Czeban și Elmar Lechner, vol. II, Klagenfurt 1994.

MAREȘALUL JÓZEF PIŁSUDSKI: O VIAȚĂ ÎN SERVICIUL POLONIEI (1867–1935)

Daniel Hrenciuc,

Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași, România

Józef Klemens Piłsudski s-a născut la 5 decembrie 1867, la Zulów, regiunea Zweciony, lângă Wilno (Vilnius, azi în Lituania – s. n.), tatăl său, Józef Wincenty, deținând funcția de comisar al Guvernului Național Polon în timpul revoltei antițariste din 1863¹. Născut într-o zonă aparținând geografic Lituaniei și, din punct de vedere istorico-afectiv, Poloniei, intrată ulterior sub ocupație țaristă, activitatea sa explică, deși nu justifică, complexitatea, destinul statului polonez însuși; în epoca medievală Rzeczpospolita Polska (Republica Nobiliară Poloneză – s. n.) controlând cu autoritate spațiul „polonității” dintre Marea Baltică și Marea Neagră.

A crescut cu un sentiment de ură profundă față de Rusia Țaristă – sentiment pe care-l va împărtăși întreaga viață – în accepția pe care teoria freudiană îl rezervă experiențelor copilăriei în viața individului, atitudine explicabilă în cazul lui Józef Piłsudski prin masacrele înfăptuite de trupele țariste față de patrioții polonezi². În compensație, reținem și un anume dispreț al rușilor ortodocși față de polonezii catolici, fidel exprimat de către scriitorul Feodor Dostoievski, cea mai cunoscută personalitate a spațiului cultural rus ortodox, renumită prin fobia sa față de polonezi.

În același timp, sub presiunea evenimentelor, Józef Piłsudski și-a modificat în permanență registrul tactic, căutând cu abilitate soluții și metode noi, adaptate evident contextului intern și extern. Remarcăm, în cadrul evenimentelor premergătoare refacerii Poloniei independente, apetitul său nativ pentru acțiune, ordine și autoritate, trăsături caracteristice conducătorului înăscut. Activitatea sa politică, dominată, de asemenea, de pragmatism, s-a plasat firesc în completarea acțiunilor sale de pe front, iar opțiunea ideologică spre socialism, prefațând colaborarea cu Austria, nu a reprezentat altceva decât reperele conjuncturale ale unei personalități charismatice, fascinante și, mai ales, deosebit de complexe. Józef Piłsudski a activat în cadrul Partidului Socialist Polon (PPS), însă, așa cum am mai afirmat anterior, fără să împărtășească doctrina comunistă. Din acest motiv se va plasa într-o evidentă contradicție cu gruparea comunistă (Partidul Comunist Polonez) condusă de către Roza Luxemburg și Felix Drzezinski³.

Unei delegații care i se adresase cu apelativul „tovarășe” i-a răspuns ferm: „Domnilor, eu nu sunt tovarășul vostru. Noi am avut la origine aceeași direcție și ne-am urcat în același tramvai vopsit în roșu. Eu am coborât la stația numită *Independența*. Voi veți continua călătoria până la stația numită *Socialism*. Gândurile mele bune vă voi acompania, dar... mie adresați-vă cu domnule”⁴. Înfrângerea Puterilor Centrale, oficializată prin armistițiul de la Compiègne din 11 noiembrie

¹ Daria I., Tomasz Nałecz, *Józef Piłsudski – legendy i fakty*, Warszawa, Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, 1986, p. 81.

² Norman Davies, *Histoire de Pologne*, Paris, Fayard, 1986, p. 183.

³ Vladimir Tismăneanu, *Polonia eroică*, în vol. *A treia Europă*, nr. 3 – 4, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 29.

⁴ Viscount D'Abernon, *A optsprezecea bătălie decisivă din istoria lumii. Lângă Varșovia în anul 1920*, Ediție de Arthur Dobiecki, Varșovia, București, 1934, p. 78 – 80.

1918, va aduce și eliberarea lui Józef Piłsudski, și a lui Kazimierz Sosnkowski din închisoarea Magdeburg⁵. Astfel, la 10 noiembrie 1918, Piłsudski sosește la Varșovia, iar a doua zi, la 11 noiembrie, este proclamată independența Poloniei⁶. Józef Piłsudski, cu simțul practic care-l caracteriza, a avut inițiativa unor discuții și, eventual, negocieri cu generalul Anton Ivanovici Denikin, liderul alb-gardist al forțelor contrarevoluționare, în scopul atragerii la proiectul granițelor poloneze. Din păcate, lipsa totală de simț politic al liderului alb-gardist a anulat șansele unei înțelegeri reciproc avantajoase.⁷ Confruntat cu această situație, mareșalul a negociat în secret (iulie 1919), în localitatea Mikaszewicze din Volhynia, cu bolșevicii, oricum mai flexibili și dispuși să recunoască temporar o Polonie între limitele teritoriale dorite de mareșal. Pe tot parcursul verii anului 1919, bolșevicii, dispunând de resurse materiale și umane practic inepuizabile, reușesc și pe fondul lipsei de orientare politică a Albilor (denumirea de Albi provine de la culoarea albă a dinastiei de Bourbon, contrarevoluționarii fără să dorească neapărat restaurarea dinastiei de Romanov) să înfrângă forțele contrarevoluționare comandate de amiralul Kolceag⁸. Indirect, poziția Marilor Puteri, îndeosebi a Angliei, a avantajat eforturile bolșevicilor de lichidare a trupelor contrarevoluționare prin decizia de a renunța la acordarea de ajutoare materiale către aceștia din urmă⁹.

În intervalul cronologic cuprins între decembrie 1919 și ianuarie 1920, Józef Piłsudski a întreprins acțiuni militare laborioase pentru formarea unui stat ucrainean, destinat să fie un stat-tampon plasat strategic între Polonia și Rusia bolșevică. În acest scop, la 3 ianuarie 1920, a cucerit localitatea Dunaburg. Puși în dificultate de către Józef Piłsudski, liderii sovietici V.I. Lenin, L. Troțki și G.V. Cicerin¹⁰ încearcă să câștige timp, oferindu-i la 28 ianuarie 1920 traseul unei noi frontiere¹¹, însă acesta, nesusținând adevăratele lor intenții, lasă propunerea fără răspuns, respectând armistițiul pe durata iernii. Acest lucru le-a oferit bolșevicilor intervalul de timp necesar ca să elaboreze un plan de atac al Poloniei¹².

În realitate, Józef Piłsudski, cu spiritul său clarvăzător înnăscut, a conștientizat faptul că o confruntare cu bolșevicii devenise oricum inevitabilă, mai ales după înfrângerea forțelor contrarevoluționare. Din acest motiv, profitând de inexistența unui punct de vedere clar al Aliaților în această chestiune, Józef Piłsudski a continuat

⁵ Oscar Halecky, *op. cit.*, p. 278; Nicolae Cambrea, *Mareșalul Piłsudski, omul de stat și comandant suprem al forțelor poloneze în războiul din 1920*, Brașov, Institutul Cartografic „Unirea”, 1939, p. 21.

⁶ Daria I., Tomasz Nałecz, *op. cit.*, p. 171. Woicik Włodziemierz, *op. cit.*, p. 74; Daniel Hrenciuc, *România și Polonia 1918 – 1931. Relații politice, diplomatice și militare*, Botoșani, Editura Axa, 2002, p. 22. A.A.N. Fond Komitet Narodowy Polski (în continuare K.N.P.), dosar nr. 83, f. 22. Daria I., Tomasz Nałecz, *op. cit.*, p. 181.

⁷ Richard Pipes, *Scurtă istorie a revoluției ruse*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 239. Aceste granițe cuprindeau doar Varșovia și regiunea înconjurătoare. Weronika Gostynska, *Tajne rokowania polsko-radzieckie. Materiały archiwalne i dokumenty*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986, p. 18.

⁸ Nicolae Cambrea, *Mareșalul Piłsudski, omul de stat și comandant suprem al forțelor poloneze în războiul din 1920*, Brașov, Institutul Cartografic „Unirea”, 1939, p. 91.

⁹ Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei. Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre)*, Ediție îngrijită de și comentarii de Doina Barcan Sterpu, Iași, Institutul European, 1998, p. 18.

¹⁰ Grigori Vasilievici Cicerin (1872 – 1936), diplomat sovietic, comisar al poporului pentru afacerile externe (1918 – 1930).

¹¹ Hans Roos, *op. cit.*, p. 80. Linia de demarcație se plasa pe aliniamentul frontului, adică de la Dvina peste Polozk, Borissov și Chudnov până la Bor în Podolia.

¹² Nicolae Cambrea, *op. cit.*, p. 92.

să înainteze, reunind sub comanda sa o armată reflectând un veritabil mozaic etnic (ucraineni, bieloruși, tătari, lituanieni și, bineînțeles, polonezi), care trebuia să acopere un front lung de aproximativ 1.000 km. Confruntat cu provocările armatelor bolșevice, el a ordonat declanșarea ofensivei generale contra Armatei Roșii, însă în pofida avertismentului lansat către ministrul de externe al Angliei, lordul George Nathaniel Curzon, la 9 februarie 1920, că diplomația britanică nu agreea această operațiune¹³.

Exportul de comunism disimulat de conducătorii de la Kremlin în sintagma „revoluție generală”, însemnând în realitate o activitate complexă de declanșare a unor revoluții în statele din centrul Europei cu ajutorul fracțiunilor comuniste, veritabile Coloane a V-a, a făcut din Polonia un obiectiv prioritar¹⁴. Între martie – iulie 1920, trupele poloneze, inițial victorioase, au trecut în defensivă, înregistrând serioase pierderi din partea armatelor bolșevice.

Din această perspectivă, mareșalul Mihail Tuhacevski avea să declare la 2 iulie 1920, deosebit de optimist și de încrezător în șansele sale, că „drumul incendiului mondial trece peste cadavrul Poloniei”¹⁵. Spectrul unei severe înfrângeri și al instaurării unei ocupații militare bolșevice se profila tot mai serios pentru polonezi, perspectivă etichetată drept sumbră și de către Occident, mai ales după ce, la începutul lunii iulie, bolșevicii au pătruns pe teritoriul polonez propriu-zis. Din acest motiv, guvernele occidentale trimit la Varșovia o Misiune Aliată condusă de lordul britanic Viscount D’Abernon, care îi mai includea printre alții și pe generalul francez Maurice Weygand și pe tânărul căpitan Charles de Gaulle¹⁶.

Așezată pe malurile Vistulei, Varșovia reprezenta un obiectiv extrem de important pentru trupele bolșevice în marșul lor spre Centrul Europei. Din aceste considerente, Józef Piłsudski a dispus protejarea capitalei poloneze dinspre est de către armata generalului Lucjan Żeligowski, în timp ce o altă grupare militară, condusă de generalul Władysław Sikorski, a inițiat o puternică contraofensivă în nord¹⁷.

Analizând cu multă luciditate și realism întreaga situație și desfășurările strategice de pe front, anticipând de pe această bază mutațiile care puteau surveni într-o parte sau alta, Józef Piłsudski elaborează, împreună cu alți comandanți militari, la 17 august 1920, un plan strategic care stabilea obiectivul declanșării unei puternice ofensive asupra flancului stâng al armatei bolșevice. Între atacul declanșat de bolșevici asupra Varșoviei și declanșarea ofensivei poloneze ar fi existat, conform planului, un interval de trei zile, care avea scopul să slăbească presiunea exercitată de bolșevici asupra Varșoviei.

Conform planului strategic de apărare a Varșoviei conceput de Józef Piłsudski, încă din noaptea de 5 – 6 august 1920, cele mai bune trupe erau plasate deliberat în regiunea Deblin-Lublin. O operațiune gen Marna, cu o ofensivă care să pornească de la Moldin sau Varșovia, era exclusă, întrucât exista pericolul unei confruntări

¹³ Ludwig Haas, *Le Vatican et L’Ukraine dans les années 1919 – 1920 (Aux yeux d’un homme politique bourgeois ukrainien)*, în „Acta Poloniae Historica”, XXXV, 1977, p. 190. A.M.A.E. Fond România Dosare Speciale. R.1 Relații cu UR.S.S. vol. 42, f. 9 (teleg. nr. 176, 26 februarie 1920, Legația României din Paris, C.C. Arion către Externe).

¹⁴ Cristopher Andrew, Oleg Gordievski, *KG.B. Istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, București, Editura All, 1997, p. 48.

¹⁵ Apud Mihai Aurelian Cărunțu, *Imperialismul sovietic și Bucovina (1918 – 1938)*, II, în „Țara Fagilor”, Suceava, Serie nouă, an X, nr. 3 (40), iulie – septembrie 2002, p. 1.

¹⁶ Serge Berstein, Pierre Milza, *op. cit.*, p. 19.

¹⁷ Viscount D’Abernon, *A optsprezecea bătălie decisivă din istoria lumii. Lângă Varșovia în anul 1920*, Ediție de Arthur Dobiecki, Varșovia, București, 1934, p. 78 – 80.

frontale cu grosul trupelor mareșalului Tuhacewski¹⁸, ceea ce ar fi echivalat, evident, cu un adevărat dezastru pentru armatele poloneze.

În privința forțelor sudice, generalul Rydz-Smigly a supus trupele bolșevice unor atacuri permanente. La 14 august 1920, generalul Wladislaw Sikorski a început în fruntea armatelor sale declanșarea unui veritabil „blitzkrieg” susținut de tancuri și parcurgând cu rapiditate, zilnic, distanța de 30 de kilometri pentru a putea surprinde trupele sovietice angajate în nord.

Marșul trupelor sovietice, alimentat de perspectiva optimistă furnizată de retragerea trupelor poloneze, a determinat, cum se întâmplă deseori în aceste situații, dispersarea forțelor pe un teren imens, ceea ce îngreuna considerabil legătura dintre punctele de comandă și de comunicații. Un asemenea aspect, care sugera vulnerabilitatea trupelor sovietice, nu avea cum să scape atenției și, mai ales, intuiției unui strateg de talie precum Józef Piłsudski.

Dificultățile de comunicare apărute între armata de cavalerie a lui Budionnâi și centrul de comandă al lui Tuhacewski au făcut ca ordinele trimise la 14 august de acesta lui Budionnâi să ajungă efectiv la cunoștința acestuia abia la 17 august, cu posibilitatea de a le aplica abia la 20 august 1920, adică atunci când soarta armatei bolșevice era deja pecetluită. Înaintea confruntării decisive de la Varșovia, în care raportul de forțe era în mod clar nefavorabil polonezilor, foarte puțini le acordau acestora șanse de scăpare. Absolut convinși de victorie, Tuhacewski întreprinde câteva mutări tactice totalmente eronate. Astfel, forțele bolșevice s-au împărțit – o mutare deloc inspirată și dictată de rațiuni oarecum discutabile – înaintea atacului Varșoviei în trei direcții principale. În primul rând, se pare că, din dispoziția lui Lenin personal, grosul trupelor a fost orientat spre Coridorul polonez și înspre Prusia Orientală.

Scopul întregii acțiuni era, în accepția liderilor bolșevici, de a reunifica Prusia Orientală cu Germania, stimulându-se astfel implicarea naționaliștilor germani în conflictul cu Polonia. Liderii bolșevici mai scontau, în planul de realizare a revoluției generale, și pe declanșarea unor puternice mișcări sociale în Ungaria și Cehoslovacia premergătoare instalării unor regimuri bolșevice. Manevrele executate de bolșevici nu au făcut altceva decât să configureze o breșă „fatală” în dispunerea militarilor, speculată genial de către Józef Piłsudski.

Bătălia Varșoviei s-a desfășurat între 16 – 17 august 1920, debutând cu atacuri lansate concomitent în direcția localității Wierp și a depresiunii Deblin, operațiuni succedate de construirea unei puternice ofensive direcționate spre nord¹⁹. Intuind rapid vulnerabilitatea trupelor bolșevice, Józef Piłsudski a ordonat soldaților Diviziei 14 să execute un puternic atac de flanc în zona Brzesc-Varșovia²⁰. Manevra executată cu acest prilej, de inspirație napoleoniană, a surprins trupele bolșevice pe picior greșit, iar când, în sfârșit, acestea au conștientizat dimensiunea erorii comise, confuzia și dezorganizarea reprezentau deja dominante ale situației.

Pe fundalul unei intuiții tactice și strategii cu conotații remarcabile pentru evoluția ulterioară a continentului european, Józef Piłsudski obținea una dintre cele mai strălucite victorii din istorie, „miracolul de pe Vistula”(„cud nad Wiłsa”) având un rol decisiv în blocarea drumului comunismului spre Europa.

¹⁸ Nicolae Cambrea, *op. cit.*, p. 235.

¹⁹ Florentina Dolghin, *op. cit.*, p. 77.

²⁰ Nicolae Cambrea, *op. cit.*, p. 256.

Finalitatea dezastruoasă a războiului cu Polonia a determinat Moscova să solicite încheierea păcii, ipoteză exclusă inițial, acceptată de Józef Piłsudski, prefăcută de un armistițiu, la 12 octombrie 1920, înlocuit la 18 martie 1921 de pacea de la Riga („linia Curzon”²¹).

Războiul polono-sovietic a oferit Europei, atât prin derularea scenariilor și secvențelor sale strategice, dar mai ales prin finalitatea sa, spectrul dezastrului politic și social inaugurat prin instaurarea unui regim comunist de esență totalitară. Rolul Poloniei de apărătoare a Europei de acest pericol, reprezentat de către flagelul comunist, a devenit mult mai clar conturat, sugerând, din această perspectivă, abordarea unei strategii coerente și unitare de statele occidentale, pentru a împiedica această ideologie să pătrundă în Centrul Europei. În fine, rivalitatea franco-britanică a reușit să marcheze destinul politico-diplomatic al Galiției Orientale care, finalmente, beneficiind și de largul concurs al diplomației române, a fost reintegrată în granițele statului polonez prin decizia Conferinței Ambasadorilor (1923)²².

Pe întreg parcursul perioadei interbelice, politica externă poloneză s-a dorit a fi o diplomatie desfășurată sub semnul echilibrului între cele două mari puteri vecine – Germania și Rusia Sovietică, care aveau pretenții teritoriale față de statul polonez. Dimensiunea politicii externe a purtat inevitabil amprenta tradiției celor trei regiuni poloneze care, în mod firesc, au jucat un rol important în adoptarea diverselor decizii ale politicii externe. Astfel, Poznań, Pomerania și Silezia²³, dezvoltate din punct de vedere industrial și dispunând de un nivel de civilizație relativ ridicat, pledau pentru relații strânse cu Germania.

În același timp, fostele provincii rusești militau pentru o politică apropiată, dar corectă, cu Rusia Sovietică/Uniunea Sovietică, o misiune, să recunoaștem, extrem de dificilă, având în vedere faptul că diplomația sovietică, clamând oficial principii generoase ale apărării păcii, nu a urmărit altceva decât modificarea frontierelor cu Polonia. Acest context geopolitic a impus Poloniei cultivarea unor relații foarte strânse cu Franța și România²⁴, state componente ale sistemului oriental francez. Ideea cordonului sanitar, specifică perioadei, va determina încheierea unui sistem de alianțe bilaterale semnate între Franța, Polonia și Cehoslovacia, statele cheie ale sistemului oriental francez. Chiar dacă datele particulare ale rivalității franco-britanice, derivate din vechea lozincă a echilibrului puterilor, invocată constant de partea engleză, au configurat complexitatea relațiilor internaționale în spațiul Europei Central-Răsăritene, apreciem nu numai intensitatea, ci și realismul căutărilor vizând securitatea, aparținând statelor situate geografic în această zonă.

Astfel, diplomația franceză a dat semnalul unor înțelegeri defensive politice și militare semnate, mai întâi, cu Polonia și Cehoslovacia. După modelul francez a fost

²¹ Oscar Halecky, *History of Poland*, London, Routledge Kegan Paul and Hurley, London, 1986, p. 285; Zygmund J. Gasiński, *op. cit.*, p. 427. „Glasul Bucovinei”, anul III, nr. 502, 3 august 1920, p. 3; Zygmund J. Gasiński, *op. cit.*, p. 427; Boris Bajanov, *Kremlinul anilor '20*, Oradea, Editura Cogito, 1991, p. 8; „Glasul Bucovinei”, anul III, nr. 502, 3 august 1920, p. 3; A.M.A.E., Fond 71/ Polonia. Politica internă 1920 – 1922, vol. 14, f. 28 (raport nr. 813 din martie 1920); „Glasul Bucovinei”, anul III, nr. 518, 5 septembrie 1920, p. 1.

²² *Ibidem*, vol. 52, f. 3 – 46.

²³ Norman Davies, *op. cit.*, p. 41.

²⁴ Robert Machray, *Poland of Piłsudski (1914 – 1931)*; George Allen and Unwin, London, 1936, p. 126 – 127.

redactată și semnată alianța dintre România și Polonia la 3 martie 1921. Preferința Franței pentru alianțele bilaterale nu era tocmai întâmplătoare, ea fiind rezultatul retragerii SUA din politica europeană, ca urmare a refuzului Senatului american de a ratifica tratatele încheiate la Paris de Conferința Păcii. Perioada semnalează eforturile făcute de un diplomat de talie europeană, în persoana lui Take Ionescu, dotat cu simț și spirit vizionar, în favoarea constituirii Micii Înțelegeri din cinci state (România, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, Cehoslovacia, Polonia și Grecia)²⁵ care să asigure securitatea în zona cuprinsă între Marea Baltică și Marea Neagră. Acuzat de Romas Dmowski că și-a pierdut suportul Franței, Józef Piłsudski efectuează o vizită la Paris în cursul lunii martie 1921. Succesul de care s-a înconjurat cu prilejul acestei vizite a risipit orice zvon lansat anterior de adversarii săi politici²⁶. Ulterior, va reveni în capitala franceză la invitația personală a președintelui Alexandre Millerand. Józef Piłsudski folosește prilejul pentru a-i decora pe generalul Maurice Weygand, pe șeful diplomației franceze, Aristide Briand și pe Louis Barthou²⁷, succesorul acestuia²⁸ cu recent instituitele ordine militare „Vulturul Alb” și „Polonia Restituta”²⁹. În privința relațiilor cu Regatul României Mari, accentele politico-diplomatice și strategice au fost distribuite aproape în mod exclusiv, după restabilirea relațiilor diplomatice privind traseul frontierei comune și ajutorul acordat de partea română pentru eliberarea Pocuției³⁰, pe cultivarea termenilor Convenției de alianță defensive semnată la 3 martie 1921 și transformată ulterior în tratat de garanție în 1926, reînnoită periodic din cinci în cinci ani. Aceasta asigură intervenția comună în chestiunea frontierelor estice în fața unui atac neprovocat, survenit din partea Uniunii Sovietice. Înțelegerile politice erau dublate de convenții militare care detaliau ipotezele atacurilor care puteau surveni din partea sovieticilor, stabilind natura colaborării româno-poloneze, cu păstrarea strictă a caracterului defensiv al acesteia³¹. Asimetria relațiilor româno-poloneze interbelice, asupra cărora nu ne propunem să insistăm aici, întrucât am făcut-o cu altă ocazie, a reprezentat o trăsătură a relațiilor bilaterale româno-poloneze unanim acceptată de către puținii istorici care au studiat raporturilor dintre cele două state. Un plus se cuvine acordat aspectelor culturale care au prevalat în mod evident asupra aspectelor de ordin politico-diplomatic, cu mențiunea că totuși și în cazul acestora se impun inerentele, în astfel de cazuri, nuanțări.

Józef Piłsudski a păstrat relații strânse cu Regatul României Mari pe care a vizitat-o în mai multe rânduri (1922, 1927, 1928, 1931 și 1932), iar perechea regală română, Ferdinand I și Maria de Hohenzollern, au vizitat și ei Polonia. Documentele arhivistice cercetate de noi atestă bucuria polonezilor bucovineni la intrarea marelui în

²⁵ A.M.A.E., Fond 71/ Polonia. Politica internă, vol. 14, f. 30 (Raport nr. 813 din 28 martie 1921).

²⁶ *Ibidem*, f. 29.

²⁷ *Ibidem*, f. 44 (Raport nr. 1359 din 18 mai 1921).

²⁸ Maxime Weygand, *Bataille de la Varsovie* în „Revue des Deux Mondes”, Paris, le 15 novembre, nr. 6, p. 198; Maurice Weygand (1867 – 1935), general și om politic francez, șeful Statului Major al Armatei franceze (1930 – 1940); „Glasul Bucovinei”, anul III, nr. 496, 18 august 1920, p. 3.

²⁹ A.M.A.E., Fond 71/ Polonia. Politica internă 1920 – 1922, vol. 14, f. 28 (Raport nr. 813 din martie 1920).

³⁰ A.A.N. Fond K.N.P., Dosar 86, f. 51 – 58; 87, f. 53 – 56; Marin C. Stănescu, *Armata română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România 1917 – 1919*, Constanța, Editura Ex Ponto, 1999, p. 209 – 219.

³¹ „Democrația” nr. 7 – 8 iulie/august 1920, p. 10 – 12. „Revista politică și parlamentară”, februarie 1921, p. 14; „Revue des deux Mondes” Tome XV, mai 1921, p. 235; „Glasul Bucovinei”, anul IV, nr. 600, 27 ianuarie 1921, p. 1.

Bucovina, semn al considerației care depășea granițele strict geografice³² și ulterior avansarea unor proiecte diverse de cooperare economică, comercială și militară între cele două state. Mareșalul era un prieten sincer al apropierii de România, chiar dacă avea rezerve față de forța combativă a armatei române³³, afirmație, preluată necritic de către unii autori care s-au ocupat tangențial de acest subiect, care deține toate datele unui clișeu³⁴.

Încă de la refacerea Poloniei independente, Józef Piłsudski a proiectat includerea acesteia într-o federație de state unde avea rezervat rolul de lider, care urma să se opună intențiilor, anticipat expansioniste și revizioniste, manifestate de Uniunea Sovietică. Din acest motiv, au existat mai multe planuri de cooperare militară eminate de la Statele Majore român și polonez, însă derularea lor nu s-a produs din diverse motive, iar unele nu au depășit nici măcar stadiul teoretic.

Nenumăratele discuții purtate între Józef Piłsudski și Alexandru Iacovaki, reprezentantul diplomatic român de la Varșovia, atestă observarea atentă și profundă a scenei politice românești, inclusiv momentul instalării Regentei, în împrejurările cunoscute ale renunțării lui Carol la tronul României³⁵.

În sfera raporturilor româno-poloneze identificăm și aspecte mai puțin cunoscute sau cercetate, printre care enumerăm planul de realizare a unei uniuni monarhice Polonia-România. După abandonarea proiectului monarhiei italiene, Józef Piłsudski are în vedere realizarea unei uniuni monarhice Polonia-România. În noiembrie 1931, Józef Piłsudski a vizitat România, fiind desemnat comandant suprem al trupelor româno-poloneze, în ipoteza unui conflict militar³⁶.

Cu o geometrie variabilă, sfera raporturilor dintre Polonia și Uniunea Sovietică a cunoscut momente de relaxare în ceea ce privește semnarea unui tratat de neagresiune în 1932, însă în privința României chestiunea se pune în termeni mult mai sensibili, întrucât exista problema Basarabiei (nerecunoscută de către bolșevici – n.n.) și a tezaurului evacuat în 1916 de către autoritățile române în Rusia și confiscat ulterior de către autoritățile bolșevice proaspăt instalate la putere. Józef Piłsudski a înțeles și a receptat întotdeauna corect dimensiunea reală a pericolului sovietic, motiv pentru care a cultivat constant alianța cu România, însă pentru asigurarea frontierelor occidentale s-a îndreptat mai târziu (1934) spre o înțelegere cu Germania, materializată sub forma unui tratat de neagresiune³⁷. Raporturile polono-germane au stat încă din cele mai vechi timpuri permanent sub semnul neîncrederii, conjugată cu manifestarea unui sentiment de ură reciprocă. Imediat după încheierea războiului și ulterior, în cadrul Conferinței de Pace de la Paris (1919 – 1920), germanii au acceptat, nu fără a protesta, reglementările tratatului de la Versailles (28 iunie 1919) care acorda Coridorul și o parte din Silezia Superioară, împreună cu portul Danzig, părții poloneze, însă postura

³² Daniel Hrenciuc, *Tratatul româno-polonez din 1921. Ecouri și opinii. Contribuția minorității poloneze din Bucovina la încheierea acestui tratat*, extras din „Analele Bucovinei”, VII, nr. 1/ 2000, București, p. 208 – 21.

³³ A.M.A.E. Fond 71/ Polonia, vol. 52, f. 165 (Raport din 28 februarie 1921, Legația României din Varșovia, Iacovaky, pentru Take Ionescu).

³⁴ Apud, Mircea Babeș, *op. cit.*, p. 10.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Ion Ardeleanu, Mircea Mușat, *România după Marea Unire*, vol .II, partea I, 1918 – 1933, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 1120.

³⁷ Daniel Hrenciuc, *Tratatul de neagresiune germano-polon din 26 ianuarie 1934. Unele considerații*, în vol. *Istorie și Societate*, București, Editura Mica Valahie, 2005, p.175.

umilitoare de învinși a dezvoltat în rândurile opiniei publice, a cercurilor politice și a celor militare îndeosebi, un puternic sentiment de frustrare față de Tratatul de la Versailles (art. 231), receptat drept un veritabil „diktat” sau chiar „o pace cartagineză”.

Simpatia crescândă a Dreptei pentru fascismul italian, elaborarea unei noi formule politice de către politicienii național-democrației, prin care se urmărea reducerea ponderii evreilor, precum și a altor comunități etnice în Parlament, au neliniștit grupările politice aparținând Stângii și comunităților etnice.

Contrar opiniilor exprimate de Roman Dmowski, partizanii lui Józef Piłsudski erau tot mai numeroși, atrași de imaginea sa de adversar al național-democrației³⁸, concentrați în special în zonele estice și vor solicita (Wyzwolenie – Eliberarea) în mod oficial guvernului numirea lui Józef Piłsudski în fruntea armatei³⁹.

În fond, atitudinea mareșalului de a se plasa în apărarea intereselor armatei se referea la sfera preocupărilor sale, vizând securitatea statului, un demers esențial în viziunea sa, necesar oricărei guvernări indiferent de orientarea/coloratura politică⁴⁰. După întrevederea avută cu președintele Republicii, nemulțumit de rezultatele obținute – poziția sa se radicalizează – și apelând la serviciile ziarului „Kurjer Poranny”, adresează o proclamație către armată. Conta, firește, în acest demers public pe simpatia, autoritatea și prestigiul de care se bucura în rândurile militarilor formați, cea mai mare parte dintre ei, sub directă sa îndrumare. Ieșit din nou la rampa vieții politice, Józef Piłsudski va redacta un aspru rechizitoriu politicii în domeniul apărării – evoluția ulterioară a evenimentelor va demonstra că nu s-a înșelat – asociat cu penalizarea actelor de corupție și demagogie aparținând politicienilor aflați la putere. Între timp, la 10 mai 1926, se formează un nou cabinet condus de Wincenty Witos, unul dintre adversarii cei mai redutabili ai lui Józef Piłsudski⁴¹. Discursul noului premier, personalitate orgolioasă și charismatică, rostit cu ocazia investiturii, a fost receptat de șefii partidelor de stânga drept o provocare evidentă la regimul politic constituțional⁴². Inserând în text aprecieri conform cărora „guvernul a fost creat pentru întreaga țară și nu pentru partidele politice”,⁴³ Witos nu a făcut altceva decât să tensioneze și mai mult atmosfera, incitând realmente populația la lupte de stradă⁴⁴. Interesat în restabilirea controlului situației, Wincenty Witos l-a numit în funcția de ministru de război pe generalul Juliusz Malczewski, notoriu prin ostilitatea sa față de Józef Piłsudski⁴⁵. Oficializarea acestei numiri a oferit suportul unor atacuri lansate de partizanii dreptei, în noaptea de 10 spre 11 mai 1926, asupra reședinței lui Józef

³⁸ Într-un moment de euforie bahică, Józef Piłsudski ar fi declarat: „Nu există alt Dumnezeu în afară de Marx, iar PPS este profetul său pe pământ”. Vezi Hans Roos, *Geschichte der Polnische Nation 1918 – 1985*, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1986, p. 113.

³⁹ A.M.A.E. Fond 71/ Polonia. Politica internă martie/decembrie 1926, f. 1, Raport nr. 1281 din 24 martie 1926, de la Varșovia semnat A. Iacovaky.

⁴⁰ Ibidem, Fond 71/ Polonia, Relații cu România 1920 – 1944, vol. 52, f. 280

⁴¹ Maurice Baumont, *La faillite de la paix, (1918 – 1939)*, vol. I Paris, 4-editions, Payot, 1960, p. 90.

⁴² Wincenty Witos, *Po przewrocie w Józef Piłsudski w opiniach polityków i wojskowych*, coordonator Eugeniusz Kozłowski, Warszawa, Wydawnictwo Ministerwa Obrony Narodowej, 1985, p. 27 – 28.

⁴³ A.M.A.E. Fond 71/ Polonia. Politica internă, martie/decembrie 1926, vol. 16, f. 43 Raport din 3 mai 1926, Legația României din Varșovia, Iacovaky către Externe.

⁴⁴ Ibidem f. 47 Raport din 4 mai 1926. *Documents on British Foreign Policy. Series IA. The aftermath of Locarno (1925 – 1926)* (în continuare DBFP). Edited by E.L. Woodward and Rohan Butler, London, Her Majesty's Stationery Office, 1947 – 1969. Doc. nr. 529. p. 756 – 758.

⁴⁵ A.M.A.E. Fond 71/ Polonia. Politica internă, martie/decembrie 1926, vol. 16, f. 43 Raport din 4 mai 1926, Legația României din Varșovia, Iacovaky către Externe.

Piłsudski de la Sulejowek, situată în apropierea Varşoviei. Confruntat cu aceste atacuri, mareşalul a solicitat sprijinul soldaţilor aflaţi în cazarma de la Rembertów⁴⁶. A doua zi, la 11 mai 1926, ziarul „Kurjer Poranny” insera un atac extrem de dur al lui Józef Piłsudski lansat la adresa premierului. „Witos, scria el, este cunoscut în istoria statului mai ales prin atitudinea lui lipsită de scrupule faţă de funcţiile statului”⁴⁷. Cu acest prilej Piłsudski declara „deschisă” campania împotriva politicianismului şi a corupţiei. El profită de ocazie pentru a-l acuza la fel de aspru şi pe ministrul de război, Juliusz Malczewski, învinuit că „face comerţ cu ranguri şi demnităţi”⁴⁸.

Evenimentele se precipitau astfel că Józef Piłsudski este nevoit să plece imediat la Varşovia, însă pe drum se opreşte la cazarma de la Rembertow⁴⁹. La 12 mai 1926, ora 11, porneşte spre capitală, episod consacrat ulterior de istorie sub numele de „marşul asupra Varşoviei”⁵⁰. Confruntările dintre trupele lui Józef Piłsudski şi cele progubernamentale, desfăşurate pe parcursul a trei zile, determinate de rezistenţa surprinzătoare a lui Stanisław Wojciechowski, au făcut numeroase victime, dar au impus, în final, schimbarea regimului politic⁵¹.

„Marşul asupra Varşoviei” a inaugurat instaurarea regimului Sanaţiei (Sanacja – asanarea morală), de fapt, un regim autoritar, prin care mareşalul a încercat, utilizând, atunci când a fost cazul metode de mână forte, salvarea Poloniei, într-un context geopolitic extrem de dificil⁵². Campania sa publică, susţinută de unele ziare, „sprijinul pe care ofiţerii şi militarii de carieră i l-au acordat necondiţionat, împreună cu suportul oferit de populaţie sărăcită de reformele financiare partizane ale partidelor de stânga, au conturat premisele înlăturării guvernului Wincenty Witos (10 – 15 mai 1926)”⁵³. La 15 mai 1926, Józef Piłsudski instaura un nou tip de regim politic, cunoscut sub denumirea de regim de asanare morală, Sanacja/Sanaţia, punând astfel capăt experimentului politic democratic parlamentar aplicat de guvernările Dreptei între 1918 – 1926. În condiţiile schimbării cabinetului, în urma demisiei lui Wincenty Witos, se va forma un nou guvern condus de Kazimierz Bartel (15 mai – 30 septembrie 1926)⁵⁴, politician şi economist de forţă. Victoriei lui Józef Piłsudski, fără să fie neapărat şi o victorie a stângii, a inaugurat un tip nou de regim politic care îşi propunea, ca principal obiectiv, asanarea morală a societăţii poloneze. Ideologia regimului sanativ, în ierarhia căruia foştii camarazi de arme ai lui Józef Piłsudski deţineau poziţii importante, era dificil de definit, dată fiind coloratura politică şi ideologică diversă a membrilor săi. În mod aproape paradoxal, Józef Piłsudski a conservat structura Parlamentului dominată de către naţional-democraţi, conducând statul pe baza Constituţiei adoptate în 1921, amendată într-o formulă ceva mai convenabilă în august 1926.

Între diversele personalităţi care asigurau constelaţia politică a noi puteri regăsim

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem f. 60 Raport din 12 mai 1926, Legaţia României din Varşovia, Iacovaky către Externe.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Stefan Aksamitek, *op. cit.*, p. 162.

⁵⁰ A.M.A.E Fond 71/ Polonia. Politica internă, martie /decembrie 1926, vol. 16, f. 73; Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei. Secolul XX, (din 1919 până în zilele noastre)*, Ediţie îngrijită şi comentarii de Doina Barcan Sterpu, Iaşi, Institutul European, 1998, p. 110.

⁵¹ A.M.A.E Fond 71/ Polonia. Politica internă, martie/decembrie 1926, vol. 16, f. 65 – 180 Raport din 18 mai 1926.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem, f. 180 Raport nr. 1946, din 15 mai 1926.

⁵⁴ Ibidem, f. 101 Raport nr. 2002, din 20 mai 1926.

atât ofițeri apropiați mareșalului, cât și diverși lideri politici aparținând mediilor național-democrate sau conservatoare, coabitând cu figuri reprezentative din sfera ideologică a Stângii. De aici decurge dificultatea analizei regimului politic sanalist, în fond o realitate politică și socială complexă izvorâtă din originalitatea spațiului politic polonez.

Preluarea puterii de către Józef Piłsudski a însemnat, indiscutabil, restaurarea ordinii și legalității pe eșichierul vieții politicii interne. Constatăm, totuși, că trăsătura esențială a noului regim rămânea, fără îndoială, păstrarea și garantarea drepturilor și libertăților democratice: separarea puterilor în stat, existența și funcționarea partidelor politice (exceptând partidul comunist și fascist), libertatea întrunirilor și a conștiinței etc.⁵⁵.

Presa poloneză, atentă la nuanțe, va înregistra prompt și cu fidelitate atât caracteristicile cât și tendințele regimului. Astfel, ziarul „Gazeta Poranna Warszawska”, remarcând faptul că, în realitate, puterea îi aparținea lui Josef Piłsudski, consemna că „guvernul se va sprijini pe voința unei singure persoane”, iar „Kurjer Warszawski”, anticipând nuanțele autoritare pe care Piłsudski le introducea în viața politică poloneză precizează că „guvernul stă pe terenul dictaturii”⁵⁶.

În realitate, toate aceste temeri au fost risipite de către Józef Piłsudski, la 29 mai 1926, prin intermediul unui discurs adresat Parlamentului: „Împrejurările mi-ar permite să nu vă admit aici, în sala Conventului Național, aș putea să-mi bat joc de voi toți, dar vreau să mai fac încă o încercare, să văd dacă în Polonia se mai poate guverna fără bici. Nu vreau să exercit nici o presiune, dar vă previn că Seimul și Senatul sunt instituțiile cele mai odioase în sufletul națiunii. Mai faceți o încercare. Fără presiune. Nici o forță fizică nu vă va amenința”⁵⁷.

În fapt, termenul de dictatură comportă, strict în cazul Poloniei, cel puțin câteva nuanțări. Această sintagmă, în sensul ei clasic, a fost respinsă cu fermitate și încă de la început de către însuși Józef Piłsudski, readucând în discuție modalitatea prin care a ajuns la putere, acceptată de către cea mai mare parte a populației: „Cunoscând istoria dictaturilor de tot felul, m-am întrebat cum se nasc dictaturile. Sunt două căi obișnuite: una e aceea a impunerii cu forța și aceasta se întâmplă destul de des în istoria popoarelor, a doua e calea alegerii libere din partea oamenilor care, în momentele de restriște, când e nevoie de o voință individuală, când spiritele sunt înspăimântate, caută pe un singur om să-i încredințeze viața lor. Aici n-a fost primul și nici al doilea caz. Aici s-a întâmplat un caz cu totul deosebit, o sfortare morală a unei națiuni care s-a aflat într-o situație excepțională”⁵⁸.

Prin urmare, contrar unor opinii împărtășite de unii istorici, regimul politic sanalist instaurat printr-o lovitură de stat de esență franceză („le coup d'état”) a conservat datele sistemului parlamentar, excluzând ipoteza dictaturii.

O importantă particularitate a regimului politic sanalist a constituit-o prerogativele exercitate efectiv de Józef Piłsudski care, se știe, nu a deținut postul de președinte, refuzând propunerea avansată de către Seim la 31 mai 1926⁵⁹. În realitate, refuzul

⁵⁵ Ibidem f. 119 Raport nr. 2005, din 26 mai 1926. Reprezentantul României la Varșovia, A.Iacovaky nota că „Piłsudski, dezamăgit de politica partidelor, se îndreaptă spre o politică similară cu cea a lui Napoleon”.

⁵⁶ A.M.A.E Fond 71/ Polonia. Politica internă, martie - decembrie 1926, vol.16, f. 115 Raport nr. 2105, din 26 mai 1926.

⁵⁷ Józef Piłsudski. *Scrisori alese*, traducere Emil Biedrzycki, prefată de Nicolae Iorga, București, Editura „Bucovina”, 1936, p. 164.

⁵⁸ Ibidem, p. 146 – 147.

⁵⁹ A.M.A.E Fond 71/ Polonia. Politica internă, martie - decembrie 1926, vol.16, f. 115 Raport din 28 mai 1926.

mareșalului se afla într-o directă legătură și cu faptul că prerogativele de președinte erau mai mult elemente de decor fiind limitate prin conținutul Constituției, elaborată în mod special de adversarii săi politici proveniți din zona Dreptei. În locul său a fost ales după desfășurarea a două tururi de scrutin un mai vechi colaborator, în persoana lui Ignacy Moscicki (1 iunie 1926 – 17/29 septembrie 1939), renumit om de știință, cu o mare autoritate în cercurile științifice interne și internaționale. Chiar dacă nu a deținut funcția de președinte al Republicii Polone, puterea efectivă în stat îi va aparține lui Józef Piłsudski⁶⁰, care va cumula reponsabilitățile de șef de stat cu cele decurgând din exercitarea postului de premier (2 octombrie 1926 – 27 iunie 1928; 24 august – 4 decembrie 1930) și, respectiv, cu atribuțiile derivând din postul de ministru de război⁶¹.

Lipsa de respect a lui Józef Piłsudski față de instituția Parlamentului, ale cărei atribuții le-a diminuat constant, îl va determina să-și înființeze în 1927 propriul partid, Bezpartyjny Blok Współpracy Rzadom (Blocul Independent de Colaborare cu Guvernul – BBWR), plasat deasupra oricăror grupări sau ideologii politice, bazat pe suportul oferit necondiționat de marii industriași și de ofițerii superiori⁶². Acest bloc politic, exceptând lozincile mistice relative la destinul istoric al Poloniei, nu-și formulase însă un program sau ideologie politică clară, forța sa derivând exclusiv din prestigiul și personalitatea emanată de la Josef Piłsudski.

Încercând să motiveze rațiunea demersului său, Piłsudski va preciza: „Am hotărât că trebuie să dau numele meu acolo unde-i dreptatea și nădejdea de a îndrepta această situație atât de mocirloasă a guvernului”⁶³.

Activitatea BBWR concentrată asupra susținerii regimului pilsudkist era și o reacție la apariția Adunării Polonezilor (OWP), o coaliție a partidelor Dreptei condusă de Roman Dmowski, apărută la sfârșitul anului 1926 și compusă din Uniunea Național-Populară, Partidul Creștin-Democrat și Piast⁶⁴. Ceva mai târziu (1928), Uniunea Național-Populară își va schimba denumirea în Partidul Național (SN), continuând să facă parte din Adunarea Polonezilor.

Astfel, în toamna anului 1926, după instaurarea regimului politic al lui Józef Piłsudski,⁶⁵ au apărut semnale la nivelul anumitor cercuri politice poloneze de renunțare la regimul republican. Astfel, la 25 octombrie 1926, la Nieszwiez (astăzi în Belarus – s.n.), în castelul familiei Radziwiłł, s-a desfășurat o întâlnire la care au mai participat, afară de mareșal, principalii susținători politici ai acestuia: prințul Olgierd Czartoryski, prințul Zdzisław Lubomirski, contele Józef Potocki, prințul Eustachy Sapieha și contele Jan Tyszkiewicz⁶⁶. În acest moment, intervine vizita lui

⁶⁰ Wojcik Włodzimierz, *op. cit.*, p. 84.

⁶¹ Grigore Nandriș, *Viața mareșalului Josif Piłsudski*, Cernăuți, Editura Tinerilor Profesioniști, 1935, p. 16; Czesław Miłosz-Alexander Watt, *Secolul meu. Odiseea unui intelectual polonez*, în vol. *A treia Europă*, nr. 3 – 4, Iași, Ed. Polirom, 2000, p. 91.

⁶² A.M.A.E Fond 71/ Polonia, vol. 17, f. 19; N.Z. Lupu, Nicolae Cazan, Constantin Bușe, *Istoria Universală contemporană (1917 – 1945)*, vol. II, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1979, p. 142.

⁶³ Józef Piłsudski, *op. cit.*, p. 173.

⁶⁴ Hans Roos, *op. cit.*, p. 119.

⁶⁵ Valeriu Florin Dobrinescu, *Titulescu, Antonescu și relațiile româno-engleze în anii 20*, Focșani, Editura Neuron, 1996, p. 71.

⁶⁶ A.M.A.E Fond 71/ Polonia. Politica internă, martie – decembrie 1926, vol. 16, f. 398. Ibidem, f. 318 Raport nr. 4349, din 27 octombrie 1926. Până și un diplomat versat precum Jules Laroche, ambasadorul Franței la Varșovia, nu excludea posibilitatea restaurării monarhiei, avansând ipoteza alegerii unui prinț italian, conexată evident cu influența crescândă a Italiei asupra opțiunilor diplomației poloneze. Ibidem, f. 324.

Józef Piłsudski la Nieswicz (27 octombrie 1926), unde este elogiată monarhia poloneză. Se pare, conform documentelor, așa cum aminteam mai sus, că s-a vehiculat cu acest prilej ideea transformării Poloniei în monarhie. Motivul va fi dezvăluit, doi ani mai târziu, de către colonelul Walery Slawek (1879 – 1939), președinte al Blocului Independent (B.B.W.R.)⁶⁷, baza politică a regimului lui Józef Piłsudski. Acesta îi declarase unui prieten, în martie 1928, că „Polonia, pentru a deveni o mare putere, trebuia să unească strâns toate teritoriile ce o alcătuiesc. Această unire nu se poate face în cadrul Constituției actuale. Un simbol este indispensabil, care să ralieze în jurul lui elemente disparate din care se compune țara noastră. Acest simbol nu poate fi decât Monarhia, zdrobind orice opoziție și luând în stăpânire completă administrația și chiar organizațiile sociale din țară. Progresăm în această direcție pas cu pas”⁶⁸.

Speranțele pe care anumite grupări politice poloneze, în special cele provenite din zona Drepte și ale partidelor politice conservatoare, și le puneau în restaurarea monarhiei asigurau sprijinul material pe care acestea îl acordau regimului politic sanalist.

În 1928 au loc primele alegeri parlamentare de la instaurarea regimului Sanației, rezultatele asigurând Stângii baza electorală a regimului, o majoritate confortabilă în Dietă⁶⁹. Până la această dată, Józef Piłsudski a condus Polonia dispunând de un Parlament dominat de forțele politice ale Drepte, moderând disputele dintre grupările politice și, mai ales, evitând ferm alunecarea spre construirea unui stat socialist, vehiculată de mediile ideologice aparținând Stângii. La mijlocul lunii aprilie 1929, primind un vot de neîncredere din partea Parlamentului, guvernul Kazimierz Bartel (27 iunie 1928 – 13 aprilie 1929) își depune mandatul⁷⁰. În această situație, Józef Piłsudski va impune nou guvern Kazimierz Switalski (14 aprilie – 7 decembrie 1929)⁷¹.

Erodarea sprijinului pe care Stânga l-a acordat regimului sanalist a condus la coagularea unei coaliții politice de opoziție numită Centrolew (Partidul Țărănesc-Piast aliat cu câteva grupări politice) apărută la Cracovia sub conducerea lui Ignacy Daszynski – președintele Partidului Socialist⁷², Józef Piłsudski fiind acuzat că nu (mai) reprezintă idealurile Stângii care ar fi dorit construirea unui stat socialist.

În aceste condiții, confruntat pe un fundal alterat de consecințele crizei economice⁷³ cu manifestări sociale organizate de către opoziție, Józef Piłsudski se hotărăște să adopte o politică mai radicală pe plan intern. Astfel, la 29 martie 1930, va impune un

⁶⁷ Norman Davies, *Histoire de Pologne*, Paris, Fayard, 1986, p. 149.

⁶⁸ Florin Anghel, *Polonia mai 1926, Dictatură sau lovitură de stat*, în „Magazin istoric”, București, nr. 4 (362), anul XXXI, mai 1997, p. 74.

⁶⁹ A.M.A.E. Fond 71/ Polonia. Politica internă, vol. 17, f. 52. Partidul Comunist a înregistrat un număr de 800.000 de voturi împreună cu grupările politice ale vest-bielorușilor și vest-ucrainenilor. Czesław Miłosz-Alexander Watt, *op. cit.*, p. 93; Wincenty Witos, *op. cit.*, p. 29; A.M.A.E. Fond 71/ Polonia. Politica internă, vol. 17, f. 52. Ibidem, f. 67. În plan politic, reîncep luptele dintre Dietă și guvern, iar Eustachy Sapieha și Janusz Radziwiłł reîncep să agite din nou chestiunea restaurării monarhiei

⁷⁰ Ibidem, f. 158 Raport nr. 3536 din 12 decembrie 1929.

⁷¹ Andrzej Garlicki, *op. cit.*, p. 302.

⁷² A.M.A.E. Fond 71/ Polonia. Politica internă, vol. 17, f. 305. Felicjan Slawoj –Skladkowski, *Strzepy meldunkow*, în vol. *Józef Piłsudski w opiniach polityków i wojskowych*, coordonator Eugeniusz Kozłowski, Warszawa, Wydawnictwo Ministerwa Obrony Narodowej, 1985, p. 251.

⁷³ Piotr S. Wandycz, *op. cit.*, p. 207. Începând cu 1930, Polonia va fi tot mai afectată de efectele crizei economice mondiale. Producția industrială poloneză a scăzut cu 41% iar venitul național s-a depreciat și el cu 25%. În aceste condiții, aproximativ 60 000 de întreprinderi poloneze au fost nevoite să-și închidă porțile numai în intervalul de foc al crizei economice 1929 – 1933, iar numărul șomerilor a crescut îngrijorător la 41%.

nou guvern condus de Walery Slawek (29 martie – 23 august 1930)⁷⁴ care va prefigura instaurarea „regimului coloneilor”.

Această sintagmă era mai mult ecoul opiniei publice și sugerată de faptul că anturajul lui Józef Piłsudski era format preponderent dintr-o serie de ofițeri, foști combatanți în Legiunile poloneze. Preluarea efectivă a puterii de către „regimul coloneilor” nu se va realiza decât după dispariția fizică a lui Josef Piłsudski și, într-un mod particular, a scenei politice poloneze totalmente diferit de realitățile politice similare din Grecia, Ungaria, Italia, Iugoslavia, Bulgaria etc.

În acest mod, la nivelul cercurilor puterii politice, intervine o schimbare a „gărzii” prin accesul la deciziile puterii și funcțiile importante în stat a unor personalități tinere, precum Walery Slawek, Aleksander Prystor, Janusz Jedrzejewicz, Leon Kozłowski (premier între 15 mai 1934 – 28 martie 1935), Józef Beck etc.⁷⁵.

Problemele de sănătate ale mareșalului Józef Piłsudski, vizibile mai ales după 1930, nevoit din acest motiv să petreacă perioade de tratament la Madera în Portugalia, nu au reprezentat neapărat o tragedie personală, ci una pentru destinul națiunii poloneze. După 1930, dintr-un excelent general, Józef Piłsudski devine un șef de stat bolnăvicios, capricios și plin de neîncredere. Disprețuind demagogia și orgoliile politicianilor angajați în dispute de multe ori sterile, convins de faptul că Parlamentul reprezenta un lăcaș al corupției, îi va limita prerogativele până la disoluție⁷⁶ transformându-l într-un element pur decorativ.

Deși capacitățile sale fizice erau afectate de serioase probleme de sănătate, Josef Piłsudski a rămas în memoria colectivă a națiunii poloneze aceeași personalitate fascinantă, complexă și contradictorie în stare să adopte, spontan, deciziile cele mai neașteptate. Comportamentul său „original”, afișat printr-un limbaj dur (de exemplu, atunci când era chemat la telefon de către Ignacy Daszinski îl gratula cu apelativul de „prostule”), era unul foarte rece față de persoanele apropiate. În pofida acestui fapt, înregistrăm un adevărat cult al mareșalului, vizibil în timpul desfășurării unor manifestări oficiale ocazionate de diferite momente din viața sa, de portretul afișat în școlile publice și alte instituții oficiale⁷⁷.

Józef Piłsudski era ferm convins de necesitatea revigorării morale a națiunii poloneze, sintagmă introdusă de Kazimierz Bartel imediat după instaurarea Sanației, preluată din mers de către Józef Piłsudski și convertită în ideea forță a întregului regim politic sanaturist.

În cazul regimului politic sanaturist, asistăm la funcționarea partidelor politice, a presei, ca expresie a respectării dreptului la libera opinie (multe ziare aparținând opoziției emițând, normal, mesaje critice la adresa regimului), la prezența în posturi importante a unor personalități din afara anturajului lui Piłsudski, elemente care, indiscutabil, nu sunt caracteristice unui regim dictatorial. În plus, funcția de președinte al statului era deținută de către Ignacy Moscicki, Józef Piłsudski fiind doar ministru

⁷⁴ A.M.A.E. Fond 71/ Polonia. Politica internă, vol. 17, f. 325; Ibidem Fond 71/ Polonia. Presă 1927 – 1936, vol. 10, f. 198.

⁷⁵ Hans Roos, *op. cit.*, p. 125. Leon Kozłowski, specialist în arheologie, era o figură lipsită de abilități politice, aspect vizibil în intervalul 15 mai 1934 – 28 martie 1935, când a condus Polonia în calitate de premier.

⁷⁶ Guy Hermet, *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*, Iași, Editura Institutul European, 1997, p. 240.

⁷⁷ Woicik Włodzimierz, *op. cit.*, p. 88.

al apărării, chiar dacă puterile și mai ales influența lui depășeau cu mult sfera acestui portofoliu.

Regimul sanativ, dificil de încadrat într-un anumit context ideologic, dată fiind tocmai absența acestuia, se remarcă printr-o mare originalitate, derivată din realitățile scenei sociale și politice poloneze. Coabitarea diferitelor ideologii și grupări politice exclude varianta interzicerii partidelor politice, însăși activitatea acestora reprezentând o dovadă concludentă a manifestării liberalismului politic, evident, într-o manieră aparte.

Ultimii ani ai regimului lui Józef Piłsudski au fost marcați de efectele crizei mondiale, facilitând ascensiunea curenților extremiste. Este adevărat și faptul că Roman Dmowski care, în mod aproape bizar, nu s-a aflat niciodată la conducerea Poloniei, va deveni tot mai mult un fervent admirator al lui Benito Mussolini⁷⁸. Influența sa în rândurile tinerilor se va materializa, mai ales, după anii '30, prin crearea unor organizații politice de tip fascist⁷⁹. În cazul socialiștilor, discursul politic al acestora va atinge cotele extremismului atunci când vor propune instaurarea unui stat al muncitorilor. Intervenția fermă a guvernului împotriva mișcărilor sociale, precum și a orientărilor de nuanță totalitară, provoacă riposta PPS care organizează mișcări sociale antiguvernamentale la Dałtowa, Cracovia și Łódź. În consecință, guvernul recurge la măsura limitării drepturilor cetățenești (februarie 1932)⁸⁰. Succesorul lui Walery Prystor, Janusz Jedrzejewicz (10 mai 1933 – 13 mai 1934) va iniția o apropiere de stânga, în condițiile în care Adunarea polonezilor condusă de Roman Dmowski va pierde teren. Premierul încearcă formarea unei baze socialist-militare încercând cooptarea tineretului BBWR, însă acțiunea sa eșuează, întrucât cea mai mare parte a tinerilor naționaliști formează, după model german, Adunarea National-Radicală (ONR), construind un discurs axat pe polonizare și antisemitism⁸¹.

Józef Piłsudski a acționat inteligent și rafinat în politica internă, acumulând voturile partidelor de stânga populiste, totodată, colaborând și cu grupările politice care aparțin Dreptei și conservatorilor. Urmărind interesele naționale poloneze, a știut să tempereze pornirile socialiștilor de a instaura un stat socialist, modelând concomitent tentațiile statului național-democratic, emanate de la grupările Dreptei, dar atrăgându-și suportul conservatorilor interesați de instaurarea monarhiei. Totodată, a știut să-și atragă sprijinul Bisericii, o instituție foarte puternică și profund venerată dintotdeauna în Polonia, cu toate că ideile religioase l-au lăsat indiferent. Echilibrul și moderația în chestiuni atât de sensibile, precum problema evreilor și a comunităților etnice, i-au adus un sprijin constant în acțiunea de conducere a statului, astfel încât susținătorii săi proveneau din zone și spații etnico-confesionale extrem de diferite și chiar contrastante. Abilitatea și intuiția sa politică remarcabilă, care l-au plasat deasupra oricărui alt om politic polonez, l-au ajutat să controleze cu autoritate eșichierul vieții politice, anihilând prin măsuri de mână forte protestele și grevele organizate de partidele de stânga sau de adversarii săi politici. Îmbunătățirea situației economice a permis concretizarea unor importante obiective industriale, aspect de natură să întărească încrederea populației în valențele politice, economice și sociale ale regimului sanativ.

⁷⁸ I. Ciupercă, *Totalitarismul fenomen al secolului XX*, partea I, Iași, Editura Universității „A.I. Cuza”, 1995, p. 26.

⁷⁹ Serge Berstein, Pierre Milza, *op. cit.*, p. 110.

⁸⁰ Andrzej Garlicki, *op. cit.*, p. 392.

⁸¹ Hans Roos, *op. cit.*, p. 127.

Sistemul politic intern reține activitatea unor partide și grupări politice reflectând un spectru variat de ideologii și opțiuni specifice, exceptând evident grupările de nuanță extremistă, comuniștii și fasciștii. Demagogia și corupția politicianilor, coroborată cu apelul grupărilor ucrainenilor la acțiuni teroriste stipendiate de Moscova, i-au oferit o motivație concretă lui Józef Piłsudski de a controla cu mai multă autoritate Polonia, îndeosebi după 1930, fenomenul în sine, fără îndoială, comportând și conotații externe conferite de evoluția contextului politic general-european. În planul vieții politice interne, la 23 aprilie 1935, Constituția era din nou modificată, președintele Ignacy Moscicki obținând puteri foarte mari⁸², dovadă prevederea potrivit căreia șeful statului era considerat răspunzător „doar în fața lui Dumnezeu și a istoriei”⁸³. Excludem totuși, chiar în contextul acestor sporiri ale atribuțiilor președintelui, caracterul său ideologic fascist, pe care unii cercetători au fost tentați să-l atribuie legii fundamentale a statului polonez.

Moartea lui Józef Piłsudski, survenită la 12 mai 1935, a însemnat dispariția de pe scena politică a omului providențial pentru Polonia, în cea mai mare parte a perioadei interbelice⁸⁴. În semn de adânc respect și de adâncă considerație pentru acela care a reușit să salveze, în 1920, Europa de flagelul comunismului, Societatea Națiunilor a marcat printr-o sesiune specială trecerea în neființă a aceluia care și-a pus întreaga viață în slujba Poloniei.

Definitiv, în evoluția statului polonez în acești ani, rămâne faptul că a încercat promovarea unei politici a echilibrului între cele două mari puteri europene (Germania și Uniunea Sovietică), opțiune care avea să se sfârșească tragic în anul 1939. Dispunând de o personalitate complexă, comparată cu cea a lui Charles de Gaulle⁸⁵, sub anumite aspecte, Józef Piłsudski a rămas în conștiința polonezilor nu numai ca cel care a reușit refacerea statului, dar și prin viziunea originală de conducere. A acordat o atenție deosebită politicii externe și armatei, elementele definiției în viziunea sa pentru securitatea statului, care, împreună cu asigurarea unui climat de ordine și disciplină, puteau converge spre renașterea morală a națiunii poloneze.

⁸² Guy Hermet, *op. cit.*, p. 240.

⁸³ „Polonus”, 1(92), 2002, p. 5.

⁸⁴ Mieczysław Lepecki, *Pamiętnik Adiutanta Marszałka Piłsudskiego*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, p. 334 – 336.

⁸⁵ Piotr S. Wandycz, *op. cit.*, p. 226.

REGULAMENTUL DESPRE RELAȚIILE AGRARE A ȚĂRANILOR REGIUNII BASARABIA¹

Valeriu Scutelnic

Măsura esențială înfăptuită de împăratul Alexandru al II-lea la mijlocul secolului al XIX-lea în Basarabia, în domeniul social-economic, a fost promulgarea prin decret imperial de reformă agrară din 14 iulie 1868. Intensificarea nemulțumirilor țărănești și implementarea reformei din 14 august 1864 în România l-au determinat pe împărat să ignore opoziția boierimii basarabene și să decreteze la 14 iulie 1868 „*Regulamentul despre relațiile agrare a țăranilor regiunii Basarabia stabiliți pe pământul proprietarilor privați, mănăstirilor și a altor instituții ecleziastice*” [1. p. 112-117]. Documentul, prin care a demarat aplicarea reformei agrare în Basarabia, constituie piatra de hotar sau punctul de plecare în studierea situației ulterioare a țăranimii din provincie. Oricine s-ar ocupa de situația social-economică a Basarabiei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea este nevoit să se refere, cel puțin tangențial, la regulamentul din 14 iulie 1868 – document de o importanță majoră, ce a marcat evoluția ulterioară a situației social-economice a țăranimii basarabene până la începutul secolului al XX-lea.

Istoricii din perioada țaristă au acordat puțină atenție acestei probleme, cu toate că ea a exercitat o influență substanțială asupra dezvoltării social-economice a provinciei. Cele mai importante studii la acest subiect le-au elaborat V. Voronțov [2] și A. Ștanghe [3].

O interpretare diferită, influențată în mare măsură de ideologia marxistă, este prezentă în lucrările istoricilor din fosta URSS. Istoriografia sovietică moldovenească a avut drept obiect de studiu afară de alte probleme, și pe cea a țăranimii basarabene care, în perioada anilor 60-70 ai secolului al XX-lea s-a aflat în vizorul mai multor cercetători din RSS Moldovenească. Problema regulamentului agrar din 14 iulie 1868 a suscitat interesul mai multor istorici, drept rezultat fiind publicate o serie de monografii, studii și articole, în care subiectul este reflectat într-o măsură mai mare sau mai mică. Acest subiect a fost tratat în lucrările cercetătorilor Ia. Grosul și I. Budak [4], I. Anțupov [5] și V. Malinski [6]. Deși au fost expuse unele idei importante, majoritatea se bazează pe ideologia marxist-leninistă și necesită o abordare critică.

Basarabia a fost mereu în vizorul istoricilor români, dar în operele lor s-a făcut o abordare mai amplă a subiectelor de ordin politic, cultural, și mai puțin social-economic. Cu toate acestea, cercetătorii au examinat și diferite aspecte ale reformei agrare, expunându-și părerile despre caracterul, cauzele, particularitățile și repercusiunile Regulamentului de la 14 iulie 1868 asupra populației rurale a Basarabiei. În acest sens necesită a fi menționate lucrările istoricilor Zamfir Arbore [7], Petre Cazacu [8], Ion Nistor [9] și Alexandru Boldur [10].

Regulamentul agrar din 14 iulie necesită o analiză și o abordare cu mult mai aprofundată pentru a fi examinate și reflectate trăsăturile și caracteristicile principale ale documentului ce a marcat situația social-economică ulterioară a țăranilor basarabeni – scop propus în prezentul studiu.

Regulamentul din Basarabia avea la bază principiile generale ale Regulamentului despre țărani din 19 februarie 1861, în același timp, reflecta unele particularități locale. Regulamentul agrar rus aborda trei probleme cardinale ale reformei țărănești:

1) desființarea șerbiei; 2) împrăștierea țăranilor și stabilirea impozitelor pentru pământ; 3) răscumpărarea loturilor țăărănești. Regulamentul din 1868 nu se referea la prima problemă – desființarea șerbiei – deoarece țăranii basarabeni erau liberi sub aspect juridic. În principal, era abordată problema împrăștiării țăranilor și stabilirii impozitelor. Răscumpărarea loturilor țăărănești a fost puțin reflectată în document, deoarece aceasta se efectua în Basarabia, în conformitate cu prevederile Regulamentului general rus. De aceea, în Regulamentul de la 14 iulie 1868 au fost evidențiate doar acele particularități ale răscumpărării, care aveau loc în Basarabia.

Regulamentul despre relațiile agrare a țăranilor regiunii Basarabia conține 118 articole având o introducere și patru capitole. În introducere se specifică conținutul legii agrare și tematica celor 118 articole.

Capitolul I „*Despre împrăștiere și folosire de către țărani a terenurilor agricole și a altor bunuri funciare*” indică categoriile de țărani care aveau dreptul de a primi un lot de pământ, suprafața acestuia, în dependență de județ, organele administrative ce se ocupau cu repartizarea terenurilor, modalitatea de folosire a terenurilor acordate țăranilor.

În capitolul II „*Despre prestațiile țăranilor în folosul moșierului*” se specifică că „pentru pământul primit, țăranii prestează în folosul moșierului darea în bani și boierescul”, prima variind în dependență de județ de la 1 rublă 20 copeici pînă la 2 ruble 50 copeici pentru o desetină de pământ. La fel, sînt indicați termenii plății dării în bani, modalitățile de prestare a boierescului și de trecere de la boieresc la darea în bani.

Capitolul III „*Despre elaborarea, verificarea, aprobarea și punerea în aplicare a actelor de împrăștiere*” specifică unele nuanțe referitoare la documentul principal în conformitate cu care s-a îndeplinit împrăștierea țăranilor – actul de împrăștiere – făcînd o descriere detaliată a acesteia.

În capitolul IV „*Despre răscumpărarea pământului de către țărani*” se stipulează că „terenurile agricole acordate țăranilor poate fi procurat de aceștia, atît cu concursul, cît și fără concursul guvernului, țăranii trecînd, în urma acestei proceduri, în categoria țăranilor-proprietari”.

Conform articolelor 1-7, dreptul la împrăștiere îl aveau: 1) toate familiile înregistrate de cel de-al X-lea recensămînt fiscal din anul 1857; 2) familiile care s-au format după efectuarea acestui recensămînt, respectîndu-se condiția atingerii vîrstei majoratului de către capul familiei pînă la 1 octombrie 1870; 3) țăranii care erau atribuiți categoriei sociale a „mescenilor”, dar care locuiau la sate; 4) familiile care au fost atribuite conform recensămîntului fiscal unei localități, dar locuiau în alta, urmau să primească pământ la locul permanent de trai (art.7) [1, f. 112].

Deci moșierii urmau să acorde loturi tuturor țăranilor ce locuiau pe moșiile lor, indiferent dacă erau căsătoriți sau burlaci, foloseau sau nu pământ la momentul publicării regulamentului, excepție făcînd doar gospodarii tineri, care nu atingeau vîrsta majoratului la 1 octombrie 1870. Aceasta constituia o particularitate a Regulamentului de la 14 iulie 1868 din Basarabia, deoarece, conform prevederilor Regulamentului de la 19 februarie 1861, în Rusia dreptul de împrăștiere îl aveau doar șerbii, înregistrați de cel de-al X-lea recensămînt fiscal pe domeniile moșierești [11, 93-94].

Comitetul central țăărănesc pleda pentru ca moșierii să acorde țăranilor nu mai puțin pământ decît aceștia dețineau pînă la reformă, totuși, regulamentul prevedea că „mărimea lotului va fi stabilită în urma înțelegerilor mutuale între proprietar și țărani (art.8)” [1, f. 112]. Astfel, moșierul putea să stabilească mărimea lotului de împrăștiere de la caz la caz [6, p. 21].

Suprafața lotului varia în Basarabia în dependență de așezarea geografică: în județul Hotin, unde calitatea pământului a fost clasată în două categorii, țăranii au primit câte 8 desetine de categoria întâi pe unitatea de împroprietărire și câte 8,5 desetine de categoria a doua; în județul Iași – 9,5 desetine; în județul Soroca – 8 desetine de pământ de categoria întâi și 9,5 desetine de categoria a doua; în județul Orhei – 8 desetine; în județul Chișinău – 8 desetine de categoria întâi și 9,5 desetine de categoria a doua; în județul Bender – 10,5 desetine și, respectiv, 11,5 desetine; în județul Akkerman – 13,5 desetine (art.11) [1, p. 112-113]. Așadar, suprafața lotului de împroprietărire varia între 8 și 13,5 desetine (în medie 7,39 desetine), diferența era determinată de calitatea pământului și nu de capacitatea forței economice a țăranilor [7, p. 134]. Suprafața lotului țăranesc se micșora și din cauza excluderii pădurilor din suprafața totală a moșiei, în cazul când acestea ocupau de la 1/3 pînă la " din suprafața totală a pământului moșiei (art.19) [1, f. 113], ceea ce a condiționat micșorarea loturilor acordate țăranilor.

Conform articolelor 10, 14 ale Regulamentului din 1868, țăranii care au primit un lot de pământ mai mic decît prevedea regulamentul puteau primi, în decurs de 5 ani, din ziua punerii în aplicare a actului de împroprietărire, un lot suplimentar.

Articolele 20-22 stipulau că țăranii urmau să fie împroprietăriți cu terenuri arabile la o distanță nu mai mare de 10 verste de sat. În realitate, proprietarii acordau țăranilor cele mai neroditoare terenuri situate în locurile greu accesibile.

Între moșier și țăranii apăreau conflicte din cauza vadurilor de adăpat vitele, țărcurilor pentru cirezi [1, f. 113] (art.25-27), precum și din cauza formării așa-numitei „*cerespolosița*”, cînd pământul moșierului se intercala cu loturile țăărănești.

Regulamentul agrar din Basarabia, spre deosebire de cel din România, specifica pământul care intra în componența gospodăriei țăărănești: terenurile arabile, cel pe care erau ridicate construcții, grădinile, livezile, cînepiștele, hameiurile, prisăcile, vadurile de adăpare, țărcurile pentru vite, spațiile între casele țăranilor, afară de stradelele destinate circulației (art.28). Pământul și construcțiile ce aparțineau proprietarului și persoanelor care-i deserveau moșia, piețele, de pe care venitul era perceput de moșier – nu se includeau în componența gospodăriei țăărănești (art. 31-33) [1, f. 113-114].

În conformitate cu articolul 35 al Regulamentului din 1868 din Basarabia, terenurile agricole din posesia țăranilor rămîneau în proprietate permanentă a obștii satești, afară de loturile familiare, care puteau fi transmise prin moștenire urmașilor, cu condiția ca fiecare parte să nu fie mai mică de 1/2 din mărimea superioară stabilită pentru acea regiune (art. 36-37) sau cedate unui consătean (art.40). Odată cu trecerea în altă categorie socială, țăranul pierdea dreptul de a folosi pământul obștesc (art.41) [1, f. 114]. Aceste prevederi creau posibilitatea fărîmîțării loturilor sau înstrăinării lor în folosul altor membri ai obștii – o deosebire esențială a Regulamentului din Basarabia de la 1868 față de cel din Imperiul Rus din 1861. D. Suruceanu, considera că posibilitatea înstrăinării loturilor aflate în posesia personală a țăranilor și lipsa unei garanții legislative asupra proprietății țăărănești în cadrul obștii satești au dus la fărîmîțarea loturilor și la pauperizarea țăranilor [12].

Regulamentul de la 14 iulie 1868 din Basarabia oferea posibilitate țăranilor să renunțe de la loturile primite (art.49) sau de la o parte a acestora, fără a părăsi obștia (art.50). În acest caz, dreptul de preemțiune asupra pământului îl aveau membrii obștii satești (art.51-52), în special, familiile care n-au fost împroprietărite (art.53) [1, f. 114]. „Este evident că de la lot renunțau țăranii care n-aveau nici animale de tracțiune, nici inventar, adică cei săraci, iar loturile scoase la licitație erau procurate de țăranii înstăriți” [4, 83]. Deci,

Regulamentul de la 14 iulie 1868 crea condiții mai favorabile pentru diferențierea socială a țăranimii în comparație cu Regulamentul de la 19 februarie 1861.

Acestea sînt trăsăturile distincte ale împrăștiării țăranilor – chestiunea-cheie a Regulamentului agrar din Basarabia.

Capitolul II al „*Regulamentului despre relațiile agrare a țăranilor regiunii Basarabia*” se referă în exclusivitate la impozitele care urmau a fi prestate de către țăranii. Primind în folosință o parte a pămîntului, stăpînit pînă la 1868 de către moșieri, țăranii erau impuși să presteze față de latifundiar darea în bani și boierescul (art.60-61) [1, f. 114].

Mărirea și modalitatea de prestare a dării în bani se stabilea în urma unei înțelegeri mutuale între proprietar și țăranii (art.63), în cazul cînd nu se ajungea la o asemenea înțelegere, darea se fixa în următorul mod: în județul Hotin – 2 ruble 10 copeici – 2 ruble 50 copeici pentru o desetină pe an; în județul Bălți – 1 rublă 80 copeici; în județul Soroca – 1 rublă 80 copeici – 2 ruble 10 copeici; în județul Orhei – 2 ruble; în județul Chișinău – 2 ruble – 2 ruble 80 copeici; în județul Bender – 1 rublă 60 copeici; în județul Akkerman – 1 rublă 20 copeici (art. 65) [1, f. 114]. După cum observăm, prețul răscumpărării varia de la județ la județ, în funcție de calitatea solului. Astfel, dacă în județele de sud, regiune cu sol de o calitate mai inferioară, prețul varia între 1 rublă 20 copeici și 1 rublă 60 copeici, atunci în județul Hotin, unde solul avea o fertilitate sporită, prețul unei desetine ajungea la 2 ruble 50 copeici. În unele cazuri, la indicația Administrației regionale în probleme țăărănești din Basarabia, acest impozit putea fi micșorat (art.71) sau mărit (art.70) cu 15%, în dependență de calitatea solului și amplasamentul terenului agricol, primit de către țăran [1, f. 114-115].

Termenii de plată a dării în bani către proprietar se fixau de două ori pe an – la data de 1 aprilie și 1 octombrie (art.74) [1, f. 114-115], adică de Sfîntul Gheorghe și Sfîntul Dumitru [9, p. 220]. Cu toate acestea, impozitele stabilite de Regulamentul agrar din 1868 din Basarabia erau mai mici decît în alte gubernii ale Imperiului Rus. Astfel, „darea în bani, varia în Basarabia între 1 rublă 20 copeici și 2 ruble 50 copeici pentru o desetină raportată la suprafața medie a lotului pe întreaga Rusie (3,3 desetine), s-ar fi estimat între 3 ruble 96 copeici și 8 ruble 25 copeici pentru lot, în timp ce în guberniile rusești aceasta varia între 8 și 12 ruble” [4, p. 86].

Afară de darea în bani, țăranii prestau moșierului boierescul care rămînea în vigoare încă 2 ani din ziua publicării regulamentului. După expirarea termenului indicat, urma să se presteze doar darea în bani (art.84) [1, f. 115]. Mărirea boierescului constituia 12 „*urocinîh dnei*” sau 40 de zile lucrătoare.

Articolele 78-79 se refereau la reevaluarea dării în bani, stipulînd că „darea în bani, stabilită în regulament rămîne neschimbată pentru 20 de ani, după care, la cererea moșierului sau a țăranilor poate fi reevaluată pe următorii 20 de ani” [1, f. 115].

Din ziua publicării Regulamentului, țăranii erau eliberați de prestarea dijmii (zeciuielii), afară de zeciuiala pentru fructe și viță-de-vie (art.81). Corvoada rămînea în vigoare încă pe un an (art.82). Țăranii puteau trece de la boieresc la darea în bani, în unul din termenii – 1 aprilie și 1 octombrie, doar cu acordul moșierului (art.84-85) [1, f. 115].

Partea a patra a capitolului III se referea la măsurile de asigurare a unei corecte îndepliniri a impozitelor stabilite în regulament. Conform art.88, impozitele erau prestate în folosul moșierului, avînd la bază răspunderea colectivă a întregii obști. Restanțele la darea în bani se încasau cu aplicarea amenzii pentru întîrziere - cîte o copeică pe lună de la fiecare rublă (art.91) [1, f. 115-116]. În cazurile în care țăranii își încălcau angajamentele și nu plăteau darea cuvenită, proprietarul avea dreptul să

recurgă la concursul autorităților administrative, locale sau guberniale, care, în baza art. 93-94 din legea de împrumut, ce viza angajarea muncii țăranilor, acestora li se sechestra simbria pentru plata restanței față de proprietar, măsură ce a generat numeroase neînțelegeri [7, p. 137]. Dacă și aceste măsuri se dovedeau a fi insuficiente, moșierul putea să sechestreze pământul de la țăranul restanțier și să-l transmită altor membri ai obștii sau să-l vîndă cu tot cu gospodăria restanțierului la o licitație publică, organizată cu concursul autorităților locale (art.95) [1, f. 115].

Dacă țăranii se eschivau de la prestarea boierescului, moșierul avea dreptul să transforme zilele de muncă obligatorii în restanță la darea în bani (art.98) [1, f. 115-116] și, conform art. 92, să-l impună pe țăran să plătească restanța bănească sau s-o lucreze pe pământul moșierului.

Capitolul III „*Despre elaborarea, verificarea, aprobarea și punerea în aplicare a actelor de împrumut (уставные грамоты – V.S.)*” specifică unele nuanțe privind documentul de bază în conformitate cu care s-a înfăptuit împrumutarea, făcînd o descriere detaliată a acestuia. În conformitate cu art.3 al Regulamentului de la 14 iulie 1868, “raporturile funciare între proprietari și țăranii stabiliți pe pământul lor erau fixate în actele de împrumut, care se elaborau în ordinea indicată în articolele 101-110 ale prezentului Regulament” [1, f. 112]. Informația oferită de actele de împrumut – documente de bază, ce reglementau relațiile funciare ulterioare între țăran și moșier – au un rol substanțial în studierea problemei privind aplicarea reformei agrare în Basarabia.

Atît Regulamentul de la 14 iulie 1868 în ansamblu, cît și principiile generale de elaborare, verificare, aprobare și punere în aplicare a actelor de împrumut au la bază Regulamentul de la 19 februarie 1861, totodată, păstrîndu-se unele particularități locale. O particularitate importantă era că în Basarabia, spre deosebire de guberniile rusești, actele de împrumut erau puse în aplicare nu concomitent, dar pe diferite moșii, în termeni diferiți. Aceasta se explică prin faptul că în Basarabia, pînă la reformă, țăranii foloseau pământul moșieresc în baza unor contracte încheiate cu proprietarul, iar actele de împrumut puteau să fie puse în aplicare doar după expirarea termenului stipulat în condițiile contractului.

Sarcina elaborării actelor de împrumut revenea Administrației regionale în probleme țăărănești din Basarabia, iar urmărirea corectitudinii implementării acestora era efectuată atît de instituția nominalizată cît și de judecătorii de pace și de Congresele județene ale judecătorilor de pace.

Regulamentul de la 14 iulie 1868 stabilea că actele de împrumut urmau să fie elaborate și puse în aplicare în timp de doi ani din ziua publicării regulamentului, adică de la data de

1 octombrie 1868 pînă la 1 octombrie 1870. În realitate, acest lucru s-a tergiversat. Chiar membrii Administrației regionale în probleme țăărănești recunoșteau că „actele de împrumut sînt puse în aplicare foarte anevoios, încălcîndu-se termenii stabiliți” [13]. Pînă la 1 octombrie 1870, urmau să fie puse în aplicare asemenea acte doar pe moșiile mari. Pe moșiile mici (cu o suprafață mai mică de 300 desetine de pământ) acestea au început să fie puse în aplicare după 4 aprilie 1875, cînd a fost aprobat „*Regulamentul despre orînduirea țăranilor stabiliți pe ocinile razeșești și moșiile mici din gubernia Basarabia*” [14, p. 113-114].

Fiecare act de împrumut indica: denumirea localității și județul la care aparține aceasta; gradul sau titlul, numele și prenumele proprietarului; numărul țăranilor ce au dreptul la lot în conformitate cu articolul 7 al Regulamentului de la 14

iulie 1868; cîți dintre ei folosesc loturi de pămînt și cîți nu au deloc pămînt; în ce bază folosesc țăranii pămîntul: înțelegere mutuală sau contract; cantitatea totală a pămîntului folosit de către țărani; cantitatea pămîntului din posesia moșierului și ce suprafață din acesta este ocupată de păduri; dacă țăranii au dreptul la un lot suplimentar și anume de ce mărime; suprafața totală a terenurilor arabile ce trec în folosința țăranilor și hotarele bine stabilite ale acestuia; cîte loturi familiale sînt în sat și ce suprafață au acestea; în ce bază țăranii îndeplinesc prestațiile în folosul moșierului: în baza unei înțelegeri mutuale sau ale unor norme juridice scrise; care este mărimea dării în bani convenită pentru pămîntul primit; condițiile de folosire a vadului de adăpare, a drumurilor pentru cirezi și a țărcurilor [15].

Acele de împroprietărire deveneau baza juridică a noilor relații economice dintre moșier și țărani, apărute în rezultatul implementării prevederilor Regulamentului din 14 iulie 1868.

Capitolul IV al regulamentului agrar „*Despre răscumpărarea de către țărani a pămîntului*” preciza că „terenurile arabile acordate țăranilor pot fi procurate de aceștia în proprietate privată, atît cu concursul, cît și fără concursul Guvernului” (art.111) [1, f. 117].

Condițiile de răscumpărare în Basarabia erau aproximativ identice cu cele prevăzute în Regulamentul de la 19 februarie 1861, dar s-au păstrat și unele nuanțe cu tentă locală. Astfel, conform art.114, țăranii puteau să se dezică de răscumpărarea loturilor proprii, cu dreptul de a locui încă un an pe locul vechi de trai, după care urmau să părăsească pămîntul și gospodăria lor sau puteau să răscumpere doar o parte a lotului (art.115). Loturile de pămînt pe care țăranii au refuzat să le răscumpere nu se includeau în domeniul moșieresc, dar, conform art.95, se transmiteau în proprietate altor persoane din pătura țărănească, în urma efectuării unei licitații publice (art.116) [1, f. 117].

Articolul 111 al Regulamentului acordă posibilitate statului să devină intermediar între țăran și moșier. Țăranul urma să achite 20% din suma de răscumpărare, restul sumei o achita statul (art.111-113) [1, f. 117]. Creditul oferit de stat urma să fie amortizat pe parcursul a 49 de ani, țăranul devenind debitor al statului pînă la achitarea întregii sume, inclusiv a procentelor. Astfel, „în guberniile rusești suma răscumpărării constituia 867 mil. rub., iar procentele și dijma la aceasta 1 mlrd. 200 mil.rub.. În total țăranii plăteau pentru pămîntul ce costa 554 mil. o sumă de peste 2 mlrd. rub.” [4, p. 95-96]. În Basarabia, prețul pentru răscumpărarea pămîntului era de 29,3 mil. rub., iar procentul și dijma - 45 mil. rub.. Deci țăranii urmau să achite circa 75 mil. rub. pentru pămîntul care costa 13 mil., aproape de 6 ori mai mult față de prețul real al pămîntului [4. p. 96].

După trecerea lotului în proprietate privată, țăranii, conform stipulațiilor Regulamentului agrar din 1868, treceau în categoria țăranilor-proprietari [1, f. 117], devenind stăpîni deplin ai terenurilor sale.

REGULAMENTUL DESPRE RELAȚIILE AGRARE A ȚĂRANILOR REGIUNII BASARABIA STABILITI PE PĂMÎNTUL PROPRIETARILOR PRIVAȚI, A MĂNĂSTIRILOR ȘI A ALTOR INSTITUȚII ECLEZIASTICE

(aprobat la 14 iulie 1868)

Introducere

1. Țăranii regiunii Basarabia, stabiliți pe pămîntul proprietarilor privați, mănăstirilor și a altor instituții ecleziastice, în conformitate cu prezenta lege, au dreptul să primească un lot de pămînt, în folosință permanentă, pe acele moșii unde sunt stabiliți, în baza principiilor formulate în articolele 7-59. Dreptul de proprietate asupra terenului acordat în folosință țăranilor aparține moșierului.

2. Pentru lotul primit țăranii sînt obligați să îndeplinească prestații în folosul proprietarului,

stabilite în prezentul Regulament (art. 60-100).

3. Raporturile funciare între proprietari și țăranii stabiliți pe pământul lor sînt fixate în actele de împrumut, elaborate în conformitate cu prevederile stipulate în art. 101-110 ale prezentului Regulament.

4. Terenurile arabile atribuite țăranilor pot fi procurate de ei în proprietate privată în conformitate cu normele indicate în articolele 101-118 ale prezentului Regulament.

5. Prevederile expuse în acest Regulament nu se referă la țăranii stabiliți pe ocinele razeșesti. Țăranii care locuiesc pe acest pământ, îl exploatează și îndeplinesc prestații în baza unei înțelegeri mutuale cu razeșii.

6. Pe domeniile pe care țăranii se folosesc de pământ și îndeplinesc prestații în baza unor condiții formale încheiate cu proprietarul, confirmate de legislația existentă, (*art. 897 al Codului de legi privind averea, vol. IX, ed. a. 1857*) aceste condiții rămîn în vigoare pînă la expirarea termenului indicat în ele. Odată cu expirarea termenului indicat în ele, asupra țăranilor acestor domenii se răsfrîng normele referitoare la relațiile agrare a țăranilor expuse în prezentul Regulament. Pe domeniile pe care țăranii exploatau pământul în baza unor condiții formale, pînă la punerea în aplicare a actelor de împrumut, aceștia continuă să folosească atît terenurile agricole cît și alte bunuri funciare pe care le utilizau în ziua publicării prezentului Regulament și să îndeplinească pentru acestea prestații în folosul proprietarului, conform art. 80-83.

Capitolul I. Despre împrumut și folosire de către țărani a terenurilor agricole și altor bunuri funciare

Partea întâi. Despre împrumut

7. Conform prevederilor prezentului Regulament, dreptul de a primi loturi de pământ au țăranii înregistrați pe domenii, atît cei căsătoriți, cît și cei burlaci (necăsătoriți sau văduvi), la fel cei care s-au înscris în pătura micilor burghezi (elufici) dar nu și-au schimbat locul de trai și la momentul publicării Regulamentului se foloseau de pământ, ne avînd în altă parte proprietate imobilă. Țăranii care nu locuiesc pe domeniile pe care au fost înscrși în recensămîntul fiscal (din 1857- V.S.), au dreptul la împrumut pe locurile actuale de trai.

8. Înregistrarea țăranilor cu terenuri arabile și alte bunuri funciare se efectuează în urma încheierii unei înțelegeri mutuale între proprietar și țăran, consemnată de judecătorul de pace, în ordinea stabilită de lege. Dacă o asemenea înțelegere nu va fi încheiată, atunci în folosința țăranilor rămîn: gospodăriile, vadrurile de adăpare a vitelor, livezile, viile, țarcurile, terenurile arabile, fînețele și pășunile de care ei se foloseau pînă la aprobarea prezentului Regulament avînd la baza o înțelegere mutuală cu proprietarii de pământ sau conform amendamentelor (*la art. 887 al Codului de legi privind averea, ed. a. 1857*).

Adnotare. Pe moșiile, unde există păduri, țăranii le pot folosi doar încheind o înțelegere mutuală cu proprietarul.

9. Pământul și bunurile funciare moșierești, care au fost acordate țăranilor în arendă, pe termen scurt, contra unei plăți în bani, produse sau muncă, nu se includ în lotul de împrumut. Totuși, în acele sate, unde, odată cu încorporarea terenurilor indicate în folosința țăranilor, suprafața terenului depășește norma stabilită de legea din 1846 (Contractul Normal - V.S.) (*amendament la art. 887 al Codului de legi privind averea, ed. a. 1857*) țăranii au dreptul să păstreze lotul dacă acesta nu depășește 13 desetine 1768 sajini, respectînd prevederile art. 13.

10. Țăranii fără pământ și cei ale căror loturi familiale nu ajung la mărimea indicată mai jos în art. 11 au dreptul să primească loturi noi sau suplimentare din domeniul moșierului cu condiția că acestuia îi rămîne la dispoziție nu mai puțin de 1/3 din suprafața totală a terenurilor arabile ale moșiei (art. 19).

11. Mărimea superioară a lotului familial este stabilită în dependență de regiune în ordinea următoare (inclusiv gospodăria țărănească):

- În județul Hotin**, pentru prima regiune – 8 desetine;
- pentru a doua regiune – 8 ½ desetine.
- În județul Iași** – 9 ½ desetine.
- În județul Soroca**, pentru prima regiune – 8 desetine;

pentru a doua regiune –	9½ desetine.
În județul Orhei –	8 desetine.
În județul Chișinău, pentru prima regiune –	8 desetine;
pentru a doua regiune –	9½ desetine.
În județul Bender, pentru prima regiune –	10½ desetine;
pentru a doua regiune –	11½ desetine.
În județul Akkerman –	13½ desetine.

Demarcarea exactă a regiunilor în județele Hotin, Soroca, Chișinău și Bender, pentru care sînt stabilite diferite mărimi superioare ale lotului se încredințează Administrației regionale în probleme țărănești, după aprobarea Guvernatorului general, care va informa Ministerul Afacerilor Interne despre delimitările efectuate.

Adnotare 1. Dacă moșia nu corespunde regiunii în raza căreia se află, la cererea moșierului sau a țăranilor, judecătorul de pace examinează cît mai urgent dosarul și dacă demersul este recunoscut temeinic, este transmis Administrației regionale în probleme țărănești conținînd informația de rigoare și avizul personal al judecătorului de pace. Dacă Administrația va recunoaște demersul fondat, atunci, cu aprobarea Guvernatorului general, unei asemenea moșii (conform stipulațiilor art. 70 și 71 ale prezentului Regulament privind mărirea sau micșorarea impozitelor) i se poate aplica mărime lotului, stabilit pentru una din regiunile învecinate, ce corespunde mai bine calităților moșiei date.

Adnotare 2. În prezentul Regulament o desetină este egală cu 2400 de sajini pătrați. Măsura de pămînt falcia, folosită în regiunea Basarabia, constituie 3,125 sajini pătrați, adică o desetină și 725 sajini pătrați.

12. Repartizarea terenurilor agricole, pentru satisfacerea cererilor țăranilor, depuse conform art. 10 și 14, se efectuează din bunurile funciare din posesia moșierului numai în acele cazuri, cînd obșteea, nu o va putea face.

13. Dacă pentru satisfacerea tuturor cererilor depuse de țărani ar fi nevoie de o cantitate de pămînt care, fiind distribuită, ar lăsa moșierului mai puțin de 1/3 din totalul pămînturilor arabile ale moșiei (art.19), atunci, în lotul suplimentar se atribuie doar cantitatea ce depășește treimea indicată. Distribuirea terenurilor date între țăranii care au depus cereri se încredințează obștii; țăranii, care nu dețin deloc pămînt au dreptul de prezumție la primirea lotului.

14. Cererile privind atribuirea loturilor suplimentare din bunurile funciare aflate în posesia proprietarului, în conformitate cu art.10, se depun atît la alcătuirea actelor de împrumut pentru fiecare moșie, cît și pe parcursul a 5 ani după punerea în aplicare a actelor de împrumut. Cererile sus-menționate sînt prezentate de către țărani direct judecătorului de pace la elaborarea actelor de împrumut; o dată cu punerea în aplicare a acestora, cererile se depun în Administrația locală a plasei, care depune petițiile date într-o carte specială încredințată judecătorului de pace.

15. În conformitate cu cererile depuse, privind atribuirea lotului se înfăptuiește la punerea în aplicare a actelor de împrumut. Cererile depuse mai tîrziu sînt satisfăcute după expirarea termenului de 5 ani, însă pînă la sosirea unui nou an agricol. Aceste petiții vor fi satisfăcute doar avînd acordul proprietarului de pămînt sau în cazurile indicate în art.16 și 17.

Adnotare. Distribuirea loturilor în proprietate țăranilor; în baza cererilor depuse la elaborarea actelor de împrumut, nu-i lipsește pe aceștia de dreptul de a depune cereri la punerea în aplicare a actului de împrumut pentru atribuirea unui lot suplimentar ce n-ar depăși mărirea indicată în art.11, procedură valabilă 5 ani.

16. Dacă țăranii care doresc să primească pămînt pentru întocmirea unei noi gospodării reprezintă nu mai puțin de 1/5 din totalul gospodărilor de pe moșie, atunci distribuirea terenurilor agricole, aflate în posesia moșierului, care reprezintă mai mult de 1/3 din suprafața totală a moșiei (art.13) se înfăptuiește fără a se aștepta expirarea termenului de 5 ani indicat în art.14. După expirarea acestui termen, se efectuează distribuirea terenurilor pentru acei țărani, care au întocmit cereri pentru a primi loturi suplimentare.

17. Dacă pînă la expirarea termenului stabilit pentru atribuirea loturilor suplimentare țăranilor (art.14), proprietarul va dori să vîndă o parte sau întreaga moșie, el este obligat, înainte de scoaterea la licitație a moșiei, să satisfacă toate cererile depuse de țărani. La fel se va proceda și în cazul cînd moșierul va prezenta revendicarea despre răscumpărarea obligatorie a lotului de către țărani.

Judecătorul de pace dă acestei revendicări cursul stabilit doar la satisfacerea, atât a cererilor existente, cât și a celor care vor fi întocmite de țărani la anunțarea de către proprietar a revendicărilor de răscumpărare.

18. O dată cu expirarea termenului de 5 ani, indicat în art. 14, după satisfacerea tuturor cererilor legitime depuse de către țărani privind atribuirea a noi loturi sau a unor loturi suplimentare, țărani nu mai au dreptul de a primi loturi și proprietarii sînt eliberați de obligația de a mări ulterior lotul din folosința țăranilor, în conformitate cu stipulațiile prezentului Regulament.

19. În cazurile stipulate în art. 10, 16 și 17, la calcularea suprafeței totale a terenului arabil a moșiei sînt luate în calcul toate bunurile funciare ce aparțin moșierului la moment, atît în satul în care se distribuie lotul, cît și pe alte domenii ale proprietarului ce se găsesc la o distanță nu mai mare de 10 verste de la acel sat, inclusiv pădurile. Dacă în componența 1/3 din totalul bunurilor funciare enumerate pădurile ocupă o suprafață egală cu " sau mai mult de 1/3 din moșie, atunci Administrația regională în probleme țărănești, avînd aprobarea Guvernatorului general, stabilește dacă pădurea trebuie să fie luată în calcul și dacă da, atunci ce suprafață anume.

20. Conform art. 10 terenul acordat țăranului trebuie să fie situat la o distanță ce nu depășește 10 verste de la sat și, dacă amplasamentul permite, să fie repartizat în loturi întregi.

21. În componența lotului acordat țăranilor conform prezentului Regulament (art. 8-11), este inclus doar pămîntul arabil.

22. Nu sînt incluse în lotul țărănesc și nu sînt supuse impozitării în folosul moșierului, terenurile agricole din proprietatea țăranilor care nu pot fi folosite nici în calitate de ogor, nici în calitate de fineață și în general nu sînt practicabile: nisipurile, mlaștinile, rîpile pietroase și lutoase și alte suprafețe asemănătoare, la fel străzile, stradelele destinate circulației, drumurile rezervate pentru mînatul vitelor plasate pe pămîntul moșieresc, în conformitate cu art. 27.

Adnotare 1. Cîmpurile existente, unde nu s-ar afla, nu sînt incluse în categoria terenurilor neroditoare.

Adnotare 2. *La calcularea suprafeței care nu se încorporează lotului se ține cont de lățimea străzilor în măsura stabilită de lege, ce constituie în localități: pentru drumurile mari nu mai mult de 10 sajini, pentru restul drumurilor – nu mai mult de 6 sajini.*

23. În regiunile, unde există sărături, la calcularea suprafeței loturilor, atît existente, cît și noidistribuite, se cuvin 3 desetine de sărătură pentru 1 desetină de pămînt arabil. Atît întregul lot, cît și o parte considerabilă a acestuia nu poate consta doar din sărături.

Adnotare. *Administrația regională în probleme țărănești stabilește mărimea acceptabilă a sărăturilor din componența lotului țărănesc.*

24. Pădurile nu sînt incluse în componența lotului țărănesc. Tufișurile de pe cîmpiile, finețele și imașurile țăranilor, ce se aflau în folosința acestora pînă la aprobarea prezentului Regulament, rămîn în folosința lor fiind incluse lotului țărănesc. În componența lotului sînt incluse suprafețele de stufăriș aflate în folosința țăranilor pînă la aprobarea prezentului Regulament.

25. Vadul de adăpat vitele, folosit de către țărani pînă la punerea în aplicare a prevederilor Regulamentului, rămîne în folosința lor. Dacă acesta era comun – a moșierului și țăranilor – el rămîne în folosința comună. Moșierul poate acorda țăranilor în schimbul vadului comun a unui vad nou, înțelegîndu-se în prealabil cu aceștia. În caz contrar – cu permisiunea judecătorului de pace, urmîndu-se procedura existentă.

26. Vadul separat distribuit țăranilor, în schimbul celui comun, urmează să conțină apă potabilă în cantități mari și după posibilitate să fie amplasat la o distanță nu mai mare de sat decît se afla precedentul.

27. Dacă vadul de adăpat vitele, comun sau separat, propus țăranilor este izolat de gospodăriile lor prin pămîntul moșierului, atunci se rezervă un drum pentru accesul cirezilor la el. În acest caz moșierul are următoarea posibilitate: sau să indice un drum special de acces la vad, sau să permită mînarea vitelor peste cîmpurile, finețele și imașurile proprii, indicînd drumul la propria discreție. În cazul cînd vadul din folosința exclusivă a moșierului este separat de gospodăria sa prin loturile țărănești, el are dreptul să stabilească un drum special pentru mînarea vitelor peste acest pămînt.

28. În componența gospodăriei țărănești este inclus tot pămîntul pe care sînt ridicate construcții, la fel grădinile, livezile, cînepiștele, treierăturile, hameiurile, prisăcile și alte bunuri funciare adiacente, precum și vadurile de adăpat vitele, țarcurile pentru vite și spațiile între casele țăranilor, afară de stradelele destinate circulației.

29. În târgușoarele meșteșugărești și orășelele moșierești, unde gospodăriile țăranilor pot fi deosebit de prețioase, cantitatea terenului arabil atribuit gospodăriei se stabilește prin conturul locului așezării în natură.

30. Dacă pământul atribuit gospodăriei nu este clar delimitat de cînepiște, drumurile pentru cirezi și cîmpurile adiacente așezării, sau cînd în interiorul satului există spații pustii din cauza dispersării caselor, atunci fiecărui gospodar i se cuvine (în contul terenului obștesc), încă cîte 1200 de sajini pătrați, aici incluzîndu-se țărcurile și spațiile libere între gospodării.

31. În componența gospodăriei țăărănești nu pot fi incluse terenurile pe care sînt ridicate diferite construcții, sîdite grădini și livezi, ce aparțin moșierului, precum și locuințele construite de el sau posesor în care trăiesc persoanele care îi deservesc domeniul.

32. Spațiul liber dintre gospodăriile țăărănești (afară de stradelele destinate circulației) aflat în folosința țăranilor este inclus gospodăriei, la fel ca și țărcurile interne.

33. Spațiul destinat pieței, al cărei venit este perceput de moșier, nu se include gospodăriei țăărănești, dar rămîne la dispoziția proprietarului, țăranii păstrînd dreptul liberei circulații prin aceasta pentru ei și cirezile lor.

34. Pe terenurile destinate pieței, ce rămîn în posesia proprietarului, țăranii pot practica comerțul, de rînd cu persoanele străine, fără a fi supuși la anumite taxe ce nu sînt stabilite de legile existente.

Partea a doua. Folosirea terenurilor arabile și a altor bunuri funciare

I. Despre dreptul de proprietate

35. Pămîntul aflat în proprietatea țăranilor este numit *pămînt obștesc* constituind proprietatea întregii obști satești. Acest pămînt atît în întregime, cît și parțial, nu poate trece nici într-un caz în proprietatea moșierului, dar constituie bunul comun, inviolabil al întregii obști, fiind predestinat pentru întreținerea țăranilor.

36. Loturile de pămînt obștesc, gospodăriile și cîmpurile anumitor familii devin proprietate ereditară a acestora. Ordinea moștenirii loturilor familiale și a împărțirii lor este stabilită prin obiceiurile locale.

37. Loturile familiale pot fi împărțite la transmiterea prin moștenire cu condiția ca fiecare parte să nu fie mai mică de 1/2 din mărimea superioară stabilită pentru regiunea în care se află terenul.(art.11).

38. Loturile familiale ale căror stăpîni nu le-au lăsat urmașilor trec la dispoziția obștii satești.

39. Obștea satească dispune de pămîntul din cadrul gospodăriei țăărănești și de alte terenuri agricole din proprietatea comună și inviolabilă a tuturor țăranilor.

40. Fiecare țăran are dreptul de a ceda lotul său altui consătean care face parte din aceeași obște satească, sau unei persoane străine, primită în obște în baza obiceiurilor existente.

41. O dată cu trecerea în altă pătură socială, țăranul pierde dreptul de a folosi pămîntul comun al obștii pe care a părăsit-o.

42. Țăranii puteau utiliza loturile atribuite pentru semănături, cultivarea diferitelor plantele, fîneață sau pășune, la propria discreție, însă urmau să se conformeze la restricțiile enumerate mai jos:

1) străzile, stradelele destinate circulației, drumurile pentru cirezi urmau să rămînă accesibile pentru folosirea comună, de aceia țăranii nu le puteau ara, semăna și nu puteau ridica pe ele construcții.

2) țăranii nu trebuiau fără acordul moșierului: a) să are, să semene sau să sape imașurile, ce se aflau în proprietate comună; b) să se abată de la asolamentul stabilit acolo unde terenurile arabile ale obștii se intercalau cu cele ale moșierului.

3) să ridice construcții sau să prelucereze țărcurile și alte terenuri din proprietatea obștii, fără acordul membrilor acesteia.

43. Pe pămîntul aflat în proprietate comună a țăranilor și moșierului (afară de imașuri), țăranii aveau dreptul de a extrage nisip, turbă, lut și piatră simplă, fără o oarecare restricție.

Adnotare. Terenurile țăărănești neproductive, ca și cele ce nu sînt supuse impozitării în favoarea moșierului, puteau fi gestionate de acesta la propria discreție.

44. Afară de utilizarea liberă a apei în scopuri casnice, agricole sau meșteșugărești, țăranii aveau dreptul de a folosi apa aflată la hotarul lotului său pentru organizarea zăgazurilor și bazinelor

de apă, în scopuri de irigare, pentru construirea pe râuri (afară de cele navigabile) a morilor puse în mișcare de apă, fără a organiza zăgazuri, pentru înființarea cheilor și vadurilor ne comerciale, necesare pentru gospodărie. În conformitate cu legislația existentă, țăranii puteau folosi apa cu condiția de a nu inunda terenurile agricole ale vecinilor și a nu aduce daune construcțiilor moșierești, puse în mișcare de apă.

Adnotare. Pentru înființarea unor noi zăgazuri, bazine și ducerea apei spre terenurile sale, țăranii urmau să ceară acordul moșierului. În caz de interdicție, ei puteau prezenta plângeri judecătorești de pace.

45. În raza moșiei doar moșierul avea dreptul să vîneze. Țăranului nu i se interzicea să nimicească pe pămîntul obștesc animalele, păsările sălbatice și dăunătoare gospodăriei.

46. Pe pămîntul obștesc țăranii aveau dreptul să ridice orice construcție, respectînd dispozițiile generale ale *Statutului privind construcțiile* și prevederile de mai jos:

1) țăranilor li se interzicea să ridice noi construcții fără acordul moșierului: a) fără instalații de încălzire - mai aproape de 50, iar locuințe și alte acareturi cu instalații de încălzire (băi, șuri pentru snopi, fierării, ș. a.) – mai aproape de 150 de sajini de la construcțiile moșierești.

b) în general orice construcție – mai aproape de 150 de sajini de la marginea pădurii moșierești.

2) nici un țăran, în afara lotului său, n-avea dreptul să ridice construcții pe pămîntul din folosința comună, fără acordul obștii. În raza lotului său el putea, la propria discreție, să ridice și să mențină orice fel de construcție, fie cu caracter agricol, comercial sau meșteșugăresc, respectînd legile existente.

47. Fiecare țăran putea să organizeze și să întrețină pe pămîntul său hanuri (fără a comercializa băuturi alcoolice), ateliere meșteșugărești, industriale și comerciale, fără a cere o permisiune specială de la obște sau de la moșier.

48. Iarmaroacele, târgurile și cîrciumile pot fi deschise pe pămîntul obștesc conform principiilor referitoare la țăranii temporar-supuși, cu acordul adunării obștești, în anumite cazuri stabilite de lege, cu acordul moșierului.

II. Despre refuzul de la pămînt

49. Țăranul care dorește să treacă în altă obște sau pătură socială, poate refuza lotul primit, dar trebuie să respecte cu precizie principiile generale, stabilite în cazul părăsirii obștii satești de către țărani.

50. Țăranul are dreptul să refuze întregul lot, ce i s-a acordat în folosință, sau o parte a acestuia, ce depășește L din lotul familial stabilit pentru regiunea cu mărime superioară, fără a părăsi obștea (art.11).

51. Loturile care au fost refuzate trec în gestionarea obștii satești, care le acordă în folosință ereditară țăranilor ce îndeplinesc vrednic prestațiile, respectînd principiile expuse în articolele următoare.

52. O dată ce lotul abolit a trecut la discreția obștii, conducerea satească convoacă imediat pe țăranii ce doresc să-l ia în folosință.

53. Dacă la apel vor prezenta cereri cîțiva țărani concomitent, prioritate se acordă familiilor care n-au fost împrumutate sau celor noi formate, apoi celorlalți țărani, la discreția obștii.

54. Alegerea noului stăpîn dintre concurenți, în ordinea menționată în articolul precedent, se face conform deciziei adunării obștești. Despre această hotărîre va fi anunțat imediat moșierul.

55. În cazul prezenței unor motive evidente de îndoială a bunăstării și corectitudinii stăpînului desemnat de obște, moșierul, sistînd aplicarea hotărîrii obștești, poate prezenta o plîngere judecătorești de pace în legătură cu această sentință care, după adunarea informațiilor necesare, confirmă sau revocă stăpînul desemnat de obște, și în ultimul caz dă dreptul moșierului de a oferi lotul altui membru al obștii satești.

Adnotare. Dacă noul stăpîn, desemnat de obște, nu are restanțe la impozite și dacă va plăti, o dată cu luarea deciziei de către adunarea obștească, impozitul anual pentru lot, el nu va putea fi lipsit de dreptul de deținere a lotului.

56. Dacă membrii obștii nu vor pretinde la lotul abolit sau dacă printre doritori nu va exista un stăpîn de nădejde, atunci, acest lot, în urma hotărîrii obștii, poate să rămînă în proprietatea întregii obști, care își va asuma obligația de a îndeplini prestațiile cuvenite în folosul moșierului.

57. Obștea va primi un termen de trei luni de la data refuzului de la lot pentru elaborarea unei hotărîri referitor la lotul abolit. Dacă la expirarea termenului, obștea nu a elaborat hotărîrea de

predare a lotului abolit sau de păstrare a acestuia, dreptul de folosire a unui asemenea lot, conform art. 95, va fi vîndut la o licitație publică.

58. Țăranul, care refuză lotul, are dreptul, atît imediat după refuz, cît și în timp de 6 luni după aceasta, să dărîme construcțiile, să le vîndă sau să le cedeze acelui gospodar, căruia îi este transmis lotul. Dacă pe parcursul a 6 luni construcțiile nu vor fi dărîmate sau cedate noului gospodar, atunci ele se vînd la licitația publică, iar banii sînt încasați de către stăpînul precedent.

59. Țăranul care a refuzat lotul, are dreptul de a dispune la propria discreție de pomii fructiferi și de alte plantații care cresc pe acesta. Dacă în termenul menționat în articolul precedent el nu va întreprinde în această privință nimic, atunci parcela pe care se află pomii fructiferi, conform art. 51, trece în gestionarea obștii. Obștea sau noul stăpîn recompensează gospodarul precedent pentru livezi, în baza unei înțelegeri mutuale sau în baza evaluării efectuate de către judecătorul de pace. Dacă nici obștea și nici unul dintre membrii ei nu va accepta aceste condiții, conform art.95, dreptul la gestionarea lotului abolit se vinde la o licitație publică.

Capitolul II. Despre prestațiile țăranilor în folosul moșierului

60. Țăranii îndeplinesc pentru pămîntul primit în folosul moșierului darea în bani și boierescul.

61. Țăranii care la publicarea Regulamentului îndeplineau boierescul pot trece la darea în bani respectînd normele expuse mai jos în art. 84-86. Atîta timp cît ei mai îndeplinesc boierescul, vor presta darea în bani în mărimea indicată în art. 80-83.

62. Pentru noile loturi acordate țăranilor, în baza art.10-18 ale prezentului Regulament, este stabilită doar darea în bani. Substituirea ei cu boierescul se face doar în baza unei înțelegeri mutuale între țăran și moșier, respectîndu-se prevederile art.69.

Partea întîi. Despre darea în bani

I. Despre mărimea dării în bani

63. Mărimea dării în bani se stabilește în urma încheierii unei înțelegeri mutuale între moșier și țăran. Dacă o astfel de înțelegere nu va fi încheiată, atunci mărimea acestei dări se stabilește în conformitate cu prevederile din articolele de mai jos.

64. Calcularea mărimii dării în bani cuvenite se efectuează pentru fiecare lot familial în parte, fiind direct proporțională cu mărimea lotului. Frațiunile de copeică se omit.

65. Pentru fiecare desetină de pămînt arabil aflat în proprietatea țăranilor, atît din componența gospodăriei, cît și din componența ogorului, darea în bani prestată față de moșier va constitui:

În județul Hotin	pentru o desetină
pentru regiunea cu teren de 8 desetine	2 r. 50 cop.
pentru regiunea cu teren de 8" desetine	2 r. 10 cop.
În județul Iași	
pentru regiunea cu teren de 9"desetine	1 r. 80 cop.
În județul Soroca	
pentru regiunea cu teren de 8 desetine	2 r. 10 cop.
pentru regiunea cu teren de 9" desetine	1 r. 80 cop.
În județul Orhei	
pentru regiunea cu teren de 8 destine	2 r. 80 cop.
În județul Chișinău	
pentru regiunea cu teren de 8 desetine	2 r. 50 cop.
pentru regiunea cu teren de 9" desetine	2 r. 50 cop.
În județul Bender	
pentru regiunea cu teren de 10" desetine	1 r. 60 cop.
pentru regiunea cu teren de 11" desetine	1 r.40 cop.
În județul Akkerman	
pentru regiunea cu teren de 13" desetine	1 r. 20 cop.

66. Țărcurile și alte spații pustii din raza satului nu sînt supuse impozitării dacă sînt folosite în comun de toți sătenii; dar dacă din locurile amintite va fi distribuit un lot pentru fondarea unei noi gospodării, atunci acesta va fi supus impozitării în egală măsură cu celelalte proprietăți funciare ale satului dat.

67. Pe moșiile, pe care țărani îndeplineau darea în bani, avînd la bază înțelegeri mutuale cu moșierul, ne confirmate în scris, se respectă următoarele principii:

a) țărani care îndeplineau doar darea în bani nu sînt supuși în nici un caz la o plată mai mare decît o prestau pînă la aprobarea prezentului Regulament. b) în cazurile în care țărani îndeplineau un impozit mai mic decît cel stabilit de prezentul Regulament, însă pe lîngă aceasta prestau moșierului diferite munci sau o anumită plată în natură, după aprobarea prezentului Regulament vor presta darea în mărimea stabilită în documentul dat.

68. Darea în bani poate fi substituită cu darea în natură doar în cazul înțelegerilor mutuale particulare și temporare, încheiate între moșier și țaran, de fiecare dată pe un termen ce nu depășește 3 ani; după expirarea acestuia – pot fi reînnoite.

69. Se interzice convertirea dării în bani prestată de țărani în boieresc. Dacă țărani doresc să presteze moșierului anumite munci în locul dării în bani, ei urmează să încheie înțelegeri mutuale, particulare și temporare cu moșierul pe un termen ce nu depășește 3 ani. După expirarea termenului de 3 ani, aceste înțelegeri pot fi reînnoite, cu acordul ambelor părți.

70. În urma unui demers al moșierului, Administrația regională în probleme țărănești are dreptul să mărească darea în bani percepută de la țărani, în baza art. 65 al prezentului Regulament, însă nu mai mult decît cu 15% în următoarele cazuri: 1) cînd gospodăriile țărănești sînt situate în localități meșteșugărești și orășele sau dacă așezarea este situată la o distanță ce nu depășește 5 verste de la Chișinău; 2) cînd terenurile arabile aflate în proprietatea țăranilor se deosebesc substanțial prin calitatea înaltă a solului de alte terenuri din aceeași regiune; 3) cînd pe terenurile agricole țărănești sînt plantate livezi sau plantații de tutun deosebit de rentabile.

71. Administrația regională are dreptul să micșoreze darea în bani, la demersul țăranilor, conform art.65 al prezentului Regulament, dar nu mai mult decît cu 15% în următoarele cazuri: 1) cînd pămîntul din care este alcătuit lotul țărănesc este de o calitate cu mult inferioară față de alte terenuri din aceeași regiune; 2) cînd terenurile arabile țărănești sînt situate departe de sat fiind fărîmițate; 3) cînd terenul este amplasat într-o regiune muntoasă; 4) cînd țărani nu dețin un vad accesibil de adăpare a animalelor.

72. Decizia privind mărirea sau micșorarea dării în bani, în baza art.70 și 71, este luată de către Administrația regională doar în urma cercetării la fața locului și la întocmirea unui aviz pozitiv din partea judecătorului de pace. În acest aviz trebuie să fie expuse în detalii acele date, în urma cărora este considerată justă mărirea sau micșorarea impozitului prestat de țărani.

73. În cazurile amintite în art.71, darea în bani urmează a fi direct proporțională cu mijloacele și profiturile reale ale țăranilor; dar în virtutea punctului a) al art.67, ea în nici un caz nu trebuie să depășească impozitul prestat de țărani pînă atunci.

II. Despre ordinea plății dării în bani

74. Termenul de plată a dării în bani față de moșier este stabilit în urma încheierii unei înțelegeri mutuale între acesta și țaran. În cazurile cînd o asemenea înțelegere nu va fi încheiată, țărani urmează s-o presteze de două ori pe an în părți egale: la 1 aprilie și la 1 octombrie.

75. Moșierul are dreptul să solicite plata dării în bani pe jumătate de an înainte.

76. Fiecare gospodăru îndeplinește în parte darea în bani, direct moșierului sau vechilului lui.

77. La încasarea dării (întregi sau în rate), moșierul sau vechilul lui oferă o recipisă cu semnătură, în care este indicată mărimea restanței în cazul cînd țaranul a achitat darea în rate. Moșierul poate întocmi o carte specială sau un registru în care va nota datele referitoare la primirea dării în bani de la țărani.

III. Despre reevaluarea dării în bani

78. Darea în bani stabilită la punerea în aplicare a prezentului Regulament rămîne neschimbată pe parcursul a 20 de ani din ziua publicării Regulamentului.

79. După expirarea termenului de 20 de ani, la cererea moșierului sau țăranilor, se face reevaluarea acestuia pe următorii 20 de ani, avînd la baza principiile formulate în actele emise de către Guvern.

Partea a doua. Despre boieresc

80. Țărani care la publicarea prezentului Regulament îndeplineau boierescul în conformitate cu *amendamentul la art. 887 al Codului de legi privind averea*, vol.IX, ed. a. 1857, pînă cînd vor

trece la plata dării în bani urmează să presteze boierescul în ordinea și mărimea stabilită de acele legi (*amendamentul la art. 887, vol.IX, art.12-26 și 29*), ținându-se cont de specificările din art.81 și 82.

81. După publicarea prezentului Regulament plata dijei (zeciuiala) de la toate produsele lotului țărănesc în folosul moșierului (*art.22 al amendamentului la art. 887 al Codului de legi privind averea, vol.IX, ed. a. 1857*), se anulează, excepție făcând zeciuiala de pe livezile de fructe și plantațiile de viță-de-vie situate în afara gospodăriei țărănești propriu-zise (*Ibidem, art. 4 și 29*). Țăranii vor presta zeciuiala de pe aceste plantații până la momentul când vor începe să presteze darea în bani, conform art.63-73 ale prezentului Regulament.

Adnotare. Administrația regională în probleme țărănești, cu aprobarea Guvernatorului general, are dreptul să stabilească ordinea colectării dijei (zeciuielei) pe moșiile pe care s-a păstrat impozitul dat, dar n-au fost stabilite condițiile de plată a acestuia.

82. Țăranii vor îndeplini cărașia, vor avea obligația de a transporta lemne la curtea moșierului, iar cei ce n-au animale de tracțiune, vor presta încă o zi de muncă suplimentară în locul celor două prestații încă pe durata unui an de la aprobarea prezentului Regulament, iar după expirarea termenului indicatb acesta se anulează.

83. Pe moșiile, pe care țăranii la publicarea prezentului Regulament prestau boierescul în muncă și produse agricole nu în conformitate cu *amendamentul art. 887 al Codului de legi privind averea, vol.IX, ed. a. 1857*, dar în urma unei înțelegeri mutuale încheiate cu moșierul până la convertirea la darea în bani (art.84-86), acești țărani continuă să îndeplinească prestațiile stabilite, dar conform prevederilor Regulamentului, iar peste un an sînt scutiți de corvoadă.

Partea a treia. Despre trecerea de la prestarea boierescului la plata dării în bani

84. Pînă la punerea în aplicare a actului de împrumut, țăranii pot trece cu acordul moșierului de la boieresc la darea în bani. Odată cu punerea în aplicare a actului de împrumut, fiecare țăran, ce îndeplinea boierescul, atît în baza *amendamentului la art. 887 al Codului de legi privind averea, vol.IX, ed. a. 1857*, cît și în urma unei înțelegeri mutuale cu moșierul, conform art.85, va presta darea în bani în mărimea indicată în act, fără a cere permisiunea proprietarului, dar anunțîndu-l în prealabil.

85. Țăranii pot trece de la prestarea boierescului la plata dării în bani în unul din termeni: 1 aprilie și 1 octombrie. Despre dorința de a presta darea în bani țăranul este obligat să anunțe moșierul cu jumătate de an înainte, iar la sosirea termenului - să plătească suma cuvenită pentru jumătate de an înainte.

Adnotare. Termenii și condițiile de trecere la plata dării în bani indicate în acest articol pot fi modificate în urma încheierii unei înțelegeri mutuale între moșier și țărani.

86. Dacă în cadrul obștii satești 4/5 din gospodari vor trece la plata dării în bani, iar boierescul va fi prestat doar de 1/5, atunci moșierul are dreptul să transfere și pe ultimii la plata dării în bani, fără acordul acestora fiind obligat să-i scutească pe jumătate de an de la prestarea boierescului.

Partea a patra. Despre garantarea corectitudinii îndeplinirii impozitelor

I. Despre responsabilitatea corectitudinii îndeplinirii impozitelor

87. Fiecare gospodar răspunde în parte de prestarea impozitelor cuvenite în folosul moșierului de pe lotul său.

88. Pentru impozitele prestate în folosul moșierului de pe loturile din componența pămîntului obștesc, care au fost abolite și au trecut la dispoziția obștii satești, conform art.51, obștea răspunde față de moșier în baza unei responsabilități colective a fiecărui membru, pînă cînd acest lot va trece în folosința unui nou gospodar sau va fi întors moșierului pentru a fi vîndut la o licitație publică, conform art.95.

Adnotare. Această prevedere nu se referă la terenurile sechestrate de la gospodarii săraci pentru restanțe la plata impozitului, în conformitate cu art.95.

89. Impozitele prestate pentru lotul abolit prin responsabilitate colectivă a întregii obști sînt plătite în bani și distribuite între gospodari la discreția obștii. În cazul cînd obștea a acumulat restanțe, la cererea moșierului, impozitele se distribuie fiecărui gospodar în dependență de suprafața de pămînt ce o deține, încasarea ulterioară a acestora se înfăptuiește conform prevederilor art.90-95.

II. Despre măsurile de asigurare a corectei încasări a dării în bani

90. Darea în bani se percepe în folosul moșierului cu aceeași severitate ca și impozitul fiscal de stat, avînd prioritate față de alte plăți.

91. Restanțele la darea în bani se încasează cu aplicarea amenzii pentru întîrziere - cîte o copeică pe lună de la fiecare rublă; alte amenzi pentru întîrziere, afară de cea amintită, nu sînt percepute.

92. Pentru a facilita țăranilor plata dării în bani, moșierul poate încheia cu ei înțelegeri mutuale, pentru a stabili o taxă în conformitate cu care restanțierii trebuie să compenseze prin muncă moșierului, la indicația acestuia, restanțele acumulate. Acest gen de înțelegeri sînt încheiate pe un termen ce nu depășește 3 ani, cu dreptul de a fi reînnoite la expirarea lui, fiind legalizate de către judecătorul de pace.

93. Dacă nu va fi încheiată o înțelegere mutuală sau dacă țăranii se vor eschiva de la munca în folosul moșierului pentru acoperirea restanțelor, atunci încasarea acestor restanțe se înfăptuiește în conformitate cu prevederile articolelor ce urmează.

94. La cererea moșierului de a încasa de la restanțier datoria și amenda, stabilite în art.91, autoritățile satești sînt obligate să aplice o sancțiune; pentru aceasta:

1) să perceapă venitul de la proprietatea imobilă ce aparține restanțierului pentru completarea restanței;

2) să dea pe restanțier sau pe cineva dintre membrii familiei sale la munci unui consătean sau moșierului; țăranii nu pot fi dați la munci moșierului contra voinței proprii și fără acordul acestuia;

3) să dea pe restanțier sau pe cineva din membrii familiei sale la munci altor persoane din același județ sau din județul vecin, pentru acoperirea restanței, cu condiția ca în casa să rămînă brațe de muncă; darea la munci în alte gubernii apropiate se permite doar în urma unei decizii a adunării obștești, cu aprobarea judecătorului de pace și doar pe acei restanțieri care nu plătesc impozitele din încăpăținare sau nepăsare;

4) să acorde un tutore restanțierului, fără acordul acestuia să nu-i permită gospodarului vinderea averii sale pentru acoperirea restanțelor; sau în locul restanțierului să desemneze alt stăpîn, fără a alunga pe precedentul și familia acestuia din casa în care locuiesc;

5) să supună sechestrului și vînzării averea imobilă a restanțierului;

6) să ordone vinderea acelei părți a averii mobile și imobile a restanțierului care nu prezintă o extremă necesitate pentru gospodăria sa.

Adnotarea 1. Starostele satului are mîină liberă în alegerea unei sau a cîtorva măsuri de constrîngere; însă la măsurile stabilite în punctul 5 și 6, conducerea satească poate recurge doar în cazuri excepționale, cînd celelalte măsuri de constrîngere se vor dovedi insuficiente pentru completarea restanței.

Adnotarea 2. Vinderea averii mobile și a imobilului restanțierului indicată în punctul 6 al acestui articol se efectuează după înaintarea unui demers din partea conducerii satești către Administrația Plasei; vinderea imobilului indicat în punctul 5 se efectuează în ordinea stabilită pentru vinderea imobilului țăranilor pentru restanțe în rate de despăgubire (Regulamentul privind răscumpărarea).

95. Dacă toate sancțiunile enumerate în art.94 se vor dovedi insuficiente, iar restanța va crește pînă la mărirea unui impozit anual, atunci însuși moșierul, cu acordul judecătorului de pace, confiscă de la gospodarul restanțier lotul și-l transmite, întreg sau în parcele, altor membri ai obștii satești care doresc să-l ia, obligîndu-se să presteze impozitul cuvenit și să achite restanțele acumulate; dacă nici un membru al obștii satești nu va dori să ia un astfel de lot, atunci moșierul, cu acordul judecătorului de pace, poate să ceară ca dreptul de folosință asupra lotului restanțierului, împreună cu gospodăria ce aparține acestuia, să fie transmisă altei persoane din categoria țăranilor, în urma unei licitații publice, cu condiția respectării următoarelor prevederi:

1) în decursul unei luni trebuie să fie înfăptuită inventarierea gospodăriei și terenurilor arabile ale țăranului restanțier, precizîndu-se cîte impozite sînt stabilite de Regulament de pe acesta în folosul moșierului; totodată, se face estimarea costului construcțiilor și livezilor ce se află pe acest lot;

2) Administrația regională al treburilor țăărănești indică termenii concreți pentru înfăptuirea licitației, aceștia fiind unul sau doi pe an pentru fiecare plasă;

3) înainte de sosirea termenilor stabiliți, toate loturile sechestrate de la restanțieri, precum și acelea care în conformitate cu punctele 10, 11 și 12 ale acestui articol s-au aflat în gestionarea

moșierului pe parcursul a 3 ani, se oferă în folosință ereditară în urma vinderii la o licitație publică;

4) Șeful de plasă trebuie să anunțe Administrația plasei și administrațiile satești locală și vecine despre existența de loturi predestinate dării în folosință ereditară, nu mai târziu decât cu o lună înainte de licitație;

5) licitația are loc în Administrația de plasă locală, dreptul la participare au toate persoanele ce aparțin categoriei sociale a țăranilor, afară de evrei;

6) licitația începe de la un preț stabilit în urma inventarierii construcțiilor și livezilor;

7) pînă la începerea licitației, restanțierul poate păstra lotul, acoperind datoria existentă;

8) din suma încasată de pe urma efectuării licitației Administrația plasei plătește moșierului restanța cuvenită, restul banilor fiind întorși restanțierului;

9) țăranul care a procurat lotul primește toate drepturile și obligațiile stăpînului precedent, îndeplinind, ca și alți membri ai obștii, impozitele de stat și obștești, de rînd cu cele în folosul moșierului cuvenite pentru lotul procurat, conform stipulațiilor actului de împroprietărire;

10) dacă dintr-o oarecare cauză licitația nu va avea loc, atunci, cu permisiunea specială a judecătorului de pace, lotul, împreună cu gospodăria, trece în gestionarea temporară a moșierului, care se obligă să-i plătească țăranului ce pierde dreptul de folosință a lotului suma cuvenită pentru construcții și livezi conform sechestrului, reținînd din ea restanțele acestuia;

11) moșierul, în gestionarea căruia a trecut un astfel de lot, îl folosește la propria discreție timp de 3 ani; la expirarea termenului de 3 ani, moșierul este obligat să anunțe din timp Administrația plasei pentru a se stabili noi termeni pentru efectuarea licitației publice pentru dreptul de a folosi în permanență acest lot, în ordinea indicată mai sus. Dacă cineva va procura lotul în folosință ereditară, acesta va primi pe lîngă terenul procurat toate construcțiile și livezile de pe acesta, moșierului fiindu-i plătit costul lor conform inventarierii, dar nu mai mare decât suma plătită pentru acestea fostului stăpîn al lotului de către moșier. Suma încasată la licitația publică pentru pămîntul care a fost vîndut este folosită pentru amortizarea restanței vechi; restul se încasează în capitalul social al obștii satești.

III. Despre măsurile de asigurare a prestării corecte a boierescului

96. Pentru a contracara neglijența la prestarea boierescului, conducerea satească este obligată să supravegheze, ca în cazul în care țăranii pleacă la munci, în fiecare curte să rămînă un număr suficient de lucrători pentru prestarea impozitelor în folosul moșierului. În cazul încălcării acestei prevederi, la plîngerea moșierului, judecătorul de pace ia măsuri pentru a asigura prestarea impozitului cuvenit la timp, sau conform art.98, aplică o despăgubire corespunzătoare.

97. Dacă lucrătorul nu va termina munca sau va îndeplini prost lucrul, atunci starostele sateesc, la cererea moșierului sau vechilului său, este obligat să impună pe țăran să finiseze munca sau să refacă lucrul prost prestat. Dacă lucrul prost prestat, din cauza neglijenței sau vinei țăranului, nu poate fi refăcut, atunci lucrătorul vinovat se obligă să lucreze o zi în plus la moșier. Țăranii, supuși nelegitim la o asemenea prestație, au dreptul de a se plînge judecătorului de pace.

98. Zilele rămase restante după țăranii trebuie să fie lucrate imediat la cererea și indicarea moșierului sau vechilului său. Dacă în timp de 3 zile acestea nu vor fi lucrate – sînt transferate în contul restanței bănești, în dependență de costul unei zile de muncă, stabilită de Biroul Regional al treburilor țăărănești cu aprobarea Guvernatorului general, sau sînt lucrate de țăranii conform unei înțelegeri mutuale dintre ei și moșier.

99. În cazul indulgenței din partea conducerii satești față de restanțieri, la plîngerea moșierului, judecătorul de pace este obligat să cerceteze imediat cazul pe loc și dacă se va adevăra justetea petiției, să se stabilească o amendă atît pentru țăranii vinovați, cît și pentru conducerea satească, și cu concursul miliției locale, dacă va fi nevoie, să satisfacă doleanța moșierului.

100. La încasarea restanței în bani pentru zilele chiulite (art.98) se aplică prevederile referitoare la încasarea restanțelor pentru darea în bani.

Capitolul III

Despre elaborarea, verificarea, aprobarea și punerea în aplicare a actelor de împroprietărire

1. Elaborarea actelor de împroprietărire

101. La elaborarea actelor de împroprietărire se respectă ordinea stabilită în Regulile privind

punerea în aplicare a Regulamentului despre țărani, aprobat la 19 februarie 1861, art.20-32, 36, 37 și 41 cu următoarele amendamente și modificări.

102. În fiecare act de împrăștiere urmează a fi indicat:

1) Denumirea localității, județul din care face parte localitatea.

2) Gradul sau titlul, numele și prenumele proprietarului.

3) Numărul țăranilor ce au dreptul conform art.7 al Regulamentului de a primi un lot pe moșie.

4) Cîți dintre ei folosesc pămîntul și cîți nu-l folosesc deloc.

5) În ce bază țăranii folosesc pămîntul: în urma unei înțelegeri mutuale cu moșierul, întărită sau nu de un act juridic sau conform normelor din amendamentul la art.887 al Codului de legi privind averea, vol. IX, ed. a. 1857.

6) Cantitatea totală de pămînt din posesia țăranilor și cantitatea de pămînt rămasă în posesia lor conform art. 8 și 9 ale prezentului Regulament. În cîte parcele este împărțit acest pămînt și ce mărime au acestea.

7) Cantitatea totală de pămînt a moșierului, suprafața terenurilor arabile ale moșiei. Cît pămînt este ocupat de pădure.

8) Dacă țăranii au dreptul, conform art.10 al prezentului Regulament, la un lot suplimentar și dacă da, atunci ce cantitate de pămînt poate fi distribuită țăranilor excluzîndu-se 1/3 din totalul pămînturilor moșiei.

9) Ce cantitate de pămînt, din suprafața indicată în punctul precedent doresc să primească țăranii care, conform art.10 al prezentului Regulament, au dreptul de a primi un lot suplimentar.

10) Cantitatea totală a terenurilor arabile care trece în folosința țăranilor și hotarele acestuia desemnate, după posibilitate, prin semne cît mai vizibile.

11) Cîte loturi familiale există în sat și ce mărime au acestea.

Adnotare. Dacă loturile au mărime diferită și nu pot fi atribuite unei anumite categorii, se face un inventar special al tuturor loturilor, indicîndu-se numele fiecărui posesor.

12) În ce bază țăranii îndeplinesc prestațiile în folosul moșierului: în baza unei înțelegeri mutuale sau în baza amendamentului la art.887 al Codului de legi privind averea, vol. IX, ed. a. 1857. În primul caz, la ce fel de impozite sînt supuși și care este mărimea acestora.

13) Care este mărimea dării în bani prestate conform Regulamentului pentru fiecare lot în parte. Ce sumă se cuvine pentru pămîntul nou distribuit, conform punctului 9 al acestui articol.

14) Dacă țăranii prestează impozitul în natură, în baza unei înțelegeri mutuale cu moșierul dacă îl vor presta în continuare după înlesnirile stabilite de acest Regulament sau doresc să treacă la plata dării în bani.

15) Condițiile și regulile de folosire a vadurilor de adăpat vitele, a drumului pentru mînarea cirezilor, țărcurilor ș. a.

103. Administrația regională în probleme țărănești i se încredințează elaborarea unui model detaliat al actului de împrăștiere.

104. Pe domeniile, pe care țăranii utilizează pămîntul și prestează impozite în baza unor înțelegeri formale cu moșierul, aprobate de legile existente (*art.887 al Codului de legi privind averea, vol. IX, ed. a. 1857*), actul de împrăștiere se elaborează după expirarea termenului înțelegerii.

2. Examinarea și verificarea actelor de împrăștiere

105. Examinarea și verificarea actelor de împrăștiere se efectuează de către judecătorii de pace în ordinea stabilită în Regulamentul aprobat la 19 februarie 1861 și a prevederilor expuse în articolele următoare.

106. Pe domeniile unde, în conformitate cu art.10 al prezentului Regulament, țăranii au dreptul la un lot suplimentar, la momentul verificării actelor de împrăștiere, judecătorul de pace este obligat să întrebe pe țărani dacă cei ce posedă pămînt doresc să-și mărească lotul, iar cei ce nu posedă, să primească un lot nou pînă la mărimea stabilită în Regulament (art.11).

107. Dacă vor exista doritori, atunci distribuirea lotului suplimentar din domeniul moșierului se efectuează în baza unei înțelegeri mutuale între moșier și țărani, în caz contrar, distribuirea se face de către judecătorul de pace conform prevederilor art.11-24 ale prezentului Regulament.

Adnotare. Ordinea indicată în acest articol se respectă și la acordarea loturilor suplimentare în baza cererilor depuse de țărani pe parcursul a 5 ani din ziua punerii în aplicare a actului de împrăștiere, conform art.14.

IV. Aprobarea și punerea în aplicare a actelor de împrumut

108. Aprobarea și punerea în aplicare a actelor de împrumut se efectuează respectându-se ordinea indicată în Regulamentul de la 19 februarie 1861 și a prevederilor expuse în articolul următor.

109. Afară de cazurile indicate în punctele 1, 2 și 3 ale art.65 al Regulamentului amintit, judecătorul de pace prezintă în Administrația regională actele de împrumut pentru acele moșii în care, conform art.19 al acestui Regulament, se presupune pentru calcularea întregii suprafețe a terenurilor arabile, să nu se ia în calcul pădurile sau să se includă doar o parte a acestora.

110. Atât moșierul, cât și țăranii, au dreptul să prezinte în Administrația regională în probleme țărești plângeri privind acțiunile incorecte ale judecătorului de pace și Congresului județean al judecătorilor de pace, la aprobarea și introducerea actelor de împrumut. Pentru depunerea plângerilor se stabilește un termen de 3 luni.

Capitolul IV. Despre răscumpărarea pământului de către țărani

111. Pământul acordat țăranilor poate fi procurat de ei în proprietate privată atât cu concursul cât și fără concursul Guvernului.

112. Procurarea lotului de către țărani fără concursul Guvernului se înfăptuiește cu acordul proprietarului, totodată, se aplică o înlesnire, indicată în articolul 6 al Regulamentului privind răscumpărarea, aprobat la 19 februarie 1861.

113. Răscumpărarea lotului de către țărani cu concursul Guvernului se face conform normelor stabilite în Regulamentul privind răscumpărarea de la 19 februarie 1861 și deciziilor suplimentare, totodată, se respectă prevederile articolelor următoare.

114. În cazul când moșierul depune cererea privind răscumpărarea terenurilor arabile de către țărani în conformitate cu prevederile art.35 al Regulamentului despre răscumpărare, iar țăranii nu doresc s-o facă, ei au dreptul să refuze răscumpărarea, cu acordul a cel puțin 2/3 din țăranii cu dreptul de vot la adunarea obștească, dar în același timp, refuzând folosirea ulterioară a terenurilor. Pentru căutarea unui nou loc de trai, țăranii au la dispoziție un an de la data elaborării hotărârii obștești privind refuzul pământului, pe parcursul acestuia ei vor folosi pământul, plătind impozitul convenit. Dacă după expirarea acestui termen țăranii nu-și vor schimba intenția, la elaborarea unei noi decizii, ei sînt obligați pe parcursul anului următor să părăsească pământul ocupat. Totodată, ei pot demola sau vinde construcțiile lor, pot dispune la propria discreție de pomii fructiferi și de alte plantații de pe pământul lor. Dacă ei le vor lăsa pe acestea intacte, atunci moșierul îi va recompensa pentru ele, în baza unei înțelegeri mutuale sau în baza evaluării efectuate de către judecătorul de pace.

115. Dacă țăranii răscumpără, cu concursul Guvernului, o parte a lotului (art.35, 55 și 97 al Regulamentului privind răscumpărarea), acesta poate fi micșorat: dacă răscumpărarea se efectuează de toți gospodarii în comun – pînă la 1/2 din mărimea superioară stabilită de prezentul Regulament pentru regiunea în care se află pământul procurat; dacă răscumpărarea se face de unul sau cîțiva gospodari separat – pînă la 1/3 a aceleiași mărimi.

116. Pământul care a fost refuzat de răscumpărare de către țărani nu se încorporează domeniului moșieresc, dar, conform art.95, se transmite în folosință permanentă altor persoane din pătura țărănească în urma efectuării unei licitații publice.

117. Creditul de răscumpărare convenit moșierilor ecleziastici de la țărani pentru răscumpărarea pământului este menținut în Banca de Stat, iar mănăstirile și instituțiile ecleziastice vor primi anual procentele convenite de la acel credit.

118. După ce țăranii au răscumpărat pământul, ei trec în categoria țăranilor-proprietari, supunându-se prevederilor art.159-179 ale Regulamentului privind răscumpărarea.

A semnat Președintele Consiliului de Stat

Константинов.

În concluzie, putem menționa că Regulamentul din 14 iulie 1868 a constituit documentul de bază, în conformitate cu care a fost împrumutată marea majoritate a țăranilor basarabeni. În cele 118 articole ale legii au fost expuse prevederile și principiile generale în conformitate cu care a fost realizată reforma agrară în Basarabia.

Regulamentul agrar de la 14 iulie 1868 din Basarabia avea aceleași principii generale ca și Regulamentul de la 19 februarie 1861, dar și un șir de particularități, care îl deosebeau de legea

agrară din 1861 din Imperiul Rus: a) legea agrară din Basarabia nu prevedea eliberarea țăranilor din șerbie, deoarece ei erau considerați liberi sub aspect juridic, referindu-se doar la chestiunea împrumutării; b) Regulamentul din 1868 acorda dreptul de împrumutării unei categorii mai numeroase de țărani, spre deosebire de Regulamentul de la 19 februarie 1861; c) conform Regulamentului de la 14 iulie 1868 țăranii basarabeni, spre deosebire de țăranii din Imperiul rus, primeau pământ în proprietate personală și nu obștească; d) în conformitate cu prevederile Regulamentului din 1868, țăranii basarabeni au obținut loturi mai mari (circa 7,39 desetine pentru familie sau 2,9 desetine pentru persoană) decât foștii țărani șerbi din guberniile de cernoziom ale Rusiei (circa 3,3 desetine pentru familie); e) prețul răscumpărării unei desetine varia în Basarabia între 1 rublă 20 copeici și 2 ruble 50 copeici pentru o desetină (3 ruble 96 copeici și 8 ruble 25 copeici pentru lot), iar în guberniile centrale ale Imperiului Rus – între 8-12 ruble pentru o desetină de pământ.

Cu toate că regulamentul agrar din Basarabia prin prevederi, cât și prin aplicare, a avut un caracter limitat, menținând interesele marilor latifundiari asupra fondului funciar, el a creat condiții prielnice pentru dezvoltarea agriculturii, subminând sistemul economic existent și contribuind la dezvoltarea relațiilor capitaliste în Basarabia.

Note

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F.122, inv.1, d.424, f.112-117.
2. V.Voronov, Хозяйство бессарабских царей – Труды императорского вольного экономического общества, Spb., 1877.
3. A.Ă.Ștanghe, Историческая записка о крестьянской реформе в Бессарабской губернии, Chișinău, 1911.
4. Ia.Grosul, I.Budak, Крестьянская реформа 60-70 годов XIX века в Бессарабии, Chișinău, 1956; idem, Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861-1905 гг.), Автореферат, Moscova, 1964.
5. I.Anțur, Русское население Бессарабии и Левобережного поднепровья в конце XVIII – XIX в., Chișinău, 1996.
6. V. Malinski, Аграрная “реформа” 1918-1924 годов в Бессарабии, Chișinău, 1949.
7. Z.Arborescu, Basarabia în secolul XIX, București, 1898.
8. P.Cazacu, Moldova dintre Prut și Nistru 1812-1918, Chișinău, 1992.
9. I.Nistor, Istoria Basarabiei, Chișinău, 1991.
10. Al.Boldur, Istoria Basarabiei, București, 1992.
11. Ia. Grosul, Крестьянская реформа 1868 г. и ее особенности, în Ученые Записки Кишиневского Государственного Университета, Т.II, 1949.
12. D. Suruceanu, По поводу двадцатилетия реформы 14 июля 1868 года в Бессарабии, în Новороссийский телеграф, 14 и 25 июня 1888.
13. ANRM, F.8, inv.1, d.2, f.34.
14. Полный Свод Законов Российской Империи (PSZ), Т. 50, d. 54352.
15. ANRM, F. 122, inv.1, d. 424, f. 116-117; F. 8, inv.1, d. 2, f. 28-54.

RÉSUMÉ

La mesure essentielle qui a été effectuée par l'empereur Alexandre II au milieu du XIX - ième siècle en Bessarabie, dans le domaine social-économique, a été la promulgation de réforme agraire par le décret impérial de 14 juillet 1868.

Le Règlement agraire de Bessarabie de 14 juillet 1868 avait à sa base les mêmes principes générales comme le Règlement de 19 février 1861 de Russie. Il contenait 118 articles exposés dans l'introduction et quatre chapitres où ont été abordés trois problèmes cardinaux – la distribution des terres aux paysans, la fixation des impôts pour la terre reçue et la compensation pour les lots distribués.

DUMITRU BOGOS (1889-1946): MOMENTE INEDITE ALE BIOGRAFIEI

Pavel Moraru

Dumitru Bogos s-a născut la 14 iunie 1889 (după alte date la 1 iunie 1889, fiul lui Dumitru și Vera),¹ în comuna Grozești, județul Chișinău. A urmat școala primară în satul Boldești, județul Lăpușna, iar apoi a absolvit Seminarul Teologic din Chișinău și Facultatea de Drept din Varșovia.² Teza sa de licență, „*Statele Unite ale Europei*”, a fost premiată de Senatul Universității din Varșovia.³ De profesie avocat.⁴ Absolvind școala de ofițeri, a fost mobilizat și trimis pe frontul din Polonia și Țările Baltice. A fost decorat cu ordinele „Sfânta Ana” și „Sfântul Stanislav” pentru vitejie în Armata țaristă. A luat parte activă la mișcările naționale din Basarabia (1917-1918) în cadrul Partidului Național Moldovenesc și al redacției ziarului „*Cuvânt moldovenesc*”. A participat la Congresul ostășesc din 20-22 octombrie 1917, fiind însărcinat cu organizarea armatei naționale în tânăra republică dintre Prut și Nistru.⁵ Ca rezultat, Sfatul Țării îl desemnează în funcția de șef al Statului major al armatei Republicii Moldovenești.⁶ A fost primit în cadrele de rezervă ale Armatei române cu gradul de maior și cu vechimea de la 16 februarie 1918.⁷ După trecerea în rezerva Armatei române, a fost unul dintre primii prefecți de județ (Lăpușna, în anii 1918-1920) din Basarabia de după Unire, apoi Secretar general al Internelor în Basarabia – în prima guvernare a mareșalului Al. Averescu (1921) – și ministru al Basarabiei sub guvernul lui Take Ionescu (1922). Printre funcțiile administrative a deținut-o și pe cea de primar al municipiului Chișinău (1931-1934), iar ca legiuitor a fost deputat de Lăpușna în trei legislaturi în Parlamentul României.⁸ Este autorul lucrării „*La răspântie*” (1924)⁹ și al mai multor articole de revistă și ziare, colaborator la revista „*Viața Basarabiei*” (1932).¹⁰ În 1936, biografia lui a fost inclusă în „*International Reference Library and Political Parties in Romania*” (Londra).¹¹

Ceea ce nu se știe despre Dumitru Bogos este activitatea în timpul celui de al Doilea Război Mondial, despre care fiica lui, Nina Bogos-Manuilă, spune că, „*În cel de-al doilea război mondial a participat la eliberarea Basarabiei și a Transilvaniei*

¹ Date oferite de Arhiva Militară Pitești (Unitatea Militară 02600) prin adresa nr. CR 1157 din 28 iunie 2004.

² Gheorghe V. Andronachi, *Albumul Basarabiei. În jurul marelui eveniment al Unirii*. M.O. și Imprimeriile Statului, Imprimeria Chișinău, 1933, p. 153.

³ Dumitru Bogos, *La răspântie. Moldova de la Nistru 1917-1918*. Întreprinderea editorial-poligrafică „Știința”, Chișinău, 1998, p. 204.

⁴ Arhiva Națională a Republicii Moldova, Chișinău (în continuare – A.N.R.M., Chișinău), Fond 2042, inv. 2, dosar 26, filele 282-295.

⁵ Dumitru Bogos, *La răspântie. Moldova de la Nistru 1917-1918*, p. 204.

⁶ Gheorghe V. Andronachi, *Albumul Basarabiei*, p. 153.

⁷ Date oferite de Arhiva Militară Pitești (Unitatea Militară 02600) prin adresa nr. CR 1157 din 28 iunie 2004.

⁸ Dumitru Bogos, *La răspântie. Moldova de la Nistru 1917-1918*, p. 204-205.

⁹ Lucrarea lui Dumitru Bogos reflectă evenimente în care s-a înfăptuit unirea Basarabiei cu România de la 1918. Ea a fost retipărită în 1998 la Chișinău, la Întreprinderea editorial-poligrafică „Știința”, cu titlul „*La răspântie. Moldova de la Nistru 1917-1918*”.

¹⁰ Gheorghe V. Andronachi, *Albumul Basarabiei*, p. 153.

¹¹ Dumitru Bogos, *La răspântie. Moldova de la Nistru 1917-1918*, p. 205.

de Nord”.¹² Am încercat să descifrăm aceste afirmații și am constatat că, o bună perioadă de timp din campania antisovietică (1941-1944), în care a fost angajată Armata română alături de Wehrmacht-ul german, Dumitru Bogos a activat în cadrul serviciului secret al Armatei române, mai întâi la Centrul de Informații „B” și apoi la Centrul de Informații „H”. Ne vom opri doar la activitatea lui D. Bogos la acel din urmă serviciu.

Acest Centru „H”, în frunte cu maiorul Dionisie Bădărău (avansat în iulie 1942 la gradul de locotenent-colonel), originar din com. Stoicani, jud. Soroca, născut la 3 octombrie 1897,¹³ a fost constituit la 18 iulie 1941, la Botoșani,¹⁴ ca o necesitate a măririi efortului informativ și contrainformativ în luptele de peste Nistru a Armatei a III-a române. Centrul mai era cunoscut și sub denumirea de „Biroul Lt. Colonel D. Bădărău” sau, în faza finală a războiului, ca „Detașamentul Lt. Colonel D. Bădărău”.¹⁵

Misiunea Centrului „H” consta în a realiza, în limita posibilităților lui de lucru, cererile informative ale Comandamentului Armatei a III-a române, pe timpul operațiunilor de la Est de Nistru și a documenta Secția a II-a a Marelui Cartier General (M.C.G.), prin rapoarte și note informative periodice, privind unitățile Armatei sovietice din fața Armatei a III-a române; tipul unităților și forța lor combativă; procedeele de luptă folosite de adversar; evoluția stării de spirit din Armata Sovietică; dispozițiile speciale date de autoritățile sovietice pentru armată și pentru locuitorii din zonă pe timpul operațiunilor militare; evoluția teatrului de operațiuni de la Est de Nistru; starea de spirit a populației și manifestările ei față de Armata română și germană; efectele propagandei comuniste în armată și în rândurile populației civile; influența pe care o are în rândurile Armatei române starea de lucruri găsită la Est de Nistru.¹⁶

În teritoriul de la Est de Bug, „Biroul Lt. Colonel D. Bădărău”, urmând trupele române, a furnizat informații din Crimeea, Caucaz și alte regiuni. Principalele surse informative le constituiau prizonierii și dezertorii sovietici, refugiații și agentura Centrului „H”.

În 1942-1943, Centrul a creat mai multe subcentre informative în mai multe localități, atașându-le M.U. române de pe front. Unul dintre aceste subcentre era condus chiar de fostul primar de Chișinău, Dumitru Bogos. În afara lui Dumitru Bogos, în Centrul „H” au fost încadrați mai mulți basarabeni, bucovineni și transnistrienii, dintre cei care prezentau o totală siguranță pentru Armata română. S-a apelat la ei, deoarece în acțiunile din teritoriile sovietice erau necesari cunoscători ai limbilor rusă și ucraineană, a celor ce cunoșteau modul de viață din U.R.S.S.¹⁷

Dar cum a ajuns Dumitru Bogos la Centrul „H”?

¹² Ibidem.

¹³ A.N.R.M., Chișinău, Fond 2042, inv. 1, dosar 1, fila 360. Potrivit altor date, D. Bădărău s-a născut la 3 septembrie 1897 în Cremenea, jud. Soroca, fiul lui Ifim și Pelaghia. De la 9 februarie 1918 a fost primit în cadrele Armatei române cu vechimea de la aceeași dată din Armata rusă (țaristă), cu gradul de sublocotenent. Între 9 februarie 1918 și 31 iulie 1938 – ofițer activ, iar la 31 martie 1938, avansat la gradul de maior (Date oferite de Arhiva Militară Pitești (Unitatea Militară 02600) prin adresa nr. CR 1157 din 28 iunie 2004.).

¹⁴ A.N.R.M., Chișinău, Fond 2042, inv. 2, dosar 4, fila 29.

¹⁵ La fel și subcentrele mai erau cunoscute ca „Biroul...(numele ofițerului ce-l conducea)” sau „Subdetașamentul...(numele ofițerului ce-l conducea)”.

¹⁶ Ibidem, filele 29-30, 33.

¹⁷ Mai detaliat despre organizarea, misiunile și activitatea Centrului de Informații „H”, vezi: P. Moraru, *Informații militare pe Frontul de est*. Editura Militară, București, 2005.

După Marea Unire din 1918, a fost primit în cadrele de rezervă ale Armatei române cu gradul de maior. În perioada 13 septembrie–12 octombrie 1939, a fost concentrat la Cercul Teritorial Lăpușna. După invadarea sovietică a Basarabiei și nordului Bucovinei, se refugiază în Vechiul Regat și între 7 august și 1 noiembrie 1940, s-a aflat concentrat la Batalionul 15 Infanterie Marină.¹⁸

În preajma declanșării războiului antisovietic, el avea 52 de ani, cu toate acestea, fiind maior în rezervă a fost mobilizat. Specialitatea militară era infanteria, era căsătorit și avea trei copii. În viața civilă era magistrat (avocat¹⁹). Poseda limbile rusă și franceză.²⁰

În primele șale luni de război (21 august 1941–13 martie 1942) s-a aflat la Detașamentul Infanterie Marină Odesa, între Nistru și Bug, în calitate de ajutor al comandantului Detașamentului, ca mai apoi, între 14 aprilie 1942 și 15 octombrie 1943, să fie concentrat la M.St.Major, Secția a II-a Informații. Din 14 iunie 1943, este repartizat la Centrul de Informații „B”.²¹

Centrul de Informații „B”, a fost un serviciu secret al M.St.Major, Secția a II-a, care a activat în Basarabia încă din perioada interbelică. În perioada cercetată a fost condus de lt.-colonelul Alexandru Ionescu („Biroul Lt. Colonel Alion”, de la primele litere ale numelui și prenumelui) și după ce a activat pe frontul din Crimeea și din Taman pe lângă Postul de Comandă al Corpului de Cavalerie, la mijlocul anului 1943 s-a stabilit la Tiraspol.²² Despre activitatea maiorului D. Bogos în acest centru de informații nu avem date. Dar știm că, la 17 octombrie 1943, în baza ordinului nr. 542.135 a M.St.Major, Dumitru Bogos este repartizat la Centrul de Informații „H”, în calitate de șef al Subcentrului „H.2”,²³ unde a activat până la capitularea României.

În momentul detașării lui D. Bogos la Centrul „H”, acesta se afla la Kerson, pe lângă Armata a III-a română. Centrul, în proiectul său de reorganizare, avea în subordine Subcentrul nr. 6 Informații „Simferopol” (maior V. Patriche) de pe lângă Corpul de Munte din Crimeea, Subcentrul de Informații „H.1” (căpitan O. Prodan), aflat pe frontul din Nordul Mării Azov și Subcentrul de Informații „H.2.” (maior în rezervă D. Bogos), atașat Centrului „H” pentru cercetarea prizonierilor sovietici din lagăr.²⁴ Unele dintre ele erau fictive, însă spre sfârșitul lunii octombrie toate au fost completate cu personal și materialele necesare, și puse în funcțiune. Maiorul în rezervă Dumitru Bogos, la 30 octombrie 1943, a trecut efectiv cu serviciul de la Centrul „B” la Centrul „H”.²⁵

Aici a prins o perioadă dificilă, când multe dintre subdiviziunile Centrului „H”, sub presiunea ofensivei sovietice, se aflau în retragere. S-a retras și „Biroul Maior Dumitru Bogos”. În noile condiții de lucru – din ce în ce mai periculoase – maiorul Bogos raporta Centrului „H” la 29 noiembrie 1943, următoarele: „(...) M-am orientat suficient și-mi dau seama cum trebuie de lucrat în împrejurările de aici. Pentru bunul mers –

¹⁸ Date oferite de Arhiva Militară Pitești (Unitatea Militară 02600) prin adresa nr. CR 1157 din 28 iunie 2004.

¹⁹ A.N.R.M., Chișinău, Fond 2042, inv. 2, dosar 26, filele 282-295.

²⁰ Ibidem, dosar 12, filele 167-168; dosar 7, fila 147.

²¹ Date oferite de Arhiva Militară Pitești (Unitatea Militară 02600) prin adresa nr. CR 1157 din 28 iunie 2004. A.N.R.M., Chișinău, Fond 2042, inv. 2, dosar 12, filele 167-168; dosar 7, fila 147.

²² A.N.R.M., Chișinău, Fond 2042, inv. 2, dosar 23, fila 325.

²³ Ibidem, dosar 7, filele 101-106, 151-154.

²⁴ Ibidem, Fond 706, inv. 2, dosar 18, filele 175-176.

²⁵ Ibidem, fila 190.

propunea maiorul – este bine ca subcentr./ul/ nostru să funcționeze de sine stătător, stabilindu-se pe lângă alt Dulag (lagăr german de prizonieri sovietici – P.M.). Este nevoie de un translator în limba germană, fără care este greu de lucrat. Am ferma convingere – menționa în încheiere D. Bogos – că, subcentrul nostru după încadrare și dotare cu cele necesare, va funcționa perfect, având suficient de lucru (...).²⁶

În calitate de șef al unei subdiviziuni informative, menite să cerceteze prizonierii sovietici, Dumitru Bogos, a colaborat în activitatea sa cu serviciile similare române (Serviciul Special de Informații al Președinției Consiliului de Miniștri – S.S.I.) și germane (în special, cu autoritățile lagărelor germane de prizonieri sovietici).

În acest context, S.S.I. a contribuit la înlesnirea cercetării, de către colaboratorii Centrului „H”, a prizonierilor sovietici aflați în lagărele germane. La 29 noiembrie 1943, maiorul în rezervă D. Bogos a relatat despre interogarea unor prizonieri aflați în lagărul german din comuna Bobrovii Kut (Dulag 182, Nord-Est Kerson). Cu această ocazie a ținut să sublinieze că, acolo s-a oprit la Subcentrul „Z” al Detașamentului S.S.I. „Vulturul”, unde a „găsit o primire camaraderească din partea Șefului Sub. Locot. Zarafu, care s-a arătat sincer dispus ca în limita posibilităților”, să-l ajute la îndeplinirea misiunii. Menționa că, „Subcentrul «Z» este perfect organizat, bine încadrat și dispune de toate cele necesare pentru funcționare, având doi ofițeri, un radist, un fruntaș T.R., doi șoferi”. A mers împreună cu sublocotenentul Zarafu la autoritățile militare germane din sector, unde, după cum spunea, „Venirea mea a ridicat în ochii autorităților militare germane din garnizoană într-o măsură oarecare prestigiul Subcentrului «Z»”.²⁷

În lagărul german de prizonieri sovietici de la Bobrovii Kut, cu o relativă ușurință, maiorul Bogos a reușit să discute cu fiecare prizonier pe diferite chestiuni, după care i-a interogat pe cei mai importanți.²⁸

Interogatoriile erau consemnate în scris. Dacă interogații relatau aceleași date, atunci se întocmea o singură „Declarație” pentru toți; cu marea majoritate a surselor cercetările se rezumau la discuții verbale.²⁹ Dacă unul dintre cei interogați declara că, a fost sau în curând va fi lansat într-o anumită zonă un grup de parașutiști sovietici, Centrul „H” lua imediat măsuri pentru identificarea și arestarea grupului.³⁰

La sfârșitul lunii noiembrie 1943, maiorul D. Bogos a luat interogatoriu la prizonierul sovietic Evghenii Franțuzov, originar din regiunea Simbirsk (Federația Rusă), încadrat într-un batalion aparte de pedepsiți nr. 76, de pe frontul Niprului.

Prizonierul era de părere că, actualul soldat bolșevic „este inferior fostului soldat țarist”. Referindu-se asupra moralului trupei, a menționat că, „momentan este într-o măsură ridicat, datorită înaintării armatei roșii”. Dar, în general, „lumea este obosită și așteaptă sfârșitul războiului”. În batalionul din care a făcut parte, moralul soldaților era ridicat prin ședințe de propagandă, câte patru ore pe săptămână. În afară de conferințe, era utilizată propaganda prin difuzoarele, la ore fixate din timp, la care se dădeau „diferite dispozițiuni ale guvernului, discursuri politice, dispoziții cum sunt pedepsiți dezertorii, etc”.

Franțuzov a declarat că, măsurile guvernului sovietic de a desființa instituția

²⁶ Ibidem, Fond 2042, inv. 2, dosar 15, filele 395-396.

²⁷ Ibidem, fila 397.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem, dosar 14, fila 251.

³⁰ Ibidem, dosar 21, fila 37.

politrucilor în armată, reintroducerea epoleților la ofițeri³¹, deschiderea bisericilor, etc., erau primite de populație cu indiferență și uneori cu neîncredere. Numai bătrânii își manifestau satisfacția că, „se revine asupra trecutului”. El personal, a fost plăcut mirat când a auzit că, există o armată eliberatoare în frunte cu generalul Vlasov.³²

În afara informațiilor obținute de la prizonierii și dezertorii sovietici, D. Bogos a raportat și informații culese de agentura sa. Astfel, a 17 noiembrie 1943, informa că, lucrătorii de la fabrica de armament, atelierul pentru reparația mașinilor de cale ferată și șantierul naval din Nikolaev, au primit ordin, ca la 20 noiembrie 1943 să fie toți prezenți cu familiile lor în gara Nikolaev, pentru a fi transportați la uzinele din Austria. Unii invocau diverse motive pentru a putea rămâne pe loc, alții încercau să fugă din localitate³³. Cu toate că, autoritățile germane au făcut acest apel către populație, în luna noiembrie 1943 trimerile în Reich-ul german la muncă au fost sistate.³⁴

Tot în noiembrie 1943, maiorul Bogos a raportat printr-o altă „notă informativă” despre situația demografică a Nikolaevului. Potrivit „notei”, populația orașului înainte de război se cifra la cca. 230.000 de persoane, numărul românilor constituind aproximativ 10%. În perioada războiului „numărul românilor a scăzut simțitor”, fiind de 5% din totalul populației orașului.³⁵

La 7 martie 1944, tot el informa că, la Nikolaev „pe vremuri” au existat circa 80 de biblioteci, dintre care au mai rămas: „Biblioteca Centrală” (str. Spaska nr. 56), cu o filială în alt sector al orașului (str. Odeska nr. 23) și „Arhivele Regionale” (str. Șevcenko nr. 64). Cărțile din bibliotecile desființate, în cea mai mare parte, au fost evacuate de autoritățile sovietice în retragere, restul ori au fost arse ori furate. Doar

³¹ În urma loviturii de stat bolșevice din octombrie 1917, în Rusia Sovietică au fost abrogate toate gradele militare și civile; au fost retrase gradele ofițerești, de generali și amirali, au fost anulate denumirile de „ministru” și „diplomat”. Toți au fost transformați în „tovarăși”. Însă, deoarece în armată cineva trebuia să comande, iar altcineva să execute și din cauză că nu a fost găsită o alternativă la gradele țariste, la mijlocul anilor 30 a început revenirea la gradele militare abrogate. În 1935 au fost reintroduse gradele militare personale. Deși nu existau epoleți, însemnele distinctive au fost plasate pe petlițe: un triunghi roșu pentru sergenți, un pătrat pentru locotenenți, un dreptunghi pentru căpitani, două dreptunghiuri pentru maiori și trei dreptunghiuri pentru coloneli. La 1 septembrie 1939, a fost introdus gradul militar de „locotenent-colonel”. La acest subiect, vezi mai detaliat: В. Суворов, *Очищение. Зачем Сталин обезглавил свою армию?* Изд. „АСТ”, Москва., 2000, p. 68-85.

³² A.N.R.M., Chișinău, Fond 2042, inv. 2, dosar 21, fila 119-119 verso. Referitor la această informație, șeful Centrului „H”, a pus rezoluția: „30.XI.1943. Informațiuni cari nu pot servi la nimic. /ss/ D. Bădărău”. *Vlasov Andrei Andreevici* (1901-1946), general-locotenent (1942). Din anul 1920 a activat în cadrul Armatei Roșii. În războiul germano-sovietic (1941-1945) a comandat un corp de armată și o armată, locțiitor al comandantului frontului Volhov, comandant al Armatei a 2-a de șoc (frontul Volhov). În primăvara anului 1942 a nimerit în încercuire și în vară (la 13 iulie 1942) a fost luat prizonier în localitatea Measnoi Brod pe râul Volhov (în timpul luptelor pentru „punga” de la Demiansk). Imediat după capturare, în august 1942, el a fost dus la Berlin, unde a organizat, la Dabendorf (suburbie a capitalei germane), un lagăr de instrucție militară a voluntarilor ruși, gata să lupte sub lozincă „Libertate politică și respectarea drepturilor omului în Rusia” (Petrencu A., *Istorie universală. Epoca contemporană. 1939-1995. (Europa, S.U.A., Canada). Prelegeri*. Ediția a II-a, completată, Chișinău., Ed. „Museum”, 1995, p. 30). În prizonierat i s-a propus și a acceptat să vină în fruntea „Comitetului de eliberare a popoarelor Rusiei” și a „Armatei Ruse de Eliberare” de comunism, alcătuită din prizonieri (erau cunoscuți sub denumirea de „vlasovți”). După unele estimări, în Armata lui Vlasov erau peste 250.000 de militari. (Судоплатов П., *Разные дни тайной войны и дипломатии. 1941 год*. Москва, Изд. „ОЛМА-ПРЕСС”, 2001, p. 26). În mai 1945 a fost arestat de sovietici și, conform sentinței Colegiului militar al Curții Supreme de Justiție a Uniunii Sovietice, a fost condamnat la moarte prin spânzurare, pentru înaltă trădare. După alte surse, a fost predat de americani autorităților sovietice și executat în august 1946 (Pantazi C., *Cu Mareșalul până la moarte. Memorii*. Ed. „Publiferom”, București, 1999, p. 354).

³³ A.N.R.M., Chișinău, Fond 2042, inv. 2, dosar 15, fila 371.

³⁴ Ibidem, fila 376.

³⁵ Ibidem, fila 349.

o mică parte din cărțile bibliotecilor desființate a putut fi adunată de către „Biblioteca Centrală”. Din cercetările fondului și inventarelor „Bibliotecii Centrale” și ale „Arhivelor Regionale”, D. Bogos a constatat că, nu exista nici un material care ar trata problema moldovenilor dintre Nistru și Nipru. Se spunea că, asemenea materiale ar fi existat la „Arhivele Regională”, dar care au fost ridicate de fostul director al „Arhivelor”, plecat în Germania împreună cu populația germană repatriată.³⁶

Subcentrul maiorului D. Bogos a furnizat informații și despre situația din unele regiuni mai îndepărtate ale Uniunii Sovietice. În noiembrie 1943, maiorul D. Bogos l-a cercetat pe prizonierul Mumin Sulimanov, originar din orașul Kuleab, Republica Tadjikistan, de la care a aflat despre situația din îndepărtata republică (din vecinătatea Afganistanului).

Interogatul a declarat că, Republica Tadjikă a făcut parte din fostul Hanat Buhara. În anul 1923 hanul, sub presiunea invaziei bolșevice, s-a refugiat în Afganistan, iar Tadjikistanul a fost declarat republică. În anii 1932-1933, Ebrahim Bek, un conducător din popor, sprijinit de englezi, în curs de un an și jumătate a organizat cete de partizani și s-a dat la acte teroriste contra Puterii Sovietice instalată în Tadjikistan. După ce Ebrahim Bek a fost prins, mișcarea antisovietică a fost anihilată.

Tadjikistanul este o țară cu relief muntos, lipsit de păduri. Temperatura vara este tropicală, iar iarnă aproape nu există. Tadjicii „sunt un popor pașnic” de religie mahomedană, „cari nu sunt buni pentru război”.

Cătunele, numite „kişlak”, erau amplasate pe văi de-a lungul apelor. Denumirea lor este din limbajul indigenilor și aveau o populație de 20-30 familii. Locuitorii se ocupau cu agricultura. Trecerea forțată de la proprietatea individuală la colhoz s-a făcut, inițial, fără dificultăți, deoarece pământul era în proprietatea unor feudali, iar pe țărani schimbarea proprietarului nu i-a afectat cu nimic. Apoi, după ce noul proprietar – Sovietele – s-a dovedit a fi mai rigid și mai dur decât vechii proprietari, țăranii și-au manifestat nemulțumirea și rezistența față de aceste schimbări. Prin menținerea oficerii cultului religios autoritatea sovietică reușea să mai potolească spiritele.

Recrutarea regulată în armată a tinerilor din această republică, sovieticii au început-o în anul 1928. Până atunci tadjicii nu au fost chemați sub arme. În anul 1942 au fost mobilizați pentru instrucție sumară de 2-3 luni bărbații născuți în anii 1892-1926, care ulterior, au fost trimiși pe front. Din Tadjikistan au fost mobilizați aproximativ 250.000 oameni, majoritatea fiind încorporați în unitățile de infanterie.³⁷

La sfârșitul lunii noiembrie 1943, maiorul D. Bogos a obținut informații despre o altă republică sovietică. Este vorba despre Kazahstan. În această republică sovietică viața, în ultimul timp, se scumpise foarte mult (1 kg. de pâine costa 50-60 de ruble). Nemulțumirile populației erau în continuă creștere, „tot mai mult se aude murmurul împotriva războiului și jidanilor, cari nu sunt trimiși pe front”. Aceste manifestări aveau loc în public, în special, din partea femeilor a căror bărbați și copii erau pe front. Cetățenii sovietici erau obosiți de război și de viața dusă sub regimul bolșevic. Chiar și interogatul care a dat aceste informații crea impresia „de om obosit, nu numai din cauza campaniei de război, prin care a trecut, dar și din cauza acelei vieți pe care a dus-o în ultimii 25 ani sub regimul sovietic, pare mai mult un cadavru viu”.³⁸

³⁶ Ibidem, dosar 25, fila 228.

³⁷ Ibidem, dosar 21, fila 120. Pe acest interogatoriu, lt.-colonelul D. Bădărău, printre altele a notat: „30.XI.1943. Informațiuni fără importanță (operativă – P.M.) (...)”.

³⁸ Ibidem, fila 119-119 verso. Informațiile au fost obținute de la susmenționatul Evghenii Franțuzov. Referitor la aceste date raportate de D. Bogos, șeful Centrului „H”, a notat rezoluția: „30.XI.1943. Informațiuni cari nu pot servi la nimic. /ss/ D. Bădărău”.

Date interesante a obținut D. Bogos și despre acțiunile antisovietice ale caucazienilor, care au continuat lupta și după retragerea armatelor germano-române din Caucaz. După cum declara dezertorul sovietic Petru Sevriukov (cazac de pe Terek din Ordjonikidze), prin păduri și munți s-au putut semnala mari grupări de partizani, formate din dezertori sovietici și localnici. Spre exemplu, la Nalcik, în munți, se afla un detașament format din circa 4.000 de combatanți, iar în regiunea Cerkessk (Nord Nalcik) mai era un detașament bine organizat, cu tunuri și aruncătoare de mine, cu un efectiv de 12.000 oameni. În Daghestan erau detașamente și mai mari. Lupta acestor detașamente avea un caracter anticomunist, de eliberare națională.

În prima parte a războiului, când Armata sovietică se retrăgea în debandadă, mulți soldați în loc să-și urmeze unitățile, au dezertat și s-au refugiat în munți. La venirea trupelor germano-române în aceste regiuni, acești dezertori, cu învoirea autorităților s-au instalat prin sate. La retragerea armatelor germano-române, o bună parte dintre acești oameni, a urmat autoritățile militare germane și române, iar cealaltă parte, din nou s-a retras în munți. La acțiunile de refugiu în munți, de teama represaliilor sovietice, s-a asociat și o parte a populației civile. După cum informa maiorul D. Bogos, „Oficialitatea sovietică le spune (acestor detașamente – P.M.) bande, iar populația le zice «povstanți» (răsculații)”. După componența etnică, aceste detașamente erau constituite în cea mai mare parte din caucazieni: inguși, cabardini, balcari, osetini, ceceni, daghestanezi, cazahi, precum și ruși. La aceste detașamente s-au alăturat uneori, după retragerea grosului trupelor germano-române, și mici grupări de soldați germani sau români (chiar interogatul, personal, l-a întâlnit pe un ofițer german într-un astfel de detașament).

Odată cu îndepărtarea frontului, moralul combatanților a scăzut continuu, însă ei se bucurau de sprijinul populației locale, care îi simpatiza și îi ajuta.

Interogatul considera că, detașamentele din munții Caucazului aveau nevoie de ajutorul german, care putea fi acordat prin desantarea oamenilor, materialelor și alimentelor necesare desfășurării activităților de partizani în spatele trupelor sovietice. Persoanele desantate – specialiști în materie – ar fi putut să organizeze noi detașamente anticomuniste, la care, cu certitudine, s-ar fi alăturat populația și mai mulți ostași sovietici (în special cazacii). „Armata Sovietică – considera Sevriukov – n-ar fi în stare să se împotrivească la o asemenea forță organizată, /și/ ar trebui să recurgă, în cazul cel mai fericit, la ajutorul forțelor engleze din Iran”, căci „Popoarele mahomedane din Caucaz, care formează grosul populațiunii, se orientează spre Turcia”.³⁹

Dumitru Bogos, deși nu era specialist de carieră în informații și contrainformații, a reușit să-și aducă aportul la completarea fluxului informațional despre inamicul sovietic. Iată ce spunea șeful Centrului „H”, lt.-colonel D. Bădărău, la 22 decembrie 1943, despre maiorul în rezervă Dumitru Bogos: „Maiorul de rezervă Bogos Dumitru, prezentat la serviciu în ziua de 31 octombrie 1943, a fost întrebuințat în intervalul de la 1-23 noiembrie a.c. în misiuni contrainformative în Nikolaev și împrejurimi, în special pentru verificarea unor date cerute de Armata a 3-a, fie de Marele Stat Major.

În același timp, a fost pus să se intereseze, în timpul diverselor deplasări ce făcea în interes de serviciu, de starea morală, disciplina și ținuta trupelor române și a ostașilor izolați care treceau prin Nikolaev, spre front sau spre țară.

^{39s} Ibidem, dosar 20, filele 312-314 verso.

În general, s-a achitat mulțumitor de însărcinările primite.

De la 23 noiembrie la 18 decembrie 1943, a lucrat în lagărul german de prizonieri ruși din localitatea Bobrovii Kut /54 Km. Nord-Est Kerson/, unde a interogat o serie de prizonieri, care însă nu au fost în măsură a furniza informațiuni importante.

În alte lagăre din acea regiune nu a putut să se deplaseze din cauza drumurilor rele și desfundate.

Ofițerul este obsedat de ideea că s-ar putea întreprinde o acțiune de propagandă ce ar trebui să aibă ca urmare dezagregarea armatei roșii și răsturnarea regimului sovietic, dar nu are clar în mintea lui cum s-ar putea face aceasta.⁴⁰

Este animat de dorința de a fi util, însă fiind lipsit de experiența necesară în ceea ce privește activitatea din cadrul misiunilor Biroului (Centrului „H” – P.M.), trebuiește mereu îndrumat, iar însărcinările ce i se dau, sînt bine compartimentate și limitate și în timp, și în spațiu.

Sperăm că, pe măsură ce se va identifica procedeele de lucru în materie informativă și contrainformativă, să ne fie de folos, cu atât mai mult că Centrul duce lipsă de ofițeri”.⁴¹

Mare grijă în îndrumarea lui D. Bogos, a avut șeful său, lt.-colonelul Dionisie Bădărău, care era și el basarabean, și era cam de aceeași vârstă cu el (D. Bădărău era cu 8 ani mai mic decât D. Bogos), manifestând tact în instruirea lui, căci prea bine știa de trecutul subalternului său. Spre exemplu, la 1 decembrie 1943, lt.-colonelul D. Bădărău, îi scria următoarele: „Am primit scrisoarea și interogatoriile. Îmi pare bine că prezența D-tale acolo a avut acel efect despre care-mi vorbești; trebuiește menținut.

Jacotă îți aduce o parte din alimentele de care ai nevoie /ce s-au putut găsi/.

Ca translator de limbă germană aștept să-mi vină din țară un Caporal T.R., dar când va veni, încă nu se știe, astfel că până atunci ne vom folosi de translatorul Subcentrului „Z” /Vulturul/.

Nu trebuie, însă, față de nemți, să vă afișați ca elemente separate, ci ca făcând parte din același serviciu, ex./emplu/ de la Detașamentul „Vulturul” /nu de la mine, căci autorizații pentru acces în lagăre noi nu avem/.

Din interogatoriile trimise, nu am putut scoate nimic și în plus, în unul se vorbește că odată cu oamenii din Batalionul 76 pedestri au mai acționat și oameni din Brigada 6 Șoc, iar în altul – din Brigada 5 Șoc, deși ambii prizonieri exploatați sunt din Batalionul 76 pedestri.

Sunt brigăzi diferite sau este una și aceeași?

Dacă este una și aceeași, care este numărul ei adevărat, 5 sau 6? Sau dacă sunt brigăzi diferite trebuia de menționat aceasta, căci nu rezultă.

Ți-am dat acest exemplu de informațiune neclară, spicuit din interogatoriile întocmite.

Acest soi de informațiuni aproape totdeauna încurcă pe acel care trebuie să le exploateze.

Informațiunile cu privire la calitatea soldatului rus sau asupra moralului lui, nu le putem lua în seamă, deoarece ele constituiesc, după cum te exprimi, părerea prizonierului.

⁴⁰ La 15 ianuarie 1944, M.St.Major, Secția a II-a, aflând de această „obsesie” a maiorului D. Bogos, l-a rugat pe D. Bădărău să-i dea dispoziții subordonatului său ca să întocmească un plan în care să arate modul cum vedea și concepea el organizarea acțiunii care trebuia să aibă ca rezultat dezagregarea armatei sovietice și răsturnarea regimului bolșevic. Lucrarea era cerută de urgență (Ibidem, Fond 706, inv. 2, dosar 18, fila 270).

⁴¹ Ibidem, filele 250-251.

Ca să putem lua de bune asemenea păreri, trebuie ca sursa să fie, cum se spune, de calitate înaltă, dar și atunci trebuie să fim atenți.

Este mult mai interesant când ni se citează de surse exemple și fapte, iar concluzia să o facem noi. Așa de pildă, e prea puțin convingător pentru mine când cineva îmi răspunde laconic: „Starea disciplinară în unitatea mea este bună” sau „rea”.

Dar dacă îmi spune că unitatea lui din 120 oameni are în timp de una lună 10 dezertori, că în același interval de timp au fost pedepsiți 40 oameni cu cutare pedeapsă, pentru cutare abateri sau nu are nici un dezertor ori nici un pedepsit, - concluzia se impune de la sine.

Te rog ia act de aceste câteva sugestii, pentru viitor.

Spune lui Zarafu că, sunt posibilități de a i se face rost de efectele cerute, dacă poate da altele în loc.

Să-mi răspundă dacă nu are /căci dacă are e ușor/ ca să știu ce am de făcut /voi încerca să-i obțin chiar și când nu are, deși mult mai greu/.

Bațaliuc încă nu a venit.

În orice caz, va trebui să mai aștepti cu plecarea, până mă înapoiez eu din țară /sunt chemat/ și apoi îți voi da drumul, chiar dacă Bațaliuc va veni.

Cu bine și complimente la camarazi.

Lt. Colonel, /ss/ D. Bădăraș”.⁴²

În unele cazuri, D. Bogos a dat dovadă de stângăcie copilărească, manifestând în același timp, o mare dorință de a fi util Centrului „H”. Un asemenea caz a avut loc în martie 1944: Centrul, deoarece era un serviciu secret, nu dispunea de ștampilă proprie, pe actele sale fiind aplicate ștampile străine (ale „Serviciului Exterior, M.C.G.”, „M.St.Major”, etc.). La fel procedau și subcentrele, care aplicau pe actele lor ștampila Birourilor 2 ale M.U. pe lângă care erau atașate. Problema lipsei ștampilelor a fost abordată în martie 1944 de maiorul Dumitru Bogos, care spunea că, „Subcentrul („Biroul Maior D. Bogos” – P.M.) e lipsit de ștampile, ne lovim la fiecare pas de acest inconvenient. E nevoie, cel puțin, de ștampilă rotundă. Rog dispuneți procurarea”. Cererea era adresată într-un moment cu totul nepotrivit, când toți erau stresați de pericolul bolșevic. Astfel că, șeful Centrului „H” ținea să sublinieze vis-a-vis de solicitarea maiorului D. Bogos că, „Țara arde și Bogos cere ștampile”.⁴³ Maiorului i s-a răspuns prin a-i lămuri că, „La acel Subcentru ne mai izbim și de alte lipsuri. Până acuma a funcționat și fără ștampilă. Lipsa ștampilei se poate remedia dacă pe corespondența Dvs. veți pune ștampila de la orice birou al Corpului, așa cum s-a făcut și până acuma. Prin acest raport ați provocat ilaritate aci”.⁴⁴

În martie 1944, când frontul era tot mai aproape de hotarele României, la Nikolaev activitățile informative erau desfășurate de căpitanul Emil Popp⁴⁵, dar începând cu 23 martie 1944, acesta urma să plece în concediu, fiind înlocuit la post de maiorul D. Bogos.⁴⁶ La 17 martie, lt.-colonelul D. Bădăraș i-a ordonat căpitanului E. Popp să predea Subcentrul „H.1”, de sub conducerea sa, maiorului D. Bogos. Câteva zile mai târziu, la 26 martie, E. Popp a primit de la Centrul „H” următorul ordin: „Puneți-

⁴² Ibidem, Fond 2042, inv. 2, dosar 15, fila 400-401 verso.

⁴³ Ibidem, dosar 25, fila 304.

⁴⁴ Ibidem, fila 305.

⁴⁵ Arhivele Militare Române, București (în continuare A.M.R., București), Fond Armata a 3-a, dosar 125, fila 164.

⁴⁶ A.N.R.M., Chișinău, Fond 2042, inv. 2, dosar 25, fila 265.

vă imediat în marș cu tot Subcentrul și veniți la Odesa /Maior Botezatu/, unde veți găsi pe Maiorul Bogos, care vă înlocuiește. Pentru activitatea ulterioară a Subcentrului, am dat instrucțiuni prin Maiorul Bogos”.⁴⁷ Noului șef al subcentrului i-a fost atrasă atenția asupra asigurării bunei activități din cadrul serviciului: „...Rămâneți răspunzător de buna păstrare a tuturor materialelor aflate asupra Subcentrului / autoturism, stație radio, etc./, a arhivei care este considerată «Strict Secretă», a ținutei și disciplinei oamenilor din subordinele Dvs.”.⁴⁸

La 27 martie 1944, Detașamentul „Lt. Colonel D. Bădărău” a informat Biroul 2 al Corpului 3 Armată (aflat în Transnistria), că în conformitate cu dispozițiile Secției a II-a a M.St.Major, a fost detașat pe lângă acel comandament un organ informativ sub conducerea maiorului în rezervă D. Bogos. Misiunea acestui organ era de a exploata toate sursele informative (prizonieri, dezertori, ș.a.) de la trupele din subordinea Corpului 3 Armată, să cerceteze persoanele prinse în flagrant delict sau suspecte de spionaj, terorism și alte acte subversive. Toate datele obținute trebuiau raportate, în primul rând, Comandamentului Corpului 3 Armată, apoi Detașamentului „Lt. Colonel D. Bădărău”. Corpul 3 Armată urma să-i asigure drepturile de carburanți și întreținere pentru un autoturism („Horch”) și drepturile de hrană pentru personal.⁴⁹

Imediat după terminarea tuturor formalităților de luare în primire a subcentrului, D. Bogos urma să se prezinte la Postul de Comandă al Corpului 3 Armată pentru investigații și să intre în legătură radio cu Centrul „H”, după programul existent.⁵⁰

După o scurtă activitate, de la Odesa, sub presiunea frontului, subcentrul condus de D. Bogos, împreună cu Centrul „H” și celelalte subcentre din subordine, s-a instalat în Basarabia, iar de acolo, în mare grabă, a trecut Prutul.

La sfârșitul lunii martie-începutul lunii aprilie 1944, frontul s-a stabilizat pe linia Rădăuți – Verba – Kolomeia – Suceava – Pașcani – Sculeni – Orhei – Dubăsari, apoi pe râul Nistru până la Marea Neagră.⁵¹

La 4 aprilie 1944, Subcentrul nr. 5 „Odesa”, condus de maiorul Th. Botezatu, a intervenit la Centrul „H” cu propuneri (de ordin organizatoric și al încadrării) pentru activitatea informativă ulterioară a „Biroului”. Se propunea ca „Biroul” să fie atașat pe lângă un corp de armată, având încadrați pe următorii colaboratori: maiorul Th. Botezatu (șef), lt. Stănescu (ajutor), sergentul Fulger (secretar dactilograf), sergenții Zdepko (translator), Atohi, Gămălie și Grama (curieri), caporalii Lecoasef (radiotelegrafist), Cărăușu și Condurache (șoferi), fruntașul Colțea, soldații Streinu și Setle (oameni de serviciu).

Biroul urma să aibă trei echipe volante: 1) sublocotenentul Palade, ajutat de soldatul Poemureanu (secretar translator) și caporalul Gheorghe (curier) și dotată cu motocicletă cu ataș, lucrând în profitul Diviziei 21 Infanterie; 2) sublocotenentul Popescu, ajutat de caporalul Luca (secretar translator) și soldatul Davis (curier). Ca mijloc de transport – un automobil Picap. Urma să acționeze pe lângă Divizia 15 Infanterie; 3) sergentul Simionescu (asimilat în gradul de sublocotenent), ajutat de soldatul Berner (secretar

⁴⁷ Ibidem, Fond 706, inv. 2, dosar 18, filele 307, 310.

⁴⁸ Ibidem, fila 315.

⁴⁹ Ibidem, Fond 2042, inv. 2, dosar 25, fila 711.

⁵⁰ Ibidem, Fond 706, inv. 2, dosar 18, fila 315.

⁵¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, inv. 1474, dosar 59/1944, fila 1.

translator) și sergentul Chiri (curier), și dotată cu un autoturism de campanie luat de la Centru. Trebuia să activeze în profitul Diviziei 14 Infanterie. În fiecare echipă urma să fie încadrat câte un radiotelegrafist, dotat cu aparat tip „Sever”.⁵²

La aceste propuneri lt.-colonelul D. Bădărău a răspuns prin a spune că, „Biroul Maior Th. Botezatu”, aflat la Cetatea Albă, va acționa pe lângă Corpul 3 Armată, cu antene la M.U. române din subordinea acestui corp.⁵³ Un element al subcentrului urma să fie împins pe lângă Divizia 15 Infanterie română din regiunea com. Olănești, jud. Cetatea Albă, aflată în subordinea Comandamentului german.⁵⁴ La Divizia 14 Infanterie, aflată și ea sub comandament german, în regiunea Orhei, urma să plece Subcentrul „H.1” al maiorului D. Bogos,⁵⁵

„Biroul Lt. Colonel D. Bădărău” s-a retras la Galați (str. Movilei nr. 8), unde a sosit în seara zilei de 9 aprilie 1944.⁵⁶ La 10 aprilie 1944, „Biroul Lt. Colonel D. Bădărău” l-a informat pe maiorul D. Bogos să fie gata pentru o deplasare cu tot subcentrul său la Chișinău, unde să se atașeze Diviziei 14 Infanterie,⁵⁷ iar la 11 aprilie a primit ordinul de deplasare.

La Chișinău se afla doar Eșalonul II al Diviziei 14 Infanterie, cu indicativul „Album”. Autoturismul și personalul „Biroului Maior D. Bogos” trebuia să fie scos din subzistența Corpului 3 Armată și pus la drepturi la Divizia 14 Infanterie.⁵⁸

La 10 aprilie 1944, „Biroul Maior D. Bogos” raporta telegrafic despre situația de pe front: „Azi, 10 aprilie, trupele germane evacuează Odesa pentru prescurtarea frontului, în vederea trecerii pe malul drept al Nistrului.

Infiltrațiunile cavaleriei ruse la Ovidiopol și Baraboi sunt în curs de lichidare.

Linia frontului aproximativ: Nord Calaglia-Nord Baraboi-Odesa.

Bombardamentul aviației inamice din 7, 8, 9 și 10 aprilie, asupra Cetății Albe, s-a soldat cu peste 30 morți – militari și civili, și mai mulți răniți.

O bombă căzută pe clădirea Corpului 3 n-a explodat.

Corpul se deplasează azi după masă la Bairamcea.

Șeful Biroului, Maior, /ss/ Bogos D.”.⁵⁹

În ziua următoare, la 11 aprilie, era raportată următoarea situație: „Azi urmăm după Corp (Corpul 3 Armată – P.M.) la Bairamcea.

Suntem gata de deplasare.

Așteptăm ordinul.

Ieri, 10 aprilie, ora 17, o bombă de avion a lovit un vagon de muniții la Bugaz, au explodat circa 20 vagoane muniții germane.

Mort un căpitan de artilerie român și răniți trei ostași.

⁵² A.N.R.M., Chișinău, Fond 2042, inv. 2, dosar 26, fila 43.

⁵³ Ibidem, fila 45.

⁵⁴ Ibidem, fila 47.

⁵⁵ Ibidem, filele 45, 47.

⁵⁶ Ibidem, fila 45.

⁵⁷ Ibidem, fila 46. *Divizia 14 Infanterie* la 23 martie 1944, a fost deplasată din Transnistria în Basarabia, în zona Bulboacă, în subordinea Corpului 47 Blindat german. De la 7 aprilie, a preluat sectorul Diviziei 130 Blindate germane, la Est de Orhei, cu misiunea de a interzice inamicului să treacă râurile Cula și Răut. La 11 mai, a fost subordonată Corpului 7 Armată german, organizând mai multe poziții de rezistență (Al. Duțu, F. Dobre, L. Loghin, *Armata Română în al doilea război mondial (1941-1945). Dicționar enciclopedic*, Ed. Enciclopedică, București, 1999, p. 180).

⁵⁸ A.N.R.M., Chișinău, Fond 2042, inv. 2, dosar 26, fila 48.

⁵⁹ Ibidem, dosar 28, fila 64.

Scurgerea trupelor la Bugaz de pe malul stâng al Nistrului merge normal pe pod de pontoane, feribot și bacuri.

Șeful Biroului, Maior, /ss/ Bogos”.⁶⁰

Deoarece se înregistrase o stagnare în ofensiva sovietică, iar frontul s-a stabilizat, Centrul „H” urma să revină la Est de Prut. La 14 aprilie 1944, M.St.Major, Secția a II-a, prin ordinul nr. 620.392, a dat dispoziții Centrului de Informații „H” asupra activității de mai departe. Din punct de vedere informativ și contrainformativ, Centrul urma să acționeze pe teritoriul Basarabiei, în interesele M.St.Major (Secția a II-a), a Comandamentului Armatei a III-a și a elementelor M.U. române și germane din zonă.⁶¹ Pentru aceasta trebuia să revină de la Galați la Chișinău, având în subordine trei subcentre, care urmau să acționeze pe următoarele direcții: 1) Orhei – Chișinău – Hâncești, 2) Tighina – Tarutino – Bolgrad și 3) Cetatea Albă – Tătărași – Ismail.

După ce „Biroul Lt. Colonel D. Bădărău” ajungea la Chișinău, Biroul Statistic Militar Chișinău (serviciu de informații militare) urma să se deplaseze la Focșani cu misiunea asigurării acțiunii contrainformative în zona fortificațiilor de la Vest de Prut și în zona din spatele frontului, până la linia Râmnicu Sărat inclusiv, acționând în profitul M.St.Major, Secția a II-a și a Comandamentelor de M.U. din zonă. Pentru executarea misiunii Biroul Statistic Militar Chișinău a primit în subordine câte un sub-birou contrainformativ la Bârlad și Bacău, și Subcentrul Informativ nr. 21 „Galați”.⁶² Spre începutul verii 1944, Biroul Statistic Militar Focșani (fost Chișinău) s-a deplasat la Odobesti, instalându-și sediul într-un local din str. Carol I, nr. 143.⁶³

În ziua de 14 aprilie, M.U. din Basarabia au primit ordinul M.St.Major nr. 20.262, conform căruia trebuiau să-i acorde Centrului „H” și subcentrelor sale tot sprijinul necesar, în special, în ceea ce privește hrana și carburanții.⁶⁴

Subcentrul „H.1” a lui D. Bogos informa la 17 aprilie 1944 că, s-a instalat la Chișinău, în strada Alexandru cel Bun nr. 113, (telefon 146), iar la 19 aprilie 1944, îl înștiința pe lt.-colonelul D. Bădărău că, „atât birourile (subcentrele – P.M.), cât și întreg personalul Centrului” ar putea fi cartiruit în foarte bune condiții în clădirile ocupate până la acel moment de serviciul colonelului Nicolau (Biroul Statistic Militar Chișinău).⁶⁵

La 23 aprilie 1944, Centrul „H” a sosit la Chișinău, iar lt.-colonelul Nicolau (cu tot serviciul său) a plecat la Focșani.⁶⁶ „Biroul Lt. Colonel D. Bădărău” era atașat Diviziei 14 Infanterie (cu indicativul „Album”) și informa cifrat asupra situației din zonă Secția a II-a a M.St.Major, iar prin „Hugues” Secția a II-a a Comandamentului Armatei a III-a (cu indicativul „Codru”) și Corpul 40 German.⁶⁷

În a doua decadă a lunii aprilie 1944, Centrul „H” se afla la Chișinău, Subcentrul „H.1” (condus de maior D. Bogos) era la Strășeni, pe lângă Corpul 47 German, Subcentrul „H.2” (în frunte cu căpitanul Gr. Cononovici) era la Volintir (jud. Tighina), pe lângă Corpul 29 German și Subcentrul „H.5” (în frunte cu maior Th. Botezatu) la Bairamcea (jud. Cetatea Albă), pe lângă Corpul 3 Armată Român și 72 German.⁶⁸

⁶⁰ Ibidem, fila 70.

⁶¹ Ibidem, dosar 26, fila 80.

⁶² Ibidem, dosar 9, fila 41.

⁶³ Ibidem, dosar 13, fila 483.

⁶⁴ Ibidem, dosar 10, fila 17.

⁶⁵ Ibidem, dosar 13, fila 159.

⁶⁶ Ibidem, dosar 28, fila 84.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem, dosar 26, fila 93.

Munca informativă și contrainformativă în Basarabia a fost reluată. La 30 aprilie 1944, „Biroul Maior D. Bogos” aducea la cunoștința „Biroului Lt. Colonel D. Bădărău” despre unele acte nedemne din partea autorităților militare germane. În raportul său informativ, printre altele se spunea că, „Sistemul abuziv de rechiziție (a alimentelor din teritoriul basarabean – P.M.) a trupelor germane continuă”. În dimineața acelei zile, în apropierea Cojușnei, jud. Lăpușna, câțiva soldați neidentificați au ridicat cu forța o vacă, proprietatea lui Andrei Miron, și doi boi ai lui Timofei Munteanu, ambii din comuna Cojușna.⁶⁹

În urma multiplexelor note informative referitoare la abuzurile germane, venite de la organele de siguranță, în scopul prevenirii actelor abuzive, de teroare și sabotaj din partea militarilor în Basarabia, la mijlocul lunii mai 1944, Comandamentul General al Etapelor a emis o ordonanță, în conformitate cu „Decretul-Lege nr. 664/1944”, potrivit căreia se pedepseau cu moartea toți acei care „vor fura sau distrage orice bun al Statului sau particularilor, vor comite atentate sau jafuri contra persoanelor, fie ziua sau noaptea, vor săvârși incendii cu pericol public, inundații sau surpare, împiedicarea salvării în caz de catastrofă, otrăvirea apelor, cauzarea de epidemii, vor distruge în totul sau în parte instalații de utilitate publică: uzina electrică, de apă, căi ferate, șosele, linii telefonice, lucrări de artă, etc. (...)”.⁷⁰

La 6 mai 1944, „Biroul Maior D. Bogos” informa asupra situației agrare din Basarabia lovită de război: „La toamnă ne așteaptă foametea. Sătenii nu lucrează la câmp, ogoarele sunt pustii”. Această situație era din cauză că, în sectoarele unde se aflau garnizoanele germane, șefii acestora interziceau sătenilor să lucreze câmpurile, fiindcă cu toții trebuiau să meargă la săpatul tranșelor. Iar în sectoarele garnizoanelor române sătenii erau scoși în mod anarhic la corvezi. Țăranii erau alarmați de situația ce-i așteaptă, deoarece mai aveau la dispoziție pentru însămânțările câmpului, circa trei săptămâni.⁷¹

După o prezență permanentă în cele mai periculoase locuri ale frontului, la 17 mai 1944, maiorul în rezervă D. Bogos a solicitat să fie desconcentrat. Raportul lui a fost trimis Secției a II-a a M.St.Major pentru a se decide, în care Lt.-colonelul D. Bădărău a notat următoarele: „(...) Ofițerul fiind înaintat în vârstă și suferind, nu este în măsură să suporte eforturile cerute de actualele împrejurări în care activează Centrul”. Avea 56 de ani, era bolnav de reumatism și „suferea de oboseală”.⁷² Șeful Centrului „H” ruga să i se soluționeze favorabil cererea, propunând ca înlocuitori pe maiorul Mladin ori căpitanul Bațaliuc, „propus de mult”.⁷³

Situația de pe front devenea tot mai dramatică, iar D. Bogos a fost obligat să-și continue activitatea în Centrul „H”.

În seara zilei de 14 iunie 1944, Comandamentul Armatei a III-a s-a retras în Vestul Prutului, cartiruindu-se în localitățile Pechea, Cuza Vodă, Slobozia, Conache și Independența, jud. Covurlui.⁷⁴ La sfârșitul lunii iunie 1944, „Detașamentul Lt.

⁶⁹ Ibidem, dosar 33, fila 58. Pe această „notă”, Lt.-colonelul D. Bădărău a scris: „1 Mai 1944. În evidență pentru o Dare se seamă și cu alte cazuri”.

⁷⁰ Ibidem, dosar 31, fila 146. Pentru a o aduce la cunoștința ostașilor, ordonanța (care prevedea pedeapsa cu moartea pentru noi fărădelegi) a fost remisă prin Comandamentele unităților, dar și dată publicității prin „Gazeta Ostașului”, nr. 53 din 16 mai 1944.

⁷¹ Ibidem, dosar 28, dosar 33, fila 61. Pe această „notă informativă”, șeful Centrului „H” a notat: „6.V.1944. Bine că mi se semnalează și acest lucru, însă misiunea Maiorului Bogos este alta și văd că nu o execută”.

⁷² Ibidem, dosar 26, fila 115.

⁷³ Ibidem, fila 112.

⁷⁴ Ibidem, dosar 13, fila 446.

Colonel D. Bădărău” se afla la Chișinău, Subdetașamentul „A”⁷⁵ („Maior D. Bogos”, *Subcentrul „H.1”*) la Strășeni,⁷⁶ iar Centrul de Informații „B” se afla la Iași.⁷⁷ La mijlocul lunii iulie 1944, Comandamentul Armatei a III-a urma să se deplaseze cu cele patru Secții la Cișmeaua-Văruiță, iar Serviciul Intendenței și celelalte servicii rămâneau la Bolgrad, jud. Ismail.⁷⁸

La 21 iunie 1944 la Strășeni, jud. Lăpușna, maiorul D. Bogos l-a interogată pe soldatul-dezertor sovietic Grigore Șcerbakov din Regimentul 382 al Diviziei 84 a Armatei 4 sovietice (Frontul II Ucrainean), de 45 ani, căsătorit, cu trei copii, originar din Ural, or. Orenburg.

Acesta a declarat că, statul major al diviziei se găsea la Ghermănești, jud. Orhei. Ostașii aveau vârsta cuprinsă între 18 și 53 ani, și erau prost instruiți. Majoritatea tineretului din divizie era originar din Ucraina și Basarabia.

Populația civilă din sectorul diviziei era evacuată în spatele frontului la o adâncime de 25 km. Operațiunea de evacuare a început aproximativ pe 20-25 mai și s-a executat în termen de 5 zile. Oamenii au reușit să ia cu ei doar foarte puțin din averea lor, avutul țărănesc fiind în mare parte irosit de trupele sovietice.

Moralul trupei era foarte scăzut; în Compania 1-a a Regimentului 382 au fost înregistrate numai pe parcursul a două luni 7 cazuri de automutilare. Soldații discutau că, în cazul ofensivei româno-germane, nu vor opune rezistență. Trupa era hrănită insuficient – 700 gr. pâine pe zi, din orz, cu calități gustative rele și ciorbă cu boabe de porumb.

Intensa propagandă efectuată de sovietici în sânul soldaților săi nu mai impresiona pe ostașii bătrâni. Lozinca momentului lansată de propaganda sovietică era: „cucerirea Berlinului și răspândirea puterii sovietice în toată lumea”.⁷⁹

În această perioadă, acțiunile partizanilor sovietici în Basarabia au atins cote maxime. La începutul lunii iulie 1944, prin eforturile informative ale „Biroului Maior D. Bogos” s-a reușit anihilarea unei organizații de partizani din pădurea Căpriană.⁸⁰

Către data de 8 august 1944, încadrarea cu ofițeri a Centrului „H” se prezenta astfel: la *Centrul „H”* – maior Theodor Botezatu (șef), căpitan Teodorescu (ajutor, venit de la Centrul „T”), sublocotenent în rezervă Vladimir Cepreanu /zis „Palade”/ și sublocotenent în rezervă Mihail Cruceanu (șeful Echipei de Poliție Specială de Campanie); la *Subcentrul „H.1”* – maior în rezervă Dumitru Bogos (șef) și sublocotenent în rezervă Dumitriu Alexe Clipa /zis Popescu/; la *Subcentrul „H.2”* – căpitan Grigore Cononovici (șef) și sublocotenent în rezervă Roman Biscop (ajutor); la *Subcentrul „H.5”* – maior în rezervă Ștefan Berechet (șef) (*Subcentrul nr. 5* se afla în august 1944 la Bairamcea⁸¹) și locotenent în rezervă Stan Cucu /zis „Stănescu”/ (ajutor). La conducerea Secției a II-a a M.St.Major se afla colonelul Runceanu.⁸²

Subcentrul „H.1”, în frunte cu maiorul în rezervă Dumitru Bogos număra 6 colaboratori, iar Subcentrul „H.5”, condus de maiorul Ștefan Berechet. – 19 colaboratori.

⁷⁵ Ibidem, dosar 32, fila 330.

⁷⁶ Ibidem, dosar 13, fila 511.

⁷⁷ Ibidem, fila 499.

⁷⁸ Ibidem, fila 579. Era vorba să se deplaseze la 13 iulie 1944.

⁷⁹ Ibidem, dosar 14, fila 200-200 verso.

⁸⁰ Ibidem, dosar 32, filele 449-452. Ibidem, dosar 10, filele 116-119.

⁸¹ Ibidem, dosar 13, dosar 13, fila 849.

⁸² Ibidem, dosar 14, fila 273.

Agentura Centrului „H” era alcătuită din 20 de agenți (5 aflați în misiune, 3 gata pentru a fi trimiși în misiune și 12 aflați în teritoriul Basarabiei administrat de trupele germano-române, cu misiuni contrainformative, din care 1 era plecat la Timișoara).⁸³

În a doua decadă a lui august, se preconiza, începând cu 22 august 1944, mutarea liniei de apărare pe Prut, din care cauză zona de acțiune a Subcentrelor 1, 2 și 5 ale Centrului „H” s-a modificat: Subcentrul „Cpt. Cononovici” trebuia să acționeze pe direcția Manzâr – Tarutino – Ceadâr Lunga – Cahul, (în Cahul urma să-și stabilească reședința); Subcentrul „Maior Berechet” urma să-și desfășoare activitatea pe direcția Bairamcea – Tătărăști – Bolgrad – Galați, (în incinta școlii primare nr. 8 din Galați trebuia să-și instaleze sediul); Subcentrul „Maior Bogos” trebuia să acționeze pe direcția Chișinău – Huși, (în Huși să-și stabilească reședința).

Centrul „H” se afla în deplasare spre Prut, cu direcția nedefinită (cu instalarea probabilă a sediului în Galați sau Tecuci). Menținerea legăturii radio urma să se facă prin contactele de la orele 6, 9, 12, 15, 18, 21 și 24, câte cinci minute la fiecare oră plină.⁸⁴ După posibilitate, legătura cu Centrul trebuia menținută în permanență, de la care subcentrele primeau ordine, iar ele la rândul lor, urmau să-i raporteze situația și evenimentele din sector.

Subcentrele au primit instrucțiuni să acționeze pe lângă și în folosul imediat al M.U. din zonă. Trebuiau să fie gata în orice moment pentru deplasare⁸⁵ și să aibă grijă de personalul său, materiale și mașini.⁸⁶ Unele unități nu dispuneau de mijloace de transport rapide adecvate situației, astfel că, la 21 august 1944, Subcentrul nr. 2 cerea Centrului „H” un autoturism, „pentru a avea mijloc rapid de deplasare, fiind mare nevoie”.⁸⁷

La 22 august, situația de pe front era foarte grea. La ora 20 Subcentrul nr. 5 urma să înceapă deplasarea spre Vest. Despre Subcentrul nr. 2 nu se știa nimic.⁸⁸

În ziua următoare, la 23 august 1944, guvernul de la București a căzut, România schimbându-și orientarea politico-diplomatică și militară. Foștii aliați au devenit dușmani, iar Armata sovietică a invadat teritoriul românesc.

Așa dar, după o implicare activă în viața politică și administrativă a Basarabiei interbelice, în războiul împotriva Uniunii Sovietice (1941-1944), Dumitru Bogos continuă lupta antibolșevică de prevenirea comunizării Basarabiei și a întregii Româнии, în cadrul unui serviciu secret. Deși străin de activitățile informative și contrainformative, iar în anumite perioade „suferea de oboseală”, el și-a depus toată silința pentru reușita activității în acest sector extrem de dificil.

După căderea regimului Antonescu de la 23 august 1944, întreaga activitate informativă și contrainformativă a serviciilor speciale românești de pe frontul din răsărit a fost sistată.

În campania Armatei române de pe frontul din vest, Dumitru Bogos a participat la luptele de eliberare a Transilvaniei de nord de sub ocupația hortystă. Alte detalii despre activitatea lui Bogos de după 23 august 1944, rămân deocamdată necunoscute pentru noi.⁸⁹

⁸³ Ibidem, dosar 10, filele 155-163. Ibidem, dosar 33, fila 668.

⁸⁴ Ibidem, dosar 28, fila 374.

⁸⁵ Ibidem, fila 376.

⁸⁶ Ibidem, fila 375.

⁸⁷ Ibidem, fila 377.

⁸⁸ Ibidem, fila 378.

⁸⁹ Dumitru Bogos, *La răspântie. Moldova de la Nistru 1917-1918*, p. 205.

A decedat la 14 mai 1946,⁹⁰ la București, din cauza unei tumori canceroase și a fost înmormântat la Cimitirul Ghencea,⁹¹ apoi transferat în cripta familiei din cimitirul Mănăstirii Cernica.⁹² Moartea l-a „salvat” de chinurile și umilințele din închisorile comuniste, în care nu a fost închis, dar unde avea să nimerească pentru activitățile din trecut, ce nu erau pe placul bolșevicilor. Ultimul domiciliu l-a avut în București, str. Justiției nr. 41.⁹³

Distincții românești: *Regele Ferdinand*, clasa I-a; *Steaua României*, în grad de Comandor; *Coroana României*, în grad de Comandor; *Vulturul României*, în grad de Ofițer; Medalia *Peleş*, etc.⁹⁴

Dumitru Bogos, primar de Chișinău și deputat de Lăpușna

Dumitru Bogos, șef de subcentru în cadrul Centrului de Informații „H” (1941-1944)

SUMMARY

On a basis of novel documents from archive, the author of study restores an unknown period of live of Dumitru Bogos – excellent personality in political inter-war live of Bessarabia. After he was chief of Moldavian Republic army's headquarter, mayor of Lapushna county (1918-1920), general secretary of internals in Bessarabia (1921), mayor of municipality Chisinau (1931-1934) and deputy of Lapushna in three terms in Parliament of Romania, Dumitru Bogos had activated during the Second World War in frame of Intelligence Center “H” – mobile echelon with intelligence and counterespionage profile of the Central Headquarter of Romanian Army, joined to Commandment of Third Romanian Army in anti-soviet campaign. In this intelligence romanian body Dumitru Bogos, by investigations of prisoners and soviet deserters, has brought fully his contribution in knowledge of enemy's situation, for the good progress of Romanian Army's military operations on the Eastern Front.

⁹⁰ M. Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Ediția a III-a revăzută și adăugită. Editura Fundației Culturale Române, București, 2002, p. 26.

⁹¹ *Calendar Național* 2006, Chișinău, 2006, p. 154.

⁹² Dumitru Bogos, *La răspântie. Moldova de la Nistru 1917-1918*, p. 205.

⁹³ A.N.R.M., Chișinău, Fond 2042, inv. 2, dosar 26, filele 282-295.

⁹⁴ *Calendar Național* 2006, p. 154.

PAGINI DIN ISTORIA BISERICESCĂ A SATULUI STOICANI (SOROCA)

Igor Cereteu

Istoria vieții bisericești din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea, mai ales după anexarea acestei provincii la Imperiul Țarist, nu a fost cercetată suficient. Deși, Arhiva Națională a Republicii Moldova păstrează un număr considerabil de documente, acestea nu au fost valorificate pe deplin. Includerea lor în circuitul științific va oferi posibilitatea de a completa informațiile referitoare la o multitudine de subiecte de caracter istoric, dintre care și cele referitoare la trecutul bisericilor Moldovei de răsărit și, astfel, se va putea crea o imagine integrală, atât privitoare la construcțiile de cult ridicate în această perioadă, cât și despre slujitorii bisericești. Regretabil este faptul că nu toate actele întocmite în parohii în această perioadă au fost depozitate în arhive, or o parte dintre ele mai circulă și astăzi, în special, în mediul rural. Unele dintre ele au fost păstrate în bibliotecile bisericilor, iar ulterior, o dată cu închiderea lăcașelor de cult de către sovietici, mai ales după anul 1950, acestea au fost ascunse de slujitorii bisericilor. Doamna Ecaterina Popa, descendentă dintr-o familie de slujitori ai bisericii cu hramul Sfântului Pantelimon din satul Stoicani (Soroca), a păstrat două registre de evidență, numite convențional *A clirosului vedomostie* și un *Ceaslov* tipărit în tipografia exarhicească din Chișinău în anul 1817, pe care ni le-a oferit cu amabilitate pentru investigare.

Caracterizarea surselor. Prima carte include perioada 1838-1872, iar a doua 1873-1892, cu unele depășiri cronologice, care includ și date pe anul 1910. Acestea prezintă interes pentru că oferă informații privitoare la unele aspecte din istoria satului de răzeși Stoicani de prin părțile Sorocii. Prima carte cuprinde 131 de file nenumotate. Chiar dacă autoritățile țariste au interzis limba română în Basarabia, mai ales în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, însemnările sunt scrise preponderent în limba română. De constatat nivelul scăzut al cunoașterii limbii ruse de către autorii însemnărilor, deoarece expunerea lor este făcută cu multe abateri de la normele limbii ruse.

Ceaslovul a aparținut la început bibliotecii bisericii din Dubna, iar ulterior a fost adus de către unul dintre duhovnici în Stoicani la biserica cu hramul Sfântul Pantelimon. Exemplarul este incomplet și cuprinde foile 233-282. Lipsesc foaia de titlu, primele două foi nenumotate, foile 1-232 și 283-288. Cartea este fără coperte, iar cotorul deteriorat în mare parte. Colțurile de jos ale cărții sunt fragmentate. Pe f. 276 citim următoarea însemnare: "Acest Ceaslov mare, ce s(ă) numește, esti drept cumpărat cu 35 lei din sf(ân)ta mitropolii în târgu(l) Chiș(i)nău la anul 1817, octovre 27, a preutului Thodor Negru ot Dubna cu drepti banii sfinții sale și este a sfinții sale Ceaslovu. Și pi urm(ă) să rămâi a fiilor săi, anumi Iftemi, fără sme(n)te(a)lă". Astfel, din această consemnare desprindem, în primul rand, că această carte liturgică a aparținut bibliotecii bisericii din Dubna și, în al doilea rand, identificăm un preot, Thodor Negru, care a slujit în această biserică în secolul al XIX-lea, fără a preciza deocamdată perioada cronologică în care a activat.

Formularele primelor două cărți sunt împărțite în trei compartimente. Primul prevede descrierea generală a bisericii din localitate, a parohiei, a documentelor din biserică etc. Pentru anul 1838 acesta include 18 puncte, care prevăd următoarele: 1) anul construirii lăcașului de cult și ctitorii; 2) materialul de construcție a bisericii și a clopotniței; 3) date referitoare la pristol și numele sfântului hramului; 4) nivelul asigurării cu cărți liturgice și alte obiecte necesare oficerii serviciului divin; 5) numărul fețelor bisericești; 6) existența pământului pentru cler și cartea hotarnică; 7) materialul de construcție a caselor fețelor bisericești și localizarea lor; 8) existența altor indemnizații suplimentare pentru cler; 9) dacă biserica dispune de alte construcții pentru chirie; 10) depărtarea de la Consistoriul bisericesc din Chișinău, de la protopopie și de la blagocinul județean; 11) distanța de la cele mai apropiate biserici; 12) existența altei biserici supuse acesteia; 13) existența altei biserici în acest sat; 14) lista averii, anul întocmirii și locul de păstrare; 15) informații referitoare la condicele de venit; 16) informații referitoare la condicele metrice; 17) informații despre izvodul de mărturisire; 18) anul și persoana care a confirmat cu “pecete și șfară” numărul paginilor din acest registru. Din anul 1854 s-a introdus un alt punct referitor la limba de oficiere a serviciului divin, în care se menționează că “sfânta slujire întru această biserică să săvârșește în limba moldovenească”.

Compartimentul al doilea prevede informații despre fețele bisericești și familiile lor: vârsta, studii, anul și locul hirotonirii, alte funcții, obligații, decorații, componența familiei, nivelul, locul și termenul studiilor, îngrijirea părinților la bătrânețe sau în caz de boală și a copiilor după plecarea la studii, gradul de rudenie cu fețele bisericești, dacă a fost judecat sau amendat și cauzele acestora.

În ultimul compartiment sunt incluse: datele statistice a enoriașilor acestei biserici pentru fiecare categorie socială. Până în anul 1862 se indică prezența reprezentanților altor secte: “rascolnici nici de o sectă nu sânt”.

Formularele din prima carte sunt elaborate de preoți în perioada 1838-1848 în limba română, anul 1849-1952 în limba rusă (anul 1849 este completat de două ori), 1853-1858 limba română (pentru anul 1853 formularul este completat de mână), 1859 în rusă, 1860-1861 – în limba română, 1862 în rusă, 1863 – mixt, 1864-1865 în română, 1866 în rusă, datele pentru anul 1867 lipsesc, 1868 în română, pentru anul 1869 lipsesc datele, 1870 de mână în limba română, 1871 – mixt, 1872 în rusă. Referitor la datele din cartea a doua constatăm următoarele: anul 1873 – în română, 1874 – mixt, datele pentru anul 1875 lipsesc, 1876-1879 în română, 1880-1892 în rusă.

Așadar, în pofida faptului că autoritățile țariste au impus limba rusă în biserică, mai ales începând cu anul 1872, actele erau întocmite în mare parte și după acest an în limba română caractere chirilice. Afirmatia se explică prin faptul că slujitorii bisericii nu cunoșteau suficient limba rusă.

Bisericile din Stoicani. Conform acestor date în satul Stoicani biserica cu hramul Sfântului Pantelimon este construită în anul 1808 din lemn, lipit cu lut și acoperită cu șindrilă, prin contribuția țăranilor răzeși. Nu poate fi exclus faptul că a existat o altă biserică anterioară acesteia, deoarece preotul Simeon Ciolacu este rânduit în Stoicani în anul 1802, și astfel se poate presupune că acesta ar fi slujit într-o biserică din nuiiele unse cu lut, sistem constructiv aplicat destul de frecvent în această perioadă. Ipoteza poate fi confirmată și de numărul redus al locuitorilor acestui sat la începutul secolului al XIX-lea.

Clopotnița era separată de biserică și prezenta patru stâlpi de lemn cu acoperiș de șindrilă. Lăcașul era asigurat cu obiectele și veșmintele necesare oficerii serviciului

divin. Din anul 1813 în biserică slujeau un preot, doi dascăli și un pălămar. Casele fețelor bisericești erau din lemn pe pământ răzășesc. Parohia nu dispunea de alte încăperi care puteau fi date cu chirie. Biserica se afla la 199 de verste depărtare de Consistoriul bisericesc de la Chișinău, de la protopopie de 10 verste și de la blagocinul județean 10 verste. Cele mai apropiate biserici sunt în satul Rădiul cu hramul Adormirii Maicii Domnului și în Soloneț cu hramul Sfinților Voievozi. Actele referitoare la cheltuieli, copiile de pe condicile metriceale și de cununie se păstrează într-o stare bună, au semnătura protoiereilor Avram Antonovschi și Grigore Petrițchi. În anul 1841 locuitorii acestui sat au suferit pagibe de pe urma unei inundații, care a creat o răpă «ce curge din sus în gios și desparte câteva lăcuito(a)ri casă». Acesta ar fi și motivul pentru care locuitorii satului Stoicani au hotărât să ridice o biserică de piatră în anul 1842. Astfel, prin eforturile preotului, dascălilor și pălămarului se construiește o biserică de zid, clopotnița fiind deasupra pridvorului. Atât biserica, cât și clopotnița au fost acoperite cu șindrilă. Este, de asemenea, cunoscut că la 10 octombrie 1841 slujitorii bisericii au primit 33 de desetine de pământ de arat și de cosit pentru a-și întreține familiile. Problema a fost disputată cu mănăstirea Golia din Iași, care avea moșii în această regiune a Basarabiei și, probabil, îi erau lezate unele interese. Informațiile scrise de către autorii însemnărilor sunt expuse exhaustiv și nu oferă o claritate deplină în aplanarea acestei situații. Este cert doar că slujitorii bisericii din Stoicani nu au rămas mulțumiți în urma acestui litigiu.

Ulterior, la 14 aprilie 1865, slujitorii bisericii din Stoicani au obținut legal 33 desetine de pământ, însă au refuzat să accepte planul și cartea hotarnică «din pricina apropierii di sat di 159 stânjini și nu-i chip nici de cum de a-l stăpâni». Începând cu anul 1873 biserica din Cereșnovăț a intrat în componența parohiei din Stoicani, moment care poate fi pus în legătură cu numărul redus al enoriașilor din această localitate.

În anul 1902, în anumite împrejurări, pe care deocamdată nu le cunoaștem, biserica veche este demolată și pe locul ei a fost zidit un alt lăcaș de închinăciune din piatră, mai încăpător și de un aspect mai atrăgător. Lăcașul respectă planimetria bisericilor de sat din Rusia, tip de plan impus majorității bisericilor construite pe parcursul secolului al XIX-lea în Basarabia, cu precădere, după anexarea acestei provincii la Imperiul țarist. În parohia din Stoicani a fost inclusă și biserica din satul Cremene, care se afla la o depărtare de 4 verste.

Preoții. Primul preot din Stoicani, atestat, conform acestor documente, este Simeon Petru Ciolacu (n. 1776), fecior de preot, fără studii seminariale. La 10 octombrie 1801 a fost hirotonit ca preot de Înaltpreasfințitul Iacov Episcopul Hușului pentru biserica cu hramul Mai Marilor Voievozi din satul Copăcenii, iar la 13 octombrie 1802 este transferat cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Gherasim Episcopul Hușului în biserica din Stoicani. În luna septembrie 1841 a depus cerere de eliberare pe caz de bătrânețe, iar în anul 1847 a decedat. Soția preotului Simeon Ciolacu a fost Irina Grigore (1782-1866). Din căsătoria lor au rezultat 3 fii: Dumitru (n. 1805), Theodor (n. 1809) și Nicolae (n. 1820). Un timp relativ scurt a păstorit biserica din Stoicani preotul Afanasii Petru Cotofei, în a cărui purtare de grijă rămâne preotul Simion și feciorul acestuia Nicolai (21 de ani) cu soția Anastasia Theodor (17 ani). Este cunoscut, de asemenea, că fețele bisericești locuiau în case destul de modeste, ridicate din lemn pe pământ răzășesc. De asemenea, se cunoaște, din informațiile evocate de autorii consemnărilor, că nu exista lângă biserică o casă auxiliară, numită și storojcă.

Așadar, preotul Simeon Ciolacu s-a eliberat pe caz de bătrânețe la 6 septembrie 1841 și a rămas în grija preotului Afanasie Petru Cotofei, care a slujit în această

biserică timp de câteva luni. La 7 februarie 1838 feciorul de preot Theodor Simeon Ciolacu (fără studii seminariale) este numit dascăl la biserica Adormirii Maicii Domnului din satul Dubna, județul Soroca, iar la 28 ianuarie 1842 a fost hirotonit preot pentru biserica din Stoicani de Înaltpreasfințitul Dimitrie Arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului. Se menține în această funcție până în anul 1874. În anul 1853 preotul Theodor s-a aflat sub urmărire penală, pentru că a pricinuit leziuni corporale fiilor răzeșului Serghie Verbițchi – Vasile și Ioan. Mai târziu, în anul 1860 același preot «au priimit cruci și midalii de bronz pentru bătlia din anul 1853 și 1856». Soție de preot - Paraschiva Iftimie. Preotul a fost decorat cu Nabadernița la 9 noiembrie 1853 pentru “osârdie slujire” de Irinarh Arhiepiscopul Chișinăului, iar în 1860 a fost decorat cu Crucea și Medalia de bronz. Copiii lor: Alexandra (n. 1840), Andrei (n. 1841), Gheorghe (n. 1844, moare la vârsta de 9 luni), Pantelimon (n. 1845), Elena (n. 1848) și Sevastia (n. 1854).

Elisei Dumitru Frunză, fiu de pălămar, termină cursurile seminariale din Chișinău la 15 iunie 1873 cu gradul de student. În același an conducerea eparhială îl numește cântăreț în biserica cu hramul Sfântul Arhanghel Mihail din satul Văsieni, județul Chișinău, și tot în același an, conform cererii sale, este numit cântăreț în biserica cu același hram din satul Cornești, fiind lipsit de dreptul de a se folosi de veniturile bisericii. La 10 noiembrie 1874 a fost rânduit de Preasfințitul Pavel în funcția de diacon, iar în ziua următoare în calitate de preot la biserica din Stoicani. În 1875 Arhiepiscopul Pavel îl numește ca inspector pentru predarea religiei în școlile din cercul 1 al județului Soroca, funcție în care se află până la 1884. În anul 1875 a fost ales de congresul regional și confirmat de Arhiepiscopul Pavel în calitate de ajutor de deputat. În anul 1878 același ierarh îi acordă prerogative de însărcinat cu afacerile judecătorești, iar din 1881 este numit ca deputat cu afaceri judecătorești. A fost decorat în anul 1879 cu Nabadernița pentru merite în funcția cu afaceri judecătorești, iar în luna aprilie 1888 i se oferă Scufia sinodală. Soția sa Savastia Theodor este, probabil, fiica preotului Theodor Ciolacu din Stoicani.

Informațiile pentru începutul secolului al XX-lea sunt destul de sumare. Conform unor date din aceleași surse constatăm că în anul 1910 în biserica din Stoicani oficia serviciile religioase preotul Nicolae Ioan Cudrițchi, cu studii seminariale, în etate de 60 de ani și care se afla în Stoicani de 14 ani. Pentru merite deosebite în anul 1910 acest duhovnic este decorat cu Crucea cu pietre scumpe. Așadar, preotul Elisei Frunză slujește în această biserică până în anul 1896, fiind înlocuit cu preotul Cudrițchi.

Ultimul preot paroh atestat de sursele nominalizate este Dionisie Vinogradov, numit în această funcție în anul 1910 și care, probabil, a slujit pe parcursul întregii perioade interbelice.

Dascălii și psalmiștii. Aceste documente ne oferă și unele informații utile despre dascălii și psalmiștii bisericii din Stoicani. Astfel, din 13 iulie 1813 în funcția de dascăl este numit Ștefan Alexandru Ciornei (n. 1792), fecior de țaran, fără studii seminariale. Soția - Eudochia Alexandru (n. 1796), copiii: Manoil (n. 1816), slujitor al seminarului duhovnicesc; Dimitrie (n. 1819); Ioan (n. 1820); Neculai (n. 1823); Vasile (n. 1829). Se menține în funcție până la 7 mai 1846, fiind eliberat din proprie inițiativă pe caz de bătrânețe.

Conform unei dispoziții din 21 august 1813, s-a permis ca în biserică să slujească 2 dascăli. Documentele respective nu menționează un al doilea dascăl decât începând cu 3 iulie 1825, când în biserica din Stoicani atestăm în această funcție și pe fiul de preot Dimitrie Simion Ciolacu, fără studii seminariale, care se menține până în anul

1845. Este frate cu Theodor și Nicolae Ciolacu. Soția – Melania Vasilie (1810-1871). Copiii lor: Theodor (n.1831), Vectoria (n. 1833), Elizaveta (n. 1837), Ecaterina (n. 1840) și Nicon (n. 1842).

Începând cu anul 1846 în biserica din Stoicani rămâne doar un singur dascăl, Dumitru Ștefan Ciornei, care este numit prin petiție în această funcție la 10 mai 1846. Este fiul dascălului Ștefan Alexandru Ciornei și în momentul numirii sale nu era căsătorit. Se menține în funcție până în anul 1851.

De la 1 aprilie 1851 este confirmat dascăl în biserica din Stoicani Ioan Thoma Iazinschi (n. 1819), fecior de dascăl, fără studii seminareale. La 31 august 1842 a fost rânduit în funcția de pălămar la biserica cu hramul Sfinții Voievozi din satul Racovăț, județul Soroca. Din anumite considerente, la 20 octombrie 1848, conform hotărârii conducerii eparhiale, acesta este exclus din tagma bisericească. La 5 iunie 1850, conform ordinului Consistoriului bisericesc din 24 septembrie 1849, este acceptat din nou în tagma duhovnicească cu recomandarea de a se deplasa pentru 4 luni la mănăstirea Jabca. La 1 aprilie 1851, potrivit cererii sale, este acceptat dascăl la biserica din Stoicani, «sfințindu-se în stihare». Cu toate acestea, este necesar să concretizăm că după instalarea lui în funcție nu i s-a acordat casă în Stoicani și a locuit o perioadă în satul Cereșnovăț. Soția Efimia Ioan (n. 1827), copiii : Ana (n. 1844); Ioana (n. 1846); Vasile (n. 1848) și Iacov (n. 1850). Slujește în această biserică până în anul 1853, când este înlocuit cu tatăl său.

Dascalul Thoma Leonte Iazinschi (n. 1796) – fecior de dascăl, fără studii seminareale – la 30 aprilie 1821 s-a rânduit dascăl la biserica Adormirii Maicii Domnului din satul Cereșnovăț și la 8 septembrie 1853 este transferat în Stoicani. Ulterior, la 13 martie 1855 se eliberează din funcție pe caz de bătrânețe.

După plecarea lui Iazinschi este numit în funcția de dascăl psalmist prin ordinul din 18 martie 1855 al Arhiepiscopului Chișinăului Irinarh Gheorghe Ioan Verbițchi, fecior de preot, fără studii seminareale. Slujește în această biserică până în anul 1873, iar în 1883 trece în eternitate. În anul instalării lui în funcție era celibatar. Ulterior se căsătorește cu Ecaterina Dumitru și în anul 1773 aveau 6 copii : Ioan (n. 1859), Maria (n. 1862), Petre (n. 1865), Dumitru (n. 1868), Marcu (n. 1870) și Grigore (n. 1872).

Începând cu anul 1873, în funcția de psalmist este numit Timofei Gheorghe Coșciug, născut în satul Dubna, fiu de preot, cu studii seminareale (4 clase). La 21 ianuarie 1862 este numit, conform cererii sale, în funcție de diacon în biserica din satul Soloneț, județul Soroca, iar la 7 mai 1863 este transferat în satul Dubna din același județ. În anul următor, la 23 februarie 1864 este rânduit în psalmist de Arhiepiscopul Antonie, iar ulterior este numit în aceeași funcție în soborul din Soroca. La 6 martie 1866 este numit în funcția de diacon la biserica din satul Glodeni, județul Iași, iar la 4 iulie 1866 a fost transferat, conform cererii sale, în Dubna. În anul 1873 este numit psalmist în satul Stoicani, funcție în care se menține până la 25 august 1875, când este transferat, conform cererii sale, în funcție de psalmist suplinitor în biserica din satul Visterniceni, județul Chișinău, iar de la 6 octombrie 1876 revine în Stoicani. A fost căsătorit cu Maria Ioan și au avut 7 copii : Nichifor (n. 1867), Onisim (n. 1874), Maria (n. 1871), Ana (n. 1875), Tudose (n. 1865). Primii trei copii au decedat pe parcursul anului 1877 și tot în acest an se naște Olga, iar în 1879 – Theodora.

Pintilie Alexandru Lozinschi, originar din satul Șolcani, fiu de diacon, fără studii seminareale este numit în funcția de psalmist în biserica din Șeptelici, județul Soroca la 4 aprilie 1883, iar din 10 februarie a aceluiași an este transferat în Stoicani.

În continuare datele din acest document nu sunt destul de clare, dar desprindem

că în calitate de psalmist la 1910 este feciorul lui Gheorghe Verbițchi – Gheorghe, care este atestat la 1910, și care a fost numit în această funcție, se pare, pe la 1896.

Pălămarii. Primul în această funcție este atestat Constantin Gavriil Graur, care era fecior de preot, cu studii seminarele și la 23 ianuarie 1829 este rânduit în calitate de pălămar la biserica din Stoicani. La momentul numirii lui în această funcție era celibatar, iar în 1841 se căsătorește cu Eudochia Pavel în vârstă de 19 ani. Se pare că tatăl său, Gavriil Graur, a slujit în această biserică anterior preotului Simeon Ciolacu, pentru că preuteasa văduvă Anastasia este atestată în calitate de prescurăriță în Stoicani în anul 1838 și avea vârsta de 49 de ani. Constantin Graur în anul 1844, în anumite împrejurări, pe care deocamdată nu le cunoaștem, s-a transferat în satul Cerepcău din același județ.

Nicolae Simion Ciolacu, pălămar, fecior de preot, fără studii seminarele la 30 iunie 1842 prin ordinul Consistoriului Duhovnesc de la Chișinău este rânduit în funcția de pălămar la biserica cu hramul Sfinților Voievozi Mihail și Gavriil din satul Cerepcău, județul Soroca și la 23 iulie 1845 a fost transferat în aceeași funcție în satul Stoicani la biserica cu hramul Sfântului Pantelimon. Soția – Anastasia Theodor (n. 1824), copiii – Chirică (n. 1843) cu studii seminarele, Theodor (n. 1846) învață 2 clase în școala duhovnicească din Chișinău, iar ulterior a învățat acasă, Maria (n. 1849) și Elena (n. 1850).

Documentele respectivenu oferă, din păcate, alte informații referitoare la pălămarii bisericii din Stoicani. Aceste date, coroborate cu altele, vor putea contribui atât la întregirea listei pălămarilor, care au activat în biserica din această localitate, cât și la alte momente importante din istoria satului de răzeși Stoicani.

Concluzii. Prin aceste informații, desprinse din *A clirosului vedomostie*, constatăm existența și activitatea unor duhovnici care au slujit bisericii cu hramul Sfântului Pantelimon din satul Stoicani. Consemnările sunt prețioase și prin faptul că ele redau știri despre existența lăcașelor de cult ce au existat în această localitate, și care în anumite împrejurări au fost demolate, iar pe locul lor s-au înălțat altele mai spațioase, moment care poate fi explicat prin anumite cataclisme ce au dus, implicit, la ruinarea lor sau prin creșterea numărului enoriașilor în Stoicani. Constatăm o continuitate în ceea ce privește activitatea fețelor bisericesti în această localitate, de altfel, specifică nu doar acestui sat. Slujitorii bisericesti erau în legături apropiate de rudenie, moment care se explică prin faptul că nu toate păturile sociale aveau posibilitate să învețe, și doar cei înstăriți aveau acces la instruire, or descendenții slujitorilor bisericesti făceau parte din această categorie. Funcțiile din biserică erau transmise constant prin moștenire, tocmai, datorită împrejurărilor respective. Aceștia aveau posibilitate să fie instruiți, fie în seminare teologice, fie în familie, unde dispuneau de oarecare condiții.

SUMMARY

At the basis of the present study there is a document of XIXth century. It refers to the history of Stoicani locality, Soroca district and it contains the description of the church „Saint Pantelimon” of the locality, of the clergy state. It was precised the existence in this locality of at least 3 religious establishments, which kept a continuity in its existence.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ISTORIEI ORAȘULUI IALOVENI ÎN PERIOADA MEDIEVALĂ

Sergiu Tabuncic

În rândurile ce urmează vom efectua o analiză a unui document cu semnificații particulare pentru istoria localității Ialoveni, cu scopul 1) de a evidenția elementele de localizare a unor sate medievale, aflate pe teritoriul sau în preajma Ialovenilor de astăzi și 2) de a stabili vechimea acestor așezări. Vom încerca, totodată, să formulăm unele aprecieri cu privire la modul în care aceste două subiecte au fost reflectate în studiul monografic despre istoria localității Ialoveni, publicat în anul 2003 de Ion Leașco și Tatiana Ungureanu¹.

Documentul avut în vedere datează din 30 martie 1528, textul său păstrându-se numai sub formă de rezumat, în românește, acesta fiind ticluit de pe o copie a actului original. Cunoașterea istoriei Ialovenilor în secolul al XV-lea și primele decenii ale secolului următor este, în esență, mijlocită de această sursă documentară, publicată de cunoscutul istoric Aurel V. Sava într-un volum de materiale referitoare la ținutul Lăpușna, inclusă apoi și în colecția de acte interne *medievale Documente privind istoria României, sena A, Moldova. v*

Vom căuta să extragem din acest izvor valoros pentru reconstituirea trecutului medieval al Ialovenilor informațiile necesare pentru lămurirea problemelor enunțate, prezentarea pentru început a textului propriu-zis al documentului fiind obligatorie: *7036 (1528) martie 30. Copii di pi ispisocul sârbesc de la Petriu voevod, prin care să arată capi slugile sale Luca și surorile lui, Ana și Cerna, fiii Marinii și nepoților lor, Miile, fiul Mușii, și Giurge și surorilor lor Magda și Vasca și Ana, fii lui Petru și iarăș nepoții lor Giurge și surorile lui, Ana și Marina, fiii Sirinei, toți nepoți lui Lașco din Ișnovăți, i-au miluit cu deosăbită milă sa și li-au dat și li-au întărit lor, în pământul Moldavii, a lor drepte ocini și moșii, din uric di întăritură, ci au avut moșul lor Lașco pi Ișnovăți, de la strămoșul său Ilieși voevod, un sat pi Ișnovăți, pi di gios di capul Cheilor, alt sat pi din sus di capul Cheilor și satul mai pe din sus di Salce, care aceste sate să le fii lor uric, cu tot venitul, după a lor vechi stăpînir.*²

Așadar, constatăm că documentul se referă la un act din vremea domniei lui Petru Rareș și amintește câteva așezări: satele din jos și din sus de capul cheilor de pe Ișnovăț, satul din sus de Salce și satul Ișnovăț. Pentru primele două așezări dispunem de un element determinant pentru localizarea și identificarea acestora, fiind vorba, desigur, de cheile Ișnovățului. Prin *chei* înțelegem că elementele terenului au, ca formă, aspectul de *vale îngustă, lipsită de albie majoră, între doi pereți înalți și abrupti*, situați *acolo unde apa râului, întâlnind roci compacte, exercită o puternică eroziune în adâncime*³. Așa cum a rezultat din observațiile de teren, acest peisaj geografic, distinct prin componentele sale, cuprinde zona de la periferia estică a orașului Ialoveni, realitate de care trebuie număidecît să se țină seama în demersul de față. Documentul pune în evidență faptul că primul sat se afla mai jos de capul cheilor, adică spre locul unde ele se sfîrșesc sau în preajma acestora; cel de-al doilea sat se situa mai sus de capul cheilor, avîndu-se în vedere partea extremă cu care încep cheile, vîrful lor. Desigur, acest cadru geografic trebuie raportat la cursul râulețului Ișnovăț, ce străbate zona dominată de chei din direcția nord-vest spre sud-est. Anume în acest areal este amplasat orașul Ialoveni, vatra veche a localității

situându-se, așa cum s-a constatat în timpul cercetărilor de teren, în susul apei față de chei, adică exact cum se arată în textul actului: mai sus de capul cheilor. Totodată, adăugăm observația că pe parcursul ultimelor decenii, de când lalovenii au căpătat statutul de oraș, teritoriul mai vechi al localității a fost, treptat, înconjurat de diverse construcții, vatra sa extinzându-se simțitor.

Prin indicația *mai sus* și *mai jos de capul cheilor* atribuită celor două sate, pisarii care au redactat documentul au avut în vedere, firește, zona din vecinătatea imediată a cheilor. Această componentă definitorie a reliefului, cheile de pe Ișnovăț, se asocia, negreșit, în mintea uricarilor din cancelarie, cu locul unde se situau satele închinat de Petru Rareș proprietarilor amintiți în actul din 1528, martie 30.

Cunoscând realitățile geografice ale acestui areal, reputatul istoric Alexandru I. Gonța s-a pronunțat pentru identificarea satului din sus de capul cheilor de pe Ișnovăț cu localitatea Ialoveni⁴. Soluția propusă este într-un tot justificată, iar observațiile relevante de noi, în rîndurile de față, îngăduie nuanțarea ei. De altfel, localizarea pe teritoriul Ialovenilor a satului aflat mai sus de cheile Ișnovățului este admisă și de autorul stemei și a drapelului orașului Ialoveni, dr. Silviu Andrieș-Tabac⁵, însemnele heraldice ale urbei, executate original, reflectă, între altele, și specificul poziției geografice a acestei localități.

Cît privește satul din jos de capul cheilor și satul Ișnovăț, acestea sînt trecute, cu probabilitate, de Alexandru I. Gonța, tot la laloveni⁶; ultimul sat, acela situat pe din sus de Salce, este considerat dispărut, localizîndu-l lîngă Ialoveni⁷.

Informațiile analizate pînă acum, aserțiunile formulate, au fost în ultima vreme confirmate de descoperiri arheologice. Perieghezele efectuate de dr. Vlad Vornic împreună cu Sergiu Tabuncic în microzona orașului Ialoveni au condus la identificarea unor așezări medievale din secolele XV-XVIII, în cursul cercetărilor fiind verificate sau prospectate și stațiunile deja cunoscute în literatura arheologică de specialitate⁸, în felul acesta, descoperirile menționate contribuie la rezolvarea problemei privind localizarea și identificarea satelor amintite în actul din 30 martie 1528, dovedindu-se și în acest caz utilitatea îmbinării abordărilor istorice și arheologice în studiile de istorie locală.

Valoarea documentului din 30 martie 1528 nu se limitează doar la aspectul examinat în rîndurile de mai sus. Pentru problema ce urmează s-o dezbatem, determinarea vechimii așezărilor din zona cheilor, informațiile conservate în acest document sînt la fel de importante. Trebuie să amintim, aici, că diversele semnificații ale actului în discuție, inclusiv aspectele analizate în acest articol, au fost reliefate de istorici precum Andrei Eșanu, membru corespondent al Academiei de Științe, Valentin Constantinov, doctor în istorie și autorul acestor rînduri în comunicările prezentate în cadrul seminarului științific: *Orașul Ialoveni: pagini de istorie*, organizat la 17 mai 2006⁹. Interpretările făcute în vederea constatării vechimii așezărilor sătești din apropierea cheilor Ișnovățului au fost precedate de o remarcă generală, și anume că prima atestare a satului nu marchează decît în mod convențional momentul constituirii unei localități. S-a subliniat, apoi, că vechimea satelor amintite în preajma cheilor Ișnovățului se poate stabili doar printr-o analiză critică a documentului, în cazul concret al actului de care ne ocupăm, rigoarea științifică reclamă luarea în calcul a succesiunii generațiilor anterioare de proprietari, precum și menționarea expresă a numelui voievodului Iliș, cel care emite primul uric pentru satele de lîngă chei. Avînd în vedere aceste implicații cronologice, deducem că actul de donație nu putea

fi acordat mai târziu de 8 martie 1436, deoarece la această dată începe domnia asociată a lui Iliș cu fratele său Ștefan al II-lea, documentele eminate de cancelarie purtând semnătura ambilor voievozi. Așadar, satele de pe Ișnovăț, consemnate în actul din 30 martie 1528, existau înainte de 8 martie 1436; vechimea lor trebuie, desigur, corelată cu această dată.

S-a încercat, astfel, emendarea tezelor greșite din cartea *Ialoveni* referitoare la prima mențiune documentară a localității și vechimea acesteia¹⁰, demonstrându-se că actul din 11 martie 1502, atribuit de Ion Leașco și Tatiana Ungureanu orașului de pe Ișnovăț, nu are nici o legătură cu această urbă. Documentul respectiv pomeneste un loc din pustie sau un loc domnesc cu care Ștefan cel Mare miluiește niște slugi ce i-au fost credincioase în slujbă, pământul dăruit aflându-se între râurile Schinoasa și Cogîlnic, lângă un lac situat mai sus de Ulmi. Iată textul documentului: *Ispisoc vechi sîrbesc din anii 7010 (1502) martie 11 de la domnul Ștefan voievod, prin cari muluiești pe slugile sale, Duma Hurdescu și frații lui, Iurie, și Drăguși și Cupce, pentru a lor credincioasă slujbă, cu un loc din pustietate, pe Spiroasa, la lacul ci ești din sus de Ulmi, însă parte ci-i din Cogîlnic, să se așazi un sat. Iar hotarul acestui sat să fie pe cît să va pute hrăni din destul un sat de douăzeci casă*¹¹. Așadar, dania precizează că satul ce va fi așezat pe acel teren liber va cuprinde partea dinspre Cogîlnic a locului de pe Spiroasa, astfel că prezența în text a acestor hidronime (Spiroasa sau Schinoasa este un afluent al Cogîlnicului)¹², ne trimite spre o altă zonă geografică decît cea închipuită de autorii monografiei *Ialoveni*. Consemnăm în acest sens că, potrivit informațiilor documentare disponibile în prezent, locul din pustietate și satul (?) Ulmi, amintite în actul din 11 martie 1502, s-au aflat în arealul ocupat de actualele sate Schinoșica, Porumbrei și Iurievca din raionul Cimișlia.

Constatăm, cu regret, că autorii cărții *Ialoveni*, aducînd în studiul lor documentul în cauză, întrerup scrierea textului la cuvîntul *Ulmi*¹³, omițînd astfel expresia: *însă parte ci-i din Cogîlnic, să se așazi un sat*. Această “ajustare” a documentului este, în esență, un grosolan act de mistificare, ce le-a “permis” autorilor să atribuie acel loc de sat localității Ialoveni. Demonstrația acestora se dovedește a fi de o naivitate uimitoare și se “întemeiază” pe faptul că toponimul Ulmi se atestă în prezent la Ialoveni. Să dăm cuvînt autorilor: “Locul Ulmi, pomenit în acest hrisov istoric, și-a păstrat și azi denumirea, rămînînd să fie o vale între Ialoveniul de azi și localitatea Piatra Albă. Posibil, cîndva, aici a fost și lacul pomenit în același document domnesc, dar în prezent nu mai este”¹⁴. Atît și nimic mai mult. Ca să fim laconici, vom remarca doar faptul că în numeroase sate din Țara Moldovei se întîlnesc locuri cu denumiri precum: Ulmi, Ulmu, Ulmeni etc., denumiri purtate în mod frecvent și de așezări. Pentru a ne putea edifica asupra acestei realități toponomastice, va trebui să parcurgem colecțiile de acte medievale moldovenești, indispensabile pentru cercetătorii istoriei localităților. Cît privește orașul Ialoveni, acesta nu se află pe râul Schinoasa și nici pe râul Cogîlnic; orașul se situează pe apa Ișnovățului, în zona cheilor de pe acest râu.

Așa precum am menționat, opiniile eronate strecurate în studiul despre istoria Ialovenilor au fost semnalate pe parcursul seminarului amintit mai sus; reconstituirile menite să dezvăluie semnificațiile documentului din 30 martie 1528, au încercat o nouă construcție, cu aceleași materiale istorice, dar altfel orînduite, aducîndu-se clarificările necesare încadrării cronologice corecte a așezărilor satești de la cheile Ișnovățului și identificarea lor. Concluziile au subliniat faptul că localitatea Ialoveni poate fi identificată cu satul din sus de capul cheilor Ișnovățului, iar prima atestare

documentară a acestui sat, stabilită prin deducție, poate fi raportată la anii de domnie a lui Iliș voievod, convențional la data de 8 martie 1436. În acest context ni se pare important să mai facem o remarcă: autoritățile publice locale au manifestat o reală deschidere spre dobândirile științifice ale seminarului, hotărînd să transpună într-un limbaj simbolic “noua” vîrstă a localității; adoptînd această cronologie, în scurt timp s-a realizat înlocuirea datei 1502 prin 1436 în ansamblul cu denumirea și stema orașului, instalat la intrarea în Ialoveni dinspre Chișinău.

S-a constatat, pe parcursul seminarului, că argumentația nouă cu care s-a venit, nu a fost acceptată în unanimitate. Coautorul cărții despre istoria Ialovenilor, profesoara T. Ungureanu, participînd la lucrările seminarului, a insistat asupra demonstrațiilor din cartea sa, demonstrații a căror inconsistență a fost dovedită. Deosebirile de opinii manifestate cu privire la cronologia etapei inițiale de existență a Ialovenilor se mai mențin și în prezent. Ne convingem de aceasta, citind cîteva pasaje dintr-un scurt articol publicat recent de dna T. Ungureanu în revista *Alternativa*¹⁵, prin care mistifică în continuare istoria medievală a localității. Autoarea neglijează în mod voit cercetările datorate altor istorici, demersul său fiind, probabil, dovada unui orgoliu inutil sau unor frustrări pe care noi nu ne le putem ușor explica. Și aceasta deoarece istoricul T. Ungureanu, formal, se declară familiarizată cu exigențele deontologice ale profesiei pe care o îmbrățișează. Cităm în acest sens un fragment din medalionul ce i-a fost dedicat, medalion inserat în cartea *Ialoveni*: “Autoarea nu impune cititorilor punctul său de vedere, urmărește doar scopul ca adevărul istoric să triumfe”¹⁶. Ne întrebăm, acum, de ce unor autori le este mai comod să adopte atitudini duplicitare, decît să-și dea osteneala de a încerca un nou efort în dezbaterăa unor probleme? În orice caz, acest gen de atitudine nu contribuie la progresul cercetării, ci dinpotrivă, conduce la perpetuarea unor greșeli evidente.

Mărturisim că și noi tindem să îmbrățișăm, la fel ca și oricare istoric care vrea să respecte normele deontologice ale meseriei sale, dezideratul enunțat în medalionul menționat mai sus. Dar nu uităm că exercițiul critic face parte din cadrul de manifestare profesională și etică a istoricului. În consonanță cu acest spirit, preluînd cu obiectivitatea necesară contribuția autorilor monografiei *Ialoveni*, apreciem, în încheiere, că, exceptînd capitolul de istorie medievală și pagina despre descoperirile arheologice de pe teritoriul orașului, lucrarea scrisă de I. Leașco, doctor în istorie și T. Ungureanu, profesoară de istorie, grad didactic I, mijlocește cunoașterea adecvată a cadrului general al evoluției localității în perioada modernă și contemporană.

Note

¹ Ion Leașco, Tatiana Ungureanu, *Ialoveni*, Chișinău, Editura “Licorn”, 2003.

² *Documente privind istoria României. Veacul XVI. A. Moldova, voi I (1501-1550)*, doc. 254, p. 288.

³ *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a, București, Editura “Univers Enciclopedic”, 1996, p. 166.

⁴ *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri* întocmit de Alexandru I. Gonța. Ediție îngrijită și prefață de I. Caproșu, București, Editura Academiei Române, 1990, p. 13, 130, 221 (în continuare se va cita: INL).

⁵ Vezi Ion Leașco, Tatiana Ungureanu, *op. cit.*, p. 28-31.

⁶ INL, p. 221, 136.

⁷ INL, p. 220.

⁸ Vlad Vornic, Sergiu Tabuncic, *Contribuții la cunoașterea realităților arheologice din microzona orașului Ialoveni*, în “Revista arheologică”, serie nouă, volumul II, nr. 1-2, Chișinău, 2006, p. 364-383.

⁹ *Prima atestare a orașului Ialoveni: 1436 sau 1502?*, în *Curierul de Ialoveni*. Buletin informativ

al Primăriei oraşului Ialoveni, nr. 4-6 (58-60), aprilie-iunie 2006, 3-4; *Ialoveni la 570 de ani*, în *ibidem*, nr. 61-64, iulie-octombrie 2006, p.1.

¹⁰ vezi Ion Leaşco, Tatiana Ungureanu, *op. cit.*, p. 18-23.

¹¹ *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Volumul III (1478-1504)*. Volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproşu şi N. Ciocan, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1980, doc. 270, p. 484-485, 631, 642.

¹² Pentru informaţii mai detaliate vezi Zamfir Arbore, *Dicţionarul geografic al Basarabiei* (ediţia a II-a), Chişinău, Editura "Museum", 2001, p. 184-185.

¹³ Vezi Ion Leaşco, Tatiana Ungureanu, *op. cit.*, p. 18.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Tatiana Ungureanu, *Istoria localităţii - parte componentă a istoriei poporului*, în "Alternativa". Buletin de educaţie civică, nr.2 (17), 2006, p. 5-6.

¹⁶ vezi Ion Leaşco, Tatiana Ungureanu, *op. cit.*, p. 191.

SUMMARY

In the present article we study two problems concerning medieval history of Ialoveni locality: its location and its age. Critical analysis of documentary information allows the assertion that Ialoveny locality may be identified with by village situated up from the spring of Isnovatsh river, the village which existed during Iliash voievod government, the son of Alexander the Good kind. The undertaken research proves the irresponsability of authors interpretations of a historical monography of Ialoveni town, which came out recently, concerning the first attestation of the locality and its age.

PRESA DIN BASARABIA: ANALIZE, CONTEXTE, VALORI (1854-2004)/

Muzeul Național de Istorie a Moldovei. Universitatea de Stat din Moldova; responsabil de ediție:
Maria Danilov; redactor științific: Constantin Marin. – Chișinău, Cartdidact, 2005, 144 p.

Volumul colectiv consacrat presei din Basarabia (coord. Maria Danilov), cuprinde comunicările prezentate la simpozionul ținut în 12 mai 2005 („Presa basarabească: analize, contexte, valori”) și la cel de la conferința studențească din 17 mai 2005 („Presa națională - promotoare a revirimentului cultural din Basarabia interbelică”). Acestea au avut loc în cadrul unui proiect promovat de Asociația Cultural-Științifică „Museion” și cu sprijinul „Soros” Moldova. În conexiune cu conferința, a avut loc și expoziția tematică „În universul presei basarabene”.

Conținutul volumului poate fi divizat în trei părți: cuvântul introductiv (p. 7-10), studiile istoricilor, muzeografilor și comunicările jurnaliștilor (p. 11-115) și câteva comunicări studențești (p. 116-142). În încheiere există un scurt sumar (p. 143) în limba engleză.

După cum apreciază cu modestie, în introducere, M. Danilov, volumul este o „încercare destul de temerară a muzeografilor de a „cuprinde necuprinsul” și că există multe „teme de gândire pentru viitoare demersuri de cercetare” (p. 10). Istoria presei basarabene încă nu a fost scrisă, în literatura de specialitate nu există o lucrare separată, dedicată întregii evoluții a acesteia.

Primul studiu - *Presa basarabească. Contextul imperial și specificul local (sec. XIX-încep. sec. XX)* (p. 11-24) e semnat de aceeași M. Danilov. Consideră că climatul general pentru dezvoltarea presei era nefavorabil în Rusia țaristă (p. 11), iar în plan local toate încercările (pornind de la inițiativa lui M. S. Voronțov din 1833) s-au lovit de sistemul administrativ autocrat, „care era incompatibil cu orice manifestare de înnoire socială”. Se oprește asupra: săptămânalului oficial „Бессарабские Областные Ведомости” (apare din 1854, p. 14), inițiativelor lui Ioan Dabija și T. Cristea (1858, p. 18), primului ziar particular „Бессарабский Вестник” (1889-1897, p. 20-21).

În încheierea articolului autoarea tratează „Presa bisericească” (p. 23-24). Din publicații mai importante au fost „Кишиневские Епархиальные Ведомости” (a apărut de la 1 iulie 1867, sub redacția arhimandritului Varlaam), a cărui variantă în versiunea moldovenească a fost suspendată în anul 1871; „Луминэторул” (din 1908), „Наше Обединение” (1909-1911) fondată de un preot de la țară.

În total, între 1900 și 1916 în Basarabia au apărut 254 de publicații (p. 24). Concluzia M. Danilov e că în perioada 1854-1916 presa a fost scrisă doar în limba rusă, cu excepția presei bisericești „în virtutea unor particularități ale structurilor sociale” (p. 24).

Istoricul Ion Varta a tratat *Presa de limba română din Basarabia în perioada primei revoluții ruse (1905-1907)* (p. 25-53). Printre ziarele asupra cărora s-a oprit,

enumerăm – „Basarabia”, „Moldovanul” (1905-1907), „Basarabia reînnoită” (1907) și „Viața Basarabiei” – prima publicație periodică basarabeană cu grafie latină.

Studiul lui Gheorghe Negru e un studiu de caz, consacrat unui singur ziar – *Cine și de ce a publicat „Moldovanul” (1907-1908)* (p. 54-75). Cuprinde 3 compartimente – *Mărturii contemporane privind autorii proiectului; O diversiune politică. Documente inedite și Orientarea politică și național culturală a ziarului.* „Moldovanul” a fost un ziar finanțat de autoritățile țariste și a apărut oarecum ca o contrapondere la „Basarabia”. În fond cele două ziare au promovat aceleași valori naționale, doar că „Moldovanul” a fost susținut de autorități pentru politica de loialitate, iar atitudinile transpărate în „Basarabia” au fost considerate „instigații separatiste periculoase” (p. 74). „Moldovanul” a fost o diversiune care „a servit intereselor politice imediate ale Imperiului Rus”, dar care ar fi conținut și germeii „afirmării identității românești moderne” (p. 75).

Vasile Malanețchi, *Presa din Basarabia la începuturile mișcării de deșteptare națională (Aspecte insolite privind apariția publicațiilor periodice basarabene de limbă română în primul deceniu al secolului XX)* (p. 76-85). Tratează 2 publicații religioase și 5 laice. Printre primele se înscriu „Filișoarele” Frăției Ortodoxe „Nașterea lui Hristos” din Chișinău (1900-1914) cu un tiraj de 5-6 mii de exemplare (apăra valorile tradiționale ortodoxe) și „Luminătorul” (1908-1944 editată în Chișinău) a avut la un moment dat în 1908 tirajul de 1500 de exemplare (p. 77).

Printre publicațiile laice trece în revistă: „Basarabia” editată la Geneva în 1905 de Z. Arbore și P. Cazacu, în total 6 numere. Urmează cele tipărite nemijlocit pe teritoriul guberniei: „Basarabia, gazetă național-democratică” care a apărut între 24 mai 1906 și 1 martie 1907 (56 de numere în total), „Moldovanul” (14 ianuarie 1907 - 15 octombrie 1908), „Viața Basarabiei” (22 aprilie-25 mai 1907) sub redacția lui A. Nour și „Basarabia Reînnoită” în martie 1907.

Autorul vede în aceste apariții prima „zvîcnire a spiritului și sufletului basarabenilor” care s-a soldat într-un final cu actul de la 27 martie 1918 (p. 85).

Articolul Elenei Ploșniță, *Cronica unei reviste de muzeografie*, (p. 86-90) e consacrat revistei de pedagogie și muzeografie „Школьные экскурсии и школьные музеи”, care a apărut în anii 1913-1917 la Bender. Redactor-editor al acesteia a fost A. F. Grekul. Au apărut câte 8 numere anual. Surprindea prin varietatea materialului și bogăția ilustrațiilor. Era dedicată muzeelor și rămîne prima și ultima revistă de muzeografie apărută la noi pînă în prezent (p. 86).

Succesul revistei a făcut-o recunoscută în toată Rusia. Acestea s-au datorat varietății problemelor abordate și promovării conceptului de „muzeu” ca „loc de memorie colectivă” (p. 90).

Silvia Grossu, *Revista presei de limba română din Basarabia anilor 1940-1941* (p. 91-94). După 28 iunie 1940 bunurile celor 15 tipografii de reviste și ziare au fost confiscate. „Doar o mică parte din aceste publicații periodice au putut să-și revină din șoc, reluîndu-și apariția în refugiu pe teritoriul românesc de peste Prut”. Primul care și-a revenit a fost ziarul „Raza” sub titlul de „Raza Basarabiei” (18 august 1940, București) care îmbina interesele clericilor cu cele ale oamenilor de credință. Dintre rubrici menționează și „Poșta refugiaților”, „Noutăți basarabene”. A apărut pînă în 1944.

Alte ziare și reviste care au reapărut au fost „Basarabia”, „Cuvînt Moldovenesc” (1941-1944), „Luminătorul” (ianuarie-iunie 1941), „Misionarul” (1941-1944),

„Biserica Basarabeană”. De la sfârșitul anului 1941 au apărut 3 ziare la Odesa și „Glasul Nistrului” în Transnistria. Toate acestea au avut un rol național-culturalizator (p. 91).

După acest articol urmează expunerile jurnaliștilor. Prima a fost cea a lui Vlad Pohilă, *Presa scrie istoria. Uneori, chiar modelează segmente de istorie* (p. 95-102). În mare, autorul s-a referit la unele aspecte ale istoricului apariției ziarului „Glasul” cu primul număr tipărit în martie 1989 la Riga, în 60.000 de exemplare, iar al doilea vara la Vilnius, în 100.000 de exemplare.

În continuare, îi succed Gheorghe Budeanu cu *Presa din Transnistria* (p. 103-105), Angela Sârbu cu *Puterea și libertatea presei în Republica Moldova* (p. 106-109), Aneta Grosu cu *Presa de investigație în Republica Moldova* (p. 110-113) și Petru Bogatu, *Există oare și o altă presă decât cea de opoziție* (p. 114-115).

La secțiunea studențească au fost prezentate următoarele comunicări – Liliana Prepelită, *Situația limbii române din Basarabia în secolul al XIX-lea sub stăpânirea rusească* (p. 116-119); Irina Josan, *Liantul primelor publicații basarabene în limba română (1906-1944)* (p. 120-123); Constanța Popa, *Regionalismul cultural din Basarabia anilor 30 ai secolului XX – pro și contra* (p. 124-132). Maria Ciochină, *Problemele stilului nou în Basarabia, reflectate în presa din perioada interbelică* (p. 133 – 137). Pentru o abordare mai obiectivă a problemei legate de stil, asupra căruia înăra autoare se aventurează să dea explicații reducăționiste, ar putea fi consultat reputatul etnolog Ernest Bernea.¹ Tatiana Ețco, *Revista „Din trecutul nostru – promotoare a valorilor naționale* (p. 138-142). Autoarea a înșiruit la bibliografie 58 de titluri! Un fapt total ireal. Nu știm dacă un enciclopedist ar fi în stare să sintetizeze 58 de articole și lucrări în 4 pagini.

Printre deficiențele volumului am putea să le evidențiem pe următoarele – deși din titlu se presupune că perioada tratată va cuprinde întreaga perioadă dintre 1854 și 2004, autorii studiilor în cea mai mare parte se opresc asupra perioadei 1854-1944. Presa din anii 1944-1989 nu a fost deloc discutată, iar cea începând cu 1989 cuprinde referiri vagi, în mare parte din perspectivă jurnalistică. De altfel, după cum menționa și coordonatoarea volumului, e un teren foarte puțin cercetat, iar studiile sintetice urmează să fie scrise.

Unii dintre autori folosesc clișee ale istoriografiei sovietice în ceea ce privește situația politică generală din Rusia țaristă. Acestea se regăsesc și în următoarele expresii: „teroarea cenzurii imperiale” (p. 16), „regimul despotice al autocrației ruse” (p. 24), „diversiunea politică a autorităților țariste” (p. 75), „angrenajele regimului polițienesc de supraveghere”, „imperiul țarist aflat în avansată stare de putrefacție” (p. 82), sunt expresii jurnalistice și nu își au locul în studiile științifice ale unor istorici și muzeografi cunoscuți!

M. Danilov vorbește la p. 18 de anturaj „filorus” la Noul Neamț. În plus, autoarea se miră de scopul revistei pe care vroiau să o scoată monahii de la Chițcani: „de a contracara articolele cu conținut antireligios (!) care apăreau în publicațiile românești din acea vreme”. Semnul exclamării e nelalocul său. Se știe bine că în epocă, sub umbrela secularizării domeniilor ce erau închinat grecilor au fost preluate și cele autohtone. A fost desființată tipografia de la Neamț! Erau destituiți Episcopii de

¹ Vezi lucrarea *Cadre ale gândirii populare românești. Contribuții la reprezentarea spațiului, timpului și cauzalității*, București, Cartea Românească, 1985, 320 p. În special capitolul, *Calendarul și reforma*, 195-201, dar și pp. 204-206.

către autoritățile laice, stareții mănăstirilor erau numiți de sus, au ars succesiv mai multe biblioteci mănăstirești foarte valoroase, au dispărut zeci de manuscrise medievale, s-a încercat impunerea calendarului iulian fără nici o consultare a clerului. Și ca un apogeu la toate, biserica lui Petru Rareș de la Pătrăuți a fost transformată în închisoare, monumentala mănăstire Văcărești (de lângă București) de asemenea! Domnia lui Cuza a fost o epocă a unui anticlericalism agresiv, de aceea călugării fugiți nu pot fi etichetați drept „filoruși”, iar intenția lor de a combate puseele antireligioase în care abunda presa din România, e perfect legitimă!

La p. 19-20 se vorbește despre consilierul I. Dabija, care ar fi rămas cu o imagine controversată. Credem că autoarea nu a fost aici imparțială. Pe de o parte, acesta avea „un stil de polemică răutăcios, de sorginte filorusă (dar nu și românofob)” (p. 19), pe de altă parte, el a încercat timp de aproape un deceniu, în repetate rînduri, însă fără succes să obțină permisiunea editării unui periodic în Basarabia (p. 20)! Autoarea evită să tragă cea mai evidentă concluzie – lipsa de susținere din partea autorităților nu s-a datorat întotdeauna fricii de elementele naționale. Iată un caz în care un om loial țarismului nu a fost susținut. Ar fi putut exista motive financiare, motive administrative și alte multe motive. Acestea ar fi putut fi valabile și în cazul altor ziare și reviste care nu au fost susținute să apară. Nu e neapărată nevoie de a vedea peste tot un sistem administrativ monstruos care descuraja orice inițiativă!

Un alt fragment ce suscită discuții e cel de la începutul studiului istoricului Ion Varta, care apreciază la p. 25: „În pofida tuturor restricțiilor și persecuțiilor, în decursul unui singur deceniu apare aici un număr impunător de publicații periodice de limba română...”. Autorul enumeră în continuare 14 titluri. Această frază este preluată și inserată în concluziile în limba engleză de la p. 143. Pe lângă faptul că e contradictorie, ne întrebăm care era realitatea și care era fundalul realității în acest caz? Avem o lume a restricțiilor și persecuțiilor pe fundalul căroră au răzbătut tocmai 14 titluri demne de menționat? Sau avem o realitate care a permis apariția acestor ziare și reviste și de pe fundalul căroră, în virtutea unor diferite percepții și situații, au apărut restricții și persecuții, deși nu credem că termenul e oportun.

Nu se poate da uitării că, alături de literatura românească, în gubernia Basarabiei, intelectualii de peste Prut au introdus și multă literatură anarhistă și socialistă², și că, astfel, au pus și ei umărul, cît de puțin, la evenimentele din 25 octombrie 1917! În plus, situația din Rusia acelor vremuri era foarte dificilă, foarte des aveau loc acte teroriste făcute de către anarhiști sau socialiști! Pentru a fi imparțiali, ar trebui să luăm în considerație și acest aspect. Iar în ultimul rînd, dacă tot se vrea obiectivitate, s-ar putea face comparație cu un alt Imperiu contemporan, cel Britanic. Aveau scoțienii, galezii și irlandezii din Marea Britanie presă în limba proprie?

Nu e corect științific să fie denigrată domnia lui Nicolae al II-lea, reluîndu-se cele mai bătătorite tipare ale istoriografiei marxist-leniniste.

La p. 52 același autor vorbește de „victoria forțelor conservatoare, adversare înverșunate ale procesului de democratizare a vieții politice ruse”. Considerăm că

² Vezi Gheorghe Negru, *Documente referitoare la problema și mișcarea națională în Basarabia (a doua jumătate a sec. al XIX-lea-începutul sec. al XX-lea)*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, 1994, anul V, nr. 2 (18). În special, documentul nr. 7 din 31 mai 1903 care constată că „Comunitatea Basarabenilor” din România contribuia la introducerea literaturii revoluționare a tuturor fracțiunilor în Imperiul Țarist, pp. 33-34.

aici trebuie subliniat următorul lucru: principala confruntare din Rusia anilor 1900-1917 a fost între autoritățile centrale și toate mișcările anarho-socialiste! Nucleele de intelectuali naționaliști au jucat un rol minor. Iar dacă anarho-socialiștii au apelat și la o retorică naționalistă, aceasta a fost doar pentru a slăbi puterea centrală și nu de a susține naționalitățile. La urma urmei, această pretinsă „democratizare” s-a terminat cu instaurarea bolșevismului. Bolșevicii au folosit în continuare retorica cu „dreptul popoarelor la autodeterminare” (iarăși doar temporar și speculând situația) până când nu au preluat în întregime puterea.

În concluzie, se poate aprecia că volumul recenzat este binevenit nu numai pentru specialiști, ci și pentru cititori în bibliotecile republicane, iar efortul depus de organizatorii conferințelor din mai 2005 și al expoziției dedicate presei basarabene este lăudabil. Istoriografia din Republica Moldova are nevoie de continuarea studiilor pe tema istoriei presei și de organizarea unor întruniri la care cercetătorii să discute pași pe care i-au întreprins. Considerăm că ar merita și o recuperare (pe cât posibilă, chiar dacă minimă), a presei de limbă rusă de pînă la 1917 și acelei sovietice dintre 1944-1989, în măsura în care aceasta a avut convergențe cu majoritatea populației Basarabiei și apoi RSSM.

Marius TĂRIȚĂ, doctorand

REVISTĂ „ANALECTA CATHOLICA”

Episcopia Romano-Catolică de Chișinău, Chișinău: Editura „Reclama”, 2006, 485 p.

Astăzi, când conceptul de Europă are sens de univers cultural, de stare de spirit, de efort creator în găsirea de structuri economice și politice, care să asigure dezvoltarea liberă a popoarelor, a identității lor statale și a legăturilor dintre ele, de natură să ducă la o sinteză europeană, conștientizăm foarte bine că ne desprindem de o lume și că ne orientăm spre noul instituțional european, pe care progresul istoric îl reclamă.

În noul nostru drum, tradiția, limba și credința rămân acei piloni indiscutabili ai culturii și civilizației noastre. Dar suntem chemați a privi din alt spectru aceste noțiuni ale valorilor noastre, montând idei noi cum ar fi toleranța, concilierea și alte sintagme oferite de creștinism.

Pentru Europa contemporană nu este un deziderat apartenența la Roma creștină sau la Europa creștină, Unitatea Europei reiese din valorile culturale comune, din arta caracterizată, dincolo de diversitățile stilistice, regionale ori naționale, prin demnitatea și eleganța cerute de căutarea sublimului și a dumnezeiescului.

În sprijinul acestor idei vine revista „ANALECTA CATHOLICA” nr. 2, o lucrare valoroasă, scoasă de sub tipar de Episcopia Romano-Catolică de Chișinău, sub patronajul E.S. Mons. Anton Coșa, Episcop de Chișinău.

Inițiativa apariției acestui volum aparține unui colectiv de redacție profesionist, ce a reușit să reunească în jurul său personalități notorii din rândul istoricilor conaționali, precum și nume valoroase din România și să ofere ediției un caracter academic de cercetare în domeniul istoriei.

Lucrarea este prefăcută de un sumar de programe pastorale cuprins între anii 1998-2006, ce prezintă o valoare istorică mult mai largă decât cea internă. Aceste programe pastorale oferă informații despre condițiile și formele de activitate ale Episcopiei Romano-Catolice din Chișinău în ultimii ani și întregesc tabloul legalizării vieții religioase și bisericești în Republica Moldova.

„*Studiul general*”, legat de istoricul Bisericii Romano-Catolice din R.S.S. Moldovenească în anii 1940 -1960, bazate pe o amplă analiză a documentelor inedite, aflate în fondurile interzise ale arhivelor, i-au permis autoarei Nelly Saganova, cercetător cu vocație, arhivista Curiei Episcopiei Bisericii Romano-Catolice din Chișinău, de a readuce pe tapet o problemă destul de importantă, cea a distrugerii vieții enoriașe, a închiderii bisericilor și a represării oamenilor de credință. Incitant prin subiect, bogat prin material factologic, cu nume de personalități religioase ce s-au opus situației create, studiul poate fi considerat un pas important în cercetarea istoricului vieții catolice autohtone.

Rubrica „*Figuri de preoți*”, semnată de istoricul ieșean dr. Dănuț Doboș, cercetător la Departamentul de Cercetare Istorică al Episcopiei Romano-Catolice din Iași, prezintă activitatea episcopului martir Marcu Glaser /1880 -1950/. Autorului îi reușește să scoată în prim-plan o personalitate dinamică ce a putut, prin ascensiune, să dețină importante posturi, dovedind calități spirituale și intelectuale ample.

Decan și paroh de Basarabia /1916/, vicar general al Basarabiei /1917-1920/, camerier secret al papei Pius al XI-lea /1924/ și prelat papal din 1920, rector al Seminarului din Iași /1939/, superior al Misiunii catolice din Transnistria, cu reședința la Odessa /1942/, consacrat episcop de Cesaropolis /1943/ în catedrala „Sf. Iosif”

din București, Mons. dr. Marcu Glaser, este prezentat de autor, ca un preot în înțelesul deplin al cuvântului, ce trăia adevărurile predicate de la catedre și de la pupitrul bisericilor.

Autorul capitolului „*Comunitatea poloneză*”, Aurel E. Marinciuc, conf. la Universitatea Tehnică din Moldova, dr. în științe fizico-matematice, încearcă și reușește să ne convingă, pe lângă materialul prezentat, și de acel fapt că pe acest teritoriu românesc, cu oameni harnici și buni precum pământul ce i-a hrănit, au existat pașnic multe neamuri, ce vorbeau diferite limbi, cunoșteau alte obiceiuri, dar care au avut aceleași calități de omenie și multă înțelepciune.

Familiile poloneze Stankowski, Rucinski, Wojciechowski, au supraviețuit regimurilor ce se succedau unul după altul, din urma cărora a avut de suferit toată populația, indiferent de coloratura ei politică. Trecuți prin vârtoarea evenimentelor din Ucraina, Basarabia, România, Polonia și URSS, numeroase familii poloneze au reușit să demonstreze maturitate politică de-a lungul anilor de represalii și teroare.

Anatol Petrencu, doctor habilitat în științe istorice, oferă mărturii convingătoare în sprijinul afirmațiilor anterioare, prin intermediul fondului arhivistic nr.706 al Arhivei Naționale a Republicii Moldova „Cabinetul pentru administrarea Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei”.

Incitant prin stil, acest studiu este un *recuiem* pentru toți acei polonezi care au căzut sub asuprirea sovietică.

Compartimentul „*Parohiile*” vine să întregască istoria ecleziastică de la noi, prin studiile merituose ale distinșilor autori Tamara Nesterov, dr. în studiul artelor; Lilia Zabolotnaia, dr. în istorie; Eugenia Râbalco, și Antonina Ștuli. Autorii revin asupra istoricului localităților și a bisericilor romano-catolice din Rașcov, Orhei, Soroca și Slobozia-Rașcov, uitate de specialiști. Adevărate monumente istorice, legate de populația poloneză de rit catolic, pe care hazardul istoriei a adus-o la hotarul de sud-est al Regatului Polon în perioada de maximă extindere teritorială, ele întregesc istoria evolutivă a acestor localități.

Protagonistul rubricii „*Biserica Greco-Catolică*”, Silviu Andrieș-Tabac, dr. în istorie, director adjunct al Institutului de Studiul Artelor al Academiei de Științe, vine cu un studiu complex asupra documentelor referitoare la acțiunea Bisericii Române Unite cu Roma, în Basarabia și Transnistria, în anul 1942. Valorificarea acestui material este importantă prin faptul că, istoria Bisericii Greco-Catolice din România este puțin cunoscută cititorului basarabean, dat fiind faptul că aceasta este un fenomen legat de provincia românească, Transilvania. Mai mult decât atât, cercetarea este strâns legată de anii celui de-al Doilea Război mondial, de eliberarea Basarabiei de sub ocupație sovietică și ocuparea Transnistriei de către armatele și autoritățile române, ai cărei funcționari și militari trimiși în aceste regiuni erau adesea credincioși de rit greco-catolic.

Deosebit de amplu și incitant se prezintă compartimentul „*Personalități*”, semnat de Sergiu Bodean, Vera Biliban, Eugenia Râbalco, Grigorii Bosenco, **Zoe Diaconescu**, Silviu Andrieș-Tabac. Reperele istorice și genealogice ale familiei Demjanowicz, activitatea medicului de zemstvă Franz Grocholski, a arhitectului Leopold Szeydewandt, a arhitectului, savantului și pedagogului Valentin Wojciechowski, sunt figuri proeminente de diferite naționalități, adepți ai ritului romano-catolic, care au reușit să-și înscrie numele în istoria Basarabiei.

Un prețios material de cercetare oferă fondul documentar personal „*Ianina*

Comarnițchi-Nicolae-Crușevan /1902-1998/.1998-1999", prezentat în această lucrare de către regretata genealogistă Zoe Diaconescu și Silviu Andrieș-Tabac. Considerăm această achiziție un instrument important, care sporește valoarea științifică a acestei ediții.

Capitolul „*Cronică*”, semnat de titularii Nelly Saganova, Ulirih Nihaves, Ecaterina Iajunovici, face o retrospectivă a activităților atât cu caracter religios, filantropic, cât și cultural și științific al Episcopiei Romano-Catolice din Chișinău. Aurelia Cornețchi, director adjunct pentru relații publice al Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, prezintă în paginile revistei Expoziția „*Biserica Catolică din Republica Moldova. Istorie. Spiritualitate. Artă*”. Această prezentare notorie ne convinge încă o dată că creștinismul „*este, în același timp, cult și cultură*”, oferind prin varietatea obiectelor prezentate un dialog prețios dintre Credință și Artă. Lucrarea se încheie printr-un șir de recenzii și prezentări a lucrărilor de valoare cu caracter istoric, apărute în anii 2004-2005.

În concluzie, se prezintă o revistă bazată pe o largă documentare istorică, arhivistică și genealogică, ilustrată cu anexe și fotografii. Prin efortul comun al autorilor, lucrarea capătă un conținut științific și oferă posibilități de cercetare și colaborare tuturor acelor care, asemenea marelui modernist al epocii sale, Comte de Saint-Aulaire, susțin că: „*Istoria și geografia au acordat spațiului românesc cinstea primejdioasă de a fi, în această parte a Europei, Termopilele păcii și ale civilizației*”.

Angela ZUBCO, doctor în istorie, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale,
Politologie și Științe ale Administrației

Ioan Horga, Sorin Șipoș

DE LA “MICA” LA “MAREA EUROPĂ”

Mărturii franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea despre frontiera răsăriteană a Europei

Editura Universității din Oradea, Oradea 2006

Inițiativa parvenită din partea colegilor de la Oradea este una salutară, cunoscută fiind situația editării de izvoare referitoare la perioada luată în discuție, precum și la spațiul discutat.

Denumirea lucrării ar putea însă duce în eroare o serie de cititori, din care cauză este necesar de la bun început a concretiza că frontiera răsăriteană nu este alta decât râul Nistru. Și în acest caz spațiul care este pus în discuție este cel al Moldovei care, conform viziunii unuia dintre autori, “ar fi capabilă să devină una dintre cele mai frumoase provincii ale Europei, dacă populația ar putea fi sporită, iar țara administrată”, probleme care rămân actuale până astăzi, cel puțin, în spațiul dintre Prut și Nistru.

Materialul documentar pus la dispoziție cercetătorilor este unul necunoscut specialiștilor de la Chișinău, nefiind publicat în alte culegeri de documente de genul respectiv. Lucrarea cuprinde: Mărturiile asupra frontierei răsăritene a Europei, lucrare semnată de ofițerul francez Joseph Felix Layowski de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, notele statistice ale lui Aubert, căpitan-adjunct la Statul-Major General al Armatei franceze datînd din anul 1807, precum și memoriul comandantului-adjunct Armand Charles Guilleminot tot de la începutul secolului al XIX-lea.

Vorbind despre modalitatea de publicare a documentelor, trebuie subliniată forma excelentă găsită de autori. În primul rând, sunt redată articolele care fac o analiză minuțioasă atât a autorilor care au elaborat aceste documente, cât și a contextului în care acestea au fost create. Astfel, prin această modalitate se încearcă a crea un tablou complex al spațiului și timpului în care a fost culeasă informația și create rapoartele, știută fiind importanța acestor factori.

Partea a doua a lucrării cuprinde, pe de o parte, traducerile în limba română a mărturiilor ofițerilor francezi, iar pe de altă parte textul francez propriu-zis. Astfel, se creează posibilitatea de a compara textul francez cu cel român și corectitudinea traducerii. Mai mult chiar, în ultima parte a lucrării este redată reproducerea fotocopiată a manuscriselor, fapt ce permite lucru nemijlocit cu instrumentul istoric și compararea cu traducerile făcute.

Cât privește informația propriu-zisă oferită de ofițerii francezi, rapoartele emise în primul rând, conțin informații abundente ce se referă la sistemul de fortificare existent dinspre Nistru și Marea Neagră. De fapt, sunt redată o serie de caracteristici complete făcute cetăților din spațiul pruto-nistrean de către specialiștii militari francezi cu o descriere amănunțită a acestora, precum și a lacunelor acestora, cetăți care la acel moment reprezentau linia de demarcare dintre Imperiul Otoman și Imperiul Țarist.

În același timp, afară de informațiile cu caracter militar, rapoartele pregătite

pentru Statul-Major al Armatei Franceze conțin și o serie de informații generale cu referire la spațiul românesc, ce descriu starea generală a teritoriului, ocupațiile de bază ale populației, caracteristica diferitelor stări sociale, ș.a. care vin să completeze tabloul general al spațiului românesc de la sfârșitul secolului al XVIII – începutul secolului al XIX-lea și pot fi folosite de specialiștii care se ocupă temporar de acest segment.

În concluzie, trebuie să spunem că lucrarea se prezintă ca una incitantă prin noutatea informațiilor aduse, abundența de referiri îndeosebi la spațiul pruto-nistean și formatul în care este prezentată. Consultarea ei este indispensabilă tuturor cercetătorilor care se ocupă de istoria spațiului românesc în secolele XVIII–XIX, apariția unor astfel de lucrări fiind un lucru binevenit.

Ion GUMENĂI, doctor, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

ORAȘUL IALOVENI: PAGINI DE ISTORIE

Seminar științific 17 mai 2006, Ialoveni

Pe data de 17 mai 2006, găzduit în Sala de ședințe a Consiliului orășenesc al orașului Ialoveni, Seminarul științific ***Orașul Ialoveni: pagini de istorie***, a reprezentat o premieră binevenită din toate punctele de vedere. Manifestarea organizată de Centrul de Informare asupra Surselor Istoriei Civilizației Rurale din Moldova „Fossatum”, Laboratorul de Antropologie Culturală al Institutului de Istorie și Științe Politice, ULIM, Centrul de Resurse pentru Cercetare și Predare a Istoriei în colaborare cu Primăria orașului Ialoveni, a lansat o provocare în ceea ce privește unele aspecte ale istoriei localității Ialoveni. Asistența a fost compusă dintr-un cerc larg de persoane: savanți cu nume de rezonanță ale mai multor instituții academice din R.Moldova, cercetători științifici, reprezentanți ai primăriei Ialoveni, profesori de istorie din diferite localități ale raionu Ialoveni, studenți, elevi, simpatizanți și iubitori ai istoriei plaiului natal.

Seminarul științific a fost deschis prin cuvântul de salut al primarului orașului Ialoveni, Anatol Moldovan, care a subliniat încă o dată valoarea afirmației eminesciene: „Fără cultul trecutului nu există iubire de țară”. Vicepreședintele raionului Ialovei, Valeriu Erhan, s-a arătat bucuros de faptul organizării unei conferințe științifice la Ialoveni, care are menirea să întrețină un strâns dialog între cercetătorii științifici și profesori, învățători, liceeni și toți cei care se interesează de istoria acestei localități.

Lucrările seminarului au fost structurate în trei ședințe. Prima ședință tematică: ***Istorie veche și arheologie***, l-a avut ca moderator pe Sergiu Tabuncic, doctor în științe istorice, Institutul de Istorie al A.Ș.M.. În cadrul acestei ședințe Vlad Vornic, doctor în științe istorice la Institutul de Arheologie și Etnografie al A.Ș.M. a prezentat comunicarea *Considerații privind harta arheologică a orașului Ialoveni*, prin care a reușit să convingă asistența că descoperirile arheologice, efectuate în raza orașului Ialoveni, atestă așezări umane în zonă cu o vechime ce coboară în trecutul mult prea îndepărtat. Gheorghe Postică, doctor în științe istorice, profesor universitar la ULIM, a prezentat comunicarea *Comunități medievale timpurii din bazinul râulețului Ișnovăț* conturând tabloul habitatului uman în acest areal pe parcursul secolelor V-XIII.

După o scurtă pauză, lucrările seminarului științific au continuat în cadrul celei de-a doua ședințe tematice ***Istorie medievală. Semnificațiile unui document din vremea lui Petru Rareș***, avându-i moderator pe Andrei Eșanu, doctor habilitat în științe istorice, profesor cercetător, membru corespondent al A.Ș.M., Institutul de Istorie al A.Ș.M. și pe Virgiliu Bârlădeanu, doctor în științe istorice, conferențiar universitar, ULIM. Ședința a fost deschisă prin comunicarea lui Andrei Eșanu și a Valentinei Eșanu, cercetător științific, Institutul de Istorie al A.Ș.M., intitulată *Documentele de proprietate – importante surse pentru istoria localităților (Reflecții pe marginea actului din 1528, martie 30)*. Dând dovadă de o extremă delicatețe și de

mare onestitate intelectuală față de Ion Leașco, Tatiana Ungureanu, autorii monografiei *Ialoveni*, Chișinău, 2003. Raportorii au adus noi mărturii documentare prin care atestă faptul că localitatea Ialoveni a fost menționată în documentele medievale mult mai timpuriu.

În cadrul acestei ședințe și-a expus părerea Valentin Constantinov, doctor în științe istorice, Institutul de Istorie al A.Ș.M., Universitatea de Stat din Tiraspol, în comunicarea *Interpretarea mențiunilor documentare târzii. Prima atestare a localității Ialoveni. Studiu de caz.*

Problema corelației dintre vechimea satului Ialoveni și prima sa mențiune documentară a fost prezentată de Sergiu Tabuncic. Filtrând diferitele opinii exprimate și făcând o pertinentă analiză atât a surselor documentare, cât și a elementelor de geografie istorică, provocarea lansată de acest cercetător, de o valoare științifică ireproșabilă, finalizează cu o convingere fermă referitoare la o nouă dată a atestării documentare (păstrate) a localității Ialoveni. În discuție, a fost adus un document, emis de cancelaria lui Petru Rareș, la 30 martie 1528, în care se menționează un act de întăritură pe proprietatea Ialovenilor de astăzi încă de la Iliș Voievod, fiul lui Alexandru cel Bun. Cercetătorul a demonstrat că moșia a fost o proprietate laică, dobândită ca urmare a prestării serviciului vasalic către domnitor și a fost întărită de către Iliș Voievod nu mai târziu de 8 martie 1436 (contrar opiniei exprimate de Ion Leașco, Tatiana Ungureanu care atribuie vechimea localității Ialoveni anului 1502). Cercetătorul a venit cu noi izvoare istorice ce atestă vechimea mult mai timpurie a localității Ialoveni, înlăturând, astfel, o lacună strecurată în lucrarea recent apărută: Ion Leașco, Tatiana Ungureanu, *Ialoveni*, Chișinău, 2003.

Gheorghe Nicolaev, doctor în științe istorice, Institutul de Istorie al A.Ș.M., a completat afirmațiile colegilor săi prin prezentarea lucrării *Un proiect științific în derulare: Harta localităților rurale din Țara Moldovei în epoca lui Ștefan cel Mare și Sfânt.*

A treia ședință tematică a seminarului intitulată *Aspecte din istoria modernă și contemporană a localității Ialoveni* a fost moderată de Silviu Andrieș-Tabac, doctor în științe istorice, Institutul de Studiu al Artelor, A.Ș.M. La această ședință au fost prezentate următoarele comunicări: Sergiu Bacalov, cercetător științific la Institutul de Istorie al A.Ș.M., *Neamul boieresc al Vârlăneștilor în istoria Ialovenilor*. Silvia Corlăteanu-Granciuc, doctor în istorie, Universitatea de Științe Aplicate din Republica Moldova, în baza unor recente descoperiri documentare din Arhiva Națională a Republicii Moldova, a atras atenția publicului participant asupra unor aspecte din viața economică a localității Ialoveni în secolul al XIX-lea, și anume: situația pădurilor din zona Ialovenilor și exportul de lemne din Ialoveni efectuat de negustori în epoca modernă. Acestea și alte probleme au fost abordate în comunicarea intitulată *Un episod din viața economică a localității Ialoveni din secolul al XIX-lea.*

Tudor Ciobanu, cercetător științific, Institutul de Istorie al A.Ș.M. a făcut o analiză a unor *Aspecte din viața religioasă a localității Ialoveni la începutul secolului al XIX-lea.* Aspecte tangente au fost luate în dezbatere de Igor Cereteu, doctor în științe istorice, conferențiar universitar la ULIM, în comunicarea *Valori bibliografice din biblioteca Bisericii Sfânta Cuvioasa Parascheva.* Un deosebit interes a trezit publicului comunicarea Ludmilei Cojocari, doctor în științe istorice, conferențiar universitar la ULIM, *Contribuții la studiul practicilor de comemorare în localitatea Ialoveni.* Raportarea a utilizat forme moderne de prezentare, izvoare din istoria

orală, diverse imagini și fotografii. Cercetătorul științific Dinu Poștarencu, Institutul de Istorie al A.Ș.M., investigând și valorificând noi surse documentare, a atras atenția ialovenenilor asupra unei noi date comemorative, și anume: evenimentele legate de conectarea localității Ialoveni la rețeaua telefonică a județului Chișinău. Concluziile sale au fost formulate în raportul cu aceeași denumire.

Comunicarea *Posibilitățile de simbolizare heraldică a raionului Ialoveni*, prezentată de Silviu Andrieș-Tabac, doctor în științe istorice, Institutul de Studiu al Artelor, A.Ș.M., a venit să acopere lacunele existente în elaborarea simbolurilor heraldice ale localităților rurale din Republica Moldova.

Un viu interes și noi idei de colaborare a trezit comunicarea *Petre Ștefănuță – promotor al valorilor naționale*, prezentată de Rodica Solovei, doctor în științe istorice, Institutul de Științe ale Educației.

Lansat ca o provocare și finalizat cu multe concluzii pertinente și revelatoare, Seminarul științific aduce noi perspective în studierea academică a localităților rurale din Republica Moldova. Polemica prin care s-au distins dezbaterile în problema primei atestări documentare a evidențiat prevalarea rezultatelor obținute ca urmare documentării serioase, a profesionalismului în analiza și interpretarea surselor documentare.

După încheierea lucrărilor, participanții Seminarului științific au fost invitați în excursie la S.A. „Vinuri – Ialoveni”, unica întreprindere din Europa de Est ce produce vinul de tip „Heres”.

Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC,
doctor în științe istorice, Institutul de Istorie, Stat și Drept

PUTEREA ȘI SOCIETATEA ÎN ISTORIE,
Școala internațională de vară pentru tinerii istorici din C.S.I.
Moscova, 19 august – 1 septembrie 2006

În ultimul deceniu al secolului XX, după destrămarea Uniunii Sovietice, întregul spațiu postsovietic a fost marcat de metamorfoze politice, economice, sociale etc. Aceste evenimente au determinat transformări fundamentale structurale ale republicilor independente. Schimbările statale, mutațiile teritoriale, mișcarea de renaștere națională, politica internă și externă a fiecărei republici aveau specificul lor. În această perioadă, particularitățile dezvoltării istorice au influențat și asupra relațiilor interstatale dintre fostele republici sovietice. Procesul de suveranitate, în majoritatea republicilor, a avut un impact nemijlocit și asupra dezvoltării științei și culturii naționale. Lupta pentru independența statală a conferit științei un caracter național și a schimbat accentele istorice. În ultimii cincisprezece ani, o dată cu destrămarea U.R.S.S. și căderea lagărului socialist, a fost înregistrat un fenomen istoriografic unanim, au apărut o serie de lucrări consacrate, în special, istoriei naționale. În majoritatea cazurilor, fluxul de publicații istorice era consacrat temelor etnicității și istoriei naționale.

Caracterul național și independent al propriei istorii, în mare măsură, a provocat limitarea relațiilor științifice. Se cere totodată constatat că în ultimii ani a fost remarcată o activizare a contactelor științifice. Au fost organizate multiple conferințe internaționale, simpozioane, mese-rotunde, școli de vară etc.

Printre aceste manifestări un loc deosebit îl ocupă *Școala internațională de vară pentru tinerii istorici din C.S.I. „PUTEREA ȘI SOCIETATEA ÎN ISTORIE”*, organizată pentru prima dată de Institutul de Istorie Universală a Academiei de Științe din Federația Rusă, la Moscova, între 19 august – 1 septembrie 2006.

Au fost invitați doctoranzi, doctori în istorie, tineri specialiști din diferite instituții academice și universitare din Ucraina, Belarus, Moldova, Kazahstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Tagikistan, Azerbaidjan, Georgia, Rusia, Kârgâzstan. Trebuie menționat că în cadrul *Școlii* au ținut prelegeri câte un profesor invitat din partea fiecărei republici, printre care istorici cu renume mondial: academicianul A.O. Ciubarian (Rusia), prof. S.V. Mironenko (Rusia), prof. A.A. Kovalenia (Belarus), prof. A. D. Djumanaliev (Kârgâzstan), prof. A.H. Hairulloevicei (Tagikistan), prof. A.A. Davidson (Rusia), prof. A.H. Nazarov (Tagikistan), prof. A.A. Ulunian (Georgia), prof. G.V. Șubin (Ucraina), prof. L.P. Repina (Rusia). Din partea Moldovei au fost invitați doi tineri specialiști – dr. Alina Felea și cercetător științific Eugen Cernenchi, iar în calitate de profesor dr. Lilia Zabolotnaia de la Institutul de Istorie, Stat și Drept al A.Ș.M.

Participanții au pus în discuție diferite probleme stringente în format – lecție, discuție, masă rotundă, o deosebită atenție acordându-li-se temelor de actualitate:

„Tendințe contemporane în istoriografia mondială și în istoria țărilor C.S.I.” (academician A.O. Ciubarian), „Elitele puterii și supremația politică în istoria secolului XX” (prof. E.I. Sergheev), „Experiența politică a proclamării independenței a republicilor din Asia Centrală” (prof. K.N. Barhanov), „Armata, puterea și societatea în ajunul celui de al Doilea Război Mondial în istoriografia contemporană” (prof. V.V. Nevejin), „Tragedia popoarelor mici și logica obiectivă a consecințelor sociale”

(prof. M.I. Miagkov), „Puterea, societatea și personalitatea în istorie” (masă rotundă), „Metodologia științei istorice” (prof. A. D. Djumanaliev), „Afroasiatizarea planetei în secolul XXI” (prof. A.A. Davidson), „Puterea și societatea în Asia Centrală de la apariția islamismului pînă în prezent” (A.H. Nazarov), „Totalitarism și societatea sovietică” (prof. A. V. Șubin), „Puterea și societatea în Ucraina postsovietică” (prof. G. V. Kasianov), „Știința și ideologia în știința istorică: cum se scriu manuale de istorie” (masă rotundă), „Factorul religios în Balcani. Istorie și moștenire” (L. Zabolotnaia). O zi a fost consacrată problemelor studierii istoriei naționale în școlile din C.S.I. și problemelor de predare a istoriei naționale a țărilor C.S.I. în manuale ruse universitare. Ultima ședință a fost consacrată temei: „Spațiul istoric comun sau aria conflictuală. Viitorul destinului nostru în sistemul global”, la care au luat parte toți profesorii invitați și tinerii participanți ai *Școlii*.

Pentru prima dată după destrămarea U.R.S.S., specialiștii în istorie și politologie s-au întrunit pentru a discuta probleme de istorie națională din ultimii ani.

S-a luat hotărârea de a lărgi și diversifica aceste relații extrem de necesare, în special între tinerii cercetători. Discuțiile inițiate de participanți și invitați, purtate pe marginea temelor prezentate la această întrunire, au scos în evidență viabilitatea activității științifice și cercetarea istorică a situației geopolitice în spațiul postsovietic contemporan. La manifestarea în cauză s-a discutat problema necesității convocării regulate a acestor școli de vară. La ultima ședință plenară, a fost luată decizia ca următoarea *Școală* să aibă loc la Chișinău în vara anului 2008.

Merită a fi subliniate bunăvoința și ospitalitatea gazdelor, manifestate față de participanți și, prin intermediul acestor rînduri, ne exprimăm încă o dată recunoștința pentru atenția acordată în timpul aflării noastre la Moscova.

Dr. Lilia ZABOLOTNAIA,
Institutul de Istorie, Stat și Drept

VLADIMIR ȚARANOV – 75 DE ANI DE LA NAȘTERE

Membrul corespondent al A.Ș.M., doctorul habilitat în istorie, Vladimir Țaranov s-a născut la 31 martie 1932, în satul Gorlovca, regiunea Doneț, într-o familie de muncitori. În anul 1950, devine student la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova. În 1955, absolvind facultatea cu *magna cum laudae*, își continuă studiile la doctorantura Institutului de Istorie al Academiei de Științe. În anul 1960, susține teza pentru titlu de doctor în istorie, iar în 1976 devine doctor habilitat.

În anii 1977-1991, deține funcția de director al Institutului de Istorie al A.Ș.M. A publicat peste 300 de lucrări științifice și de popularizare a științei, dintre care cca. 20 de monografii (По пути индустриализации (1975), Индустриальный прогресс Советской Молдавии (1982), Очерки социально экономического развития Молдовы (1940-1960) (2002) etc.). A cercetat probleme ale istoriei Moldovei din perioada postbelică, în special, istoria agrară, dezvoltarea industriei și consecințele ei sociale, evoluția statalității Republicii Moldova, probleme de istoriografie. A participat la coordonarea, scrierea și redactarea lucrărilor de sinteză:

История народного хозяйства МССР 1917-1958 (1974), Istoria R.S.S. Moldovenești din cele mai vechi timpuri până în prezent (1982), Istoria Republicii Moldova. Din cele mai vechi timpuri până în prezent (1998, 2002, 2004) etc. A contribuit la redactarea a cca. 180 de monografii, lucrări de sinteză, culegeri de documente, studii, reviste, enciclopedii etc., inclusiv în calitate de coordonator la 25 de publicații.

A fost președinte al Consiliului Științific pentru susținerea tezelor de doctorat și a celor pentru obținerea titlului de doctor habilitat în istorie (1992). A pregătit 20 de doctori în istorie. A participat la congrese, conferințe, simpozioane republicane și internaționale, inclusiv la Congresele internaționale ale istoricilor: Moscova (1979), București (1980), Stuttgart (1985), Madrid (1990) etc.

Pe lângă activitatea științifică, domnul Vladimir Țaranov desfășoară și o activitate obștească fiind, din 1996-până în prezent, Președinte al Asociației Savanților din Moldova „N. Milescu-Spătarul”. În anii 1998-2001 este deputat al Parlamentului Republicii Moldova participând la elaborarea legislației în domeniul științei.

Pentru merite deosebite în activitatea științifică a fost decorat cu Diploma de Onoare a Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M. (1982), Ordinul Insigna de Onoare (1986), medalia „S.I. Vavilov” (1992), „Gloria Muncii” (2002), laureat al Premiilor de Stat al Republicii Moldova (1983) și al Ucrainei (1984).

La împlinirea vârstei de 75 de ani, colectivul Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, îi urează domnului Vladimir Țaranov, membru corespondent al A.Ș.M., doctor habilitat în istorie, multă sănătate, noroc, fericire, ani de viață lungă și putere de muncă, noi succese și realizări în munca științifică.

**LA MULȚI ANI! AVANTI! VIVAS CRESCAS, FLORES!
SEMPER SITIS IN FLORE!**

Lilia Zabolotnaia

SUMAR

STUDII

Годы трудные, годы голодные (1924-1926 гг. в АМССР). Кирилл Стратиевский	3
Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni în fruntea exarhatului Moldovei, Valahiei și Basarabiei. Nicolae Fuștei	20
Conferințele învățătorilor din Bucovina (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea). Constantin Ungureanu	35
Mareșalul Józef Piłsudski: O viață în serviciul Poloniei (1867–1935). Daniel Hrenciuc	45
Regulamentul despre relațiile agrare a țăranilor regiunii Basarabia. Valeriu Scutelnic	60

COMUNICĂRI

Dumitru Bogos (1889-1946): momente inedite ale biografiei. Pavel Moraru	81
--	----

DOCUMENTAR

Pagini din istoria bisericească a satului Stoicani (Soroca). Igor Cereteu	95
Contribuții la cunoașterea istoriei orașului Ialoveni în perioada medievală. Sergiu Tabuncic	101

RECENZII

Presa din Basarabia: analize, contexte, valori (1854-2004). Marius Tărăță	106
Revistă „ANALECTA CATHOLICA” Episcopia Romano-Catolică de Chișinău. Angela Zubco	111
Ioan Horga, Sorin Șipoș. “De la “Mica” la “Marea Europă”. Mărturii franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea despre frontiera răsăriteană a Europei ”. Ion Gumenăi	114

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Orașul Ialoveni: pagini de istorie. Seminar științific, 17 mai 2006, Ialoveni. Silvia Corlăteanu-Granciuc	116
Puterea și societatea în istorie. Școala internațională de vară pentru tinerii istorici din C.S.I. Moscova, 19 august-1 septembrie 2006. Lilia Zabolotnaia	119
Vladimir Țaranov – 75 de ani de la naștere.	121

CONTENT

STUDIES

Corresponding member Chiril Stratievski, Regnal years, years of hunger (1924-1926 in SSAMR)	3
Dr. Nicolae Fuștei, The Metropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni in the head of priesthood of Moldova, Valahia and Basarabia	20
Dr. Constantin Ungureanu, Bucovina's teachers conferences(the end of XIX -th century begining of XX-th)	35
Dr. Daniel Hrenciuc, Marshal Jozef Pilsudski: a life in the service of Poland (1867-1935)	45
Dr. Valeriu Scutelnic, The rule of agrarian relationships of Basarabian peasants	60

COMUNICATIONS

Dr. Pavel Moraru, Dumitru Bogos(1889-1946): special moments of biography	81
---	----

DOCUMENTARY

Dr. Igor Cereteu, Pages from church history of Stoicani village (d.Soroca)	95
Dr. Sergiu Tabuncic, Contributions to Ialoveni history discovery	101

REVIEWS

Dr. Marius Tărăță. Press form Basarabia: analysis, contexts, values, (1854-2004) ...	106
Dr. Angele Zubco. Magazine "Analecta Catholica" Roman Catholic Episcopacy from Chisinau	111
Dr. Ion Gumenăi. Ioan Horga, Sorin Sipos, "De la "Mica" la "Marea" Europa". French evidences about Eastern boards of Europe from the end of XVIII century and from the beginning of XIX century	114

SCIENTIFIC LIFE

Dr. Silvia Corlăteanu. Ialoveni town: history facts. Scientific seminar, May,17 2006, Ialoveni	116
Dr. Lilia Zabolotnaia. Society and power in history. Summer international school for young historians from CSI. Moscow, August,19 – September, 2006	119
Vladimir Taranov – 75 years form his birth	121

ERATĂ

La p. 29 din nr. 3-4/2006 în titlul articolului semnat de Piotr Borawski a fost comisă o greșeală de tipar în procesul de machetare a textului. Titlul articolului urmează a fi citit corect: **Ziemska służba wojskowa Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI stuleciu.**

Redacția își cere scuze de la autor și cititori pentru eroarea comisă.

CONDIȚII NECESARE DE INCLUDERE A PUBLICAȚIILOR ȘTIINȚIFICE ÎN „REVISTA DE ISTORIE A MOLDOVEI”

Revista prevede publicarea studiilor aparținând colaboratorilor Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, instituțiilor academice, centrelor universitare și științifice din republică și din străinătate. Tematica revistei include rezultatele studierii unor probleme referitoare la istoria Moldovei și istoria Europei din cele mai vechi timpuri până în prezent. Cercetarea se bazează pe surse documentare, inclusiv din arhive. Articolele pot fi prezentate în limba română, rusă, sau în alte limbi europene (franceză, engleză, germană, bulgară, polonă etc.), însoțite de un rezumat. Materialele prezentate (articole, recenzii, teze etc.) trebuie să corespundă standardelor edițiilor științifice.

Fiecare articol trebuie să includă:

- **Textul.** Volumul articolului să nu depășească 1 c.a., aproximativ 18-20 de pagini, cel al recenziilor maximum 3 pagini. Se va prezenta manuscrisul și forma electronică: **Word, Times New Roman; Font size 12; Space 1,5.** Autorii sunt rugați să prezinte materialele în forma finală.

- **Referințele bibliografice** în format electronic: **Word, Times New Roman; Font size 10; Space 1**, se plasează după text și cuprind: **numele, prenumele autorului. Titlul lucrării. Locul: editura, anul, pagina.** De ex., Leașco I., Ungureanu T. *Ialoveni*. Chișinău: Licorn, 2003, p. 50

- **Rezumat.** Articolele trebuie să fie însoțite, în mod obligatoriu, de un rezumat tradus într-o limbă de circulație internațională (engleză, franceză) cuprinzând 400-500 de caractere, **comunicările mici, recenziile nu conțin rezumate.**

- **Date despre autor.** La sfârșitul textului se anexează unele informații despre autor: numele, prenumele, gradul științifico-didactic, funcția, instituția, adresa, telefon, fax, e-mail.

- **Data prezentării (revizuirii) articolului.**

- **Materialul ilustrativ** se prezintă în format A4, sub o formă grafică clară, cu numerotarea poziției fiecărui obiect, însoțit de o legendă. Fotografiile și desenele trebuie să fie numerotate și însoțite de explicații.

Extras din procesul verbal cu recomandarea spre publicare. Articolele sunt discutate și recenzate în sectoarele instituțiilor, la catedre etc., care le recomandă spre publicare. Articolele le recenzează și membrii Colegiului de redacție. Fiecare articol este recenzat la ședința Colegiului de, cel puțin, 2 recenzenți. În cazuri excepționale și discutabile sunt invitați experți din afara colegiului. Opinia și observațiile recenzenților sunt fixate într-un proces-verbal și adus la cunoștința autorului. Articolul se publică după convorbirea autorului cu recenzenții și acceptarea materialului prezentat.

Manuscrisele (două exemplare) și varianta electronică pot fi prezentate direct la Colegiul de redacție (Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, str. 31 August, 82, MD-2012, Chișinău) sau trimise prin e-mail: iisdasm@mail.md; Telefon: 23-33-10

Selectarea articolelor și materialelor o efectuează Colegiul de redacție, format în majoritatea sa din colaboratori științifici ai Centrului Studii Istorice al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.

Cercetările, concluziile și interpretările expuse în materialele publicate în revistă aparțin autorilor materialelor și nu pot fi considerate ca reflectând politicile și opiniile Colegiului de redacție sau ale Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei.

În cazul retipăririi materialelor revistei este obligatoriu a indica sursa.

Culegere și paginare computerizată. Semnat pentru tipar 16 martie 2007. Format 70x100 1/16. Tipar offset. Coli de tipar conv. 10,24. Imprimat la Î.S.”Dinamo”- M.A., 2007, mun. Chișinău, str. Șciusev, 106.